

Keeleline Kuukiri

Sisu:

- Joh. Aavik, Kaksteist teesi.
Joh. Aavik, Lühendatud laused.
V. Ridala, Mis tüvesena essiivi tarvita?
J. Semper, Ainsuse sissetülev.
Joh. Aavik, Kahesilbiliste verbide kolm päaliiki.
Friedebert Tuglas, Võhiku mõtted I.
Joh. Aavik, Aine, stiil, keel.
Joh. Aavik, Kimp uusi sõnu.
Antineoloogus, Keeleuendaja vastase aforismid II.
Joh. Aavik, Keelised arvustused (D'Annunzio „Süütu“, O. Lutsu „Kirjutatud on“, Fr. Tuglase „Liivakell“, V. Ridala „Kauged rannad“, R. Reimanni „Lambi valgel“, Jack Londoni „Mere Hunt“).
Vastused ankeedile (Vastajad: M. Eisen, V. Ernits, K. A. Hindrey, Ed. Hubel, A. Jürgenstein, K. Leetberg, B. Linde, P. Pöld, V. Ridala, M. Sillaots, J. W. Weski, H. Wisnapuu).
Joh. Aavik, Kuidas meil keeleuendusele vastu tullakse (Vastuseks A. Jürgensteini „Keele ja meeleparanduslistele vestetele“).
Mõnesugused märkused.
Toimetuse poolt.

Ilmub 8 numbrit aastas.

Toimetaja ja väljaandja JOH. AAVIK.

Tellimise hind: aastas postita 1 rbl., postiga 1 rbl. 30 kop.,
poolaastas postita 50 kop., postiga 65 kop. Üksik number 15 kop.
Tellimine ja kirjavahetus „Postimehe“ talituse kaudu Jurjevis, Rüttili uul. 9.
(Vene keeli: контора газ. „Постимесь“, г. Юрьевъ.)

Kaksiknumbri 3 ja 4 hind 40 kop.

Eesti Kirjastus-Ühisuse „Postimehe“ trükk, Jurjevis.

Rahvalik - teaduslise, politika, teaduste,
kirjanduse ja kunsti kuukirja

Vaba Sõna

Vastutav toimetaja Kornelius Tüür. — Vastutav väljaandja Bernhard Linde. — Tegev toimetaja Rudolf Paabo.

1915. a. tellim. vastuvõtmine kestab edasi

Vaba Sõnal on selja taga kõigi meie ajakirjade esimese aasta ainelised raskused: neist on uus ajakiri üle saanud ja algab aineliselt kindlustatult, vanade ja uute kaastööliste toetusel kindlalt ja julgelt oma teist ilmumise aastat.

Vaba Sõna paneb oma sisu rahvalik-teaduslikkuse ja miimekesisuse pääle iseäralist rõhku. Kõik moderni kulturi probleemid, uued voolud ja ideed teaduses, kirjanduses ja kunstis, ning tähtsamad päevaküsimused leiavad tema veergudel tähelepanemist, asjalikku ja teaduslikku valgustust.

Vaba Sõna toetavad hulk kaastööltsi kodu- ja väljamaal. Läänud aastal ilmusid „Vaba Sõna“ veergudel järgmiste autorite tööd: Joh. Aavik, Joh. Adamson, Joh. Audoua, J. Barbarus, Valeri Brjussov (Vene), Rein Eliaser, A. Fiskar, Louis Ganzenmüller (Prantsuse), Joh. Jans, Ed. Juhanson, M. Kurs-Olesk, H. Kruus, Nikolaus Lenau (Saksa), Juhan Liiv, Bernhard Linde, Emilla Linde, H. Madisson, M. Martna, K. Michelson, K. Menning, Arvid Mörne (Rootsi), Jaan Oks, Lui Olesk, Rudolf Paabo, A. Reben, Peeter Ruubel, Rahindranath Tagore (India), A. H. Tammsoore, A. Tassa, S. Tiderman (Rootsi), Friedebert Tuglas, K. Tüür, Joh. Semper, Sr. von Stryk (Balti-Saksa), Gustav Suits, Werner von der Schulenburg (Saksa).

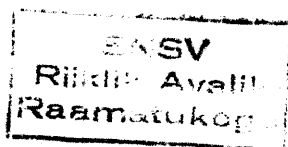
Pääle vanade kaastööliste on veel lubanud kaastööga toetada: Karl Einbund, E. Eisenschmidt, J. Jürgens, Joh. Kirkmann, L. Ibrusköstner, N. Köstner, Joh. Kukk, A. Luiga, O. Luts, J. Mark, M. Puru, R. Rõgo, A. Saaberg, Otto Strandmann, Jüri Vilms, Alexandras Zilinskis (Leedu) j. t.

Vaba Sõna ilmub korralikult iga kuu keskmistel päevadel; iga nr. 52 lhk.

Vaba Sõna sisu eest hoolitseb toimekond: Karl Einbund, Joh. Jans, Ed. Juhanson, Bernhard Linde, Rudolf Paabo, Kornelius Tüür ja Joh. Semper.

Tellimise hind: postiga aastas 2 rbl., pooles aastas 110 kop. Postita aastas 180 kop., pooles aastas 95 kop. Üksik nr. 20 kop. Kirjade adr.: гop. Юрьевъ, Лифл. губ. „Vaba Sõna“. Toimetus ja talitus: Tartus, Rõõlli uul. nr. 4. Toimetaja kõnetund: iga päev kella 12—1 e. l. Talitus avatud äripäevadel kella 10—2 e. l. ja 5—7 p. l. Telefon 364. Postkast 10.

Osühisus „Noor Eesti“ Kirjastus“.

Kaksteist teesi.

1. Ilma keeleta ühtegi rahvust. Keel on kõige olulisem ja tarvilisem asi, et rahvast rahvust teha. Keel on abinõu, milles rahvus avaldub kõige iseloomulisemal, kõrgemal ja jäädavamal kujul.

2. Vaene, harimata, arenemata, teistest taha jäänud keel on hädaohuks rahvuse olemasolule.

3. Järelkult igaühele, kes tunnustab¹ ja toetab rahvuse aadet ja liikumist, peab ka keel olema äärmiselt tähtis ja kallis. Ta rahvuslik huvi nõuab, et keel igapidi võimalik kõrgele arenemise ja väljajaharimise tipule viidaks, et sellest kõige paremat ja täielisemat abinõu teha, millega rahvus võiks mõtteid avaldada ja oma kunsttöid luua. Seega on keele arendamine ja täiendamine üks tähtsamist ja hädalisemist rahvuslikest ülesandest.

*

4. Keel on inimese teos. Loomulikud keeled on nimeta hulga enam-vähem ebateadliku, instinktilise kogutöö saadused aastasadade jooksul, milles palju juhulist ja mitte-kavakindlat.

5. Kuid samuti nagu kõigil inimliku tegevuse aladel nimetuma, anonüümse kollektiivsuse juhulise, instinktilise ebateadliku arenemise asemele ikka enam ja enam astub teadlik, süstemaatiline, teaduslik arendamine, mida spetsialistid juhivad ja toimetavad, nii peaks siitpääle keelegi aremine spetsialistide-keeleteadlaste juhatuse all sündima. Sest keele arenemine ei pea sellega lõppema, kuhu selle on viinud ebateadlik kollektiivne töö, s. o. kogu rahva töö, vaid seda peavad spetsialistid jätkama, ainult selle vahega,

1) õigeks tunnistab (признаеть, anerkennt).

et nad seda plaanlikumalt, teaduslikumalt ja otstarbekohasemalt teevad. Spetsialistid omandavad seega kõik need ülesanded ja õigused, mis enne kollektiivsusel (rahval) olid, s. o. nad võivad keeles tarvilisi parandusi, täiendusi ja muutusi ette võtta, samuti nagu seda tehnikud ja inserid teevad eelmise sugupõlve loodud masinate ja riistade kallal.

6. Noorte rahvuste keeled (nagu nimelt meie oma), kes alles hiljuti haritud rahvaste kilda hakanud tõusma, tarvitsevad eriti seda keeleinseneride ja tehnikute tööd, et mõne aastakümnega läbi teha seda tarvilist arenemiskäiku, milleks vanemate kultuurrahvaste keeled, millele nad peavad järele jõudma, aastasadu on tarvitanud.

*

7. Keelespetsialistide ettepanekud, mis publikum vastu võtab ja omandab, on seega saanud rahvuslikuks omanduseks ja samaõigusliseks ning samaväärtusliseks keele varaks kui need keelelised nähtused, mis kolektiivsus on aastasadade põues välja töötanud.

8. Mida kõrgem on ideaal, mis keeleinseneridel täiendatud keelest on kujunenud, seda julgemad ja kaugemaleminevamad oleva, traditsionaalse keele kohta on ka need parandamis- ja täiendamisetepanekud, mida nad saavad tegema.

9. Rahvus saab seda täielikuma keele, mida enam ta tahab ja jaksab keelespetsialistide poolt ettepanud parandusi ning täiendusi vastu võtta.

*

10. Järelikult on loogiline, et iga eestlane, kes tunnustab rahvuse aadet ja toetab rahvuslikka püüdeid, tunnustaks ja igapidi toetaks ning edendaks keeleuuendusliikumist, mille ideaaliks on Eesti keelt võimalikule täiusele viia.

11. Selle poolt peaks oldama koguni siis, kui esialgu mitte kõigi uuendustega ei saada peri olla, olgu (harvemini) mõnede uuenduste endi vähema soovitavuse tõttu, või (sagedamini) otsustaja harjumattusest ja sellekohase ettevalmistuse puutest.

12. Iga vastutõrkumine, vaen ja mittevastulelikkus keeleuuendusliikumisele on seega ebarahvuslik, ebapatriootlik nähtus, mis ka rahvuslikule asjale kahjulik.

Joh. Aavik.

Lühendatud laused.

Kaugelt enam kui vormiõpp¹⁾, langeb lauseõpp ehk süntaks ümbritseva võõra keele mõju alla, iseäranis kui see võõras enam haritud ja lugupeetud on kui oma. See on ka arusaadav, sest vormiõpp ehk morfoloogia on midagi kindlamat, nähtavamamat, konkreedimat, see on nõnda ütelda keele ainelisem element, ta luukere, kuna lauseõpp, see on nende vormide tarvitamine ja funktsioonid, endis midagi heljuvat, mõttelist, abstrakti esitavad. Selle tõttu võetakse lauseõpilised laenu kergemini ja sagedasti päris iseteadmata vastu. Seepärast ei ole midagi üllatavat, et meie keel, iseäranis oma kirjalises, raamatulises arenemises, mitmeti on end lauseõpi poolest Saksa keele eeskuju järgi painutanud, mis algusest saadik ajalooliste olude tõttu oma mõju on võinud avaldada. See on selge ja silmanähtav igale eelarvamisteta mõistusele. See mõju on tegev olnud nii kõne- kui iseäranis kirjakeeles. Meie kirjakeele loojad, kes Saksa keeles olid oma hariduse saanud, moodustasid oma keerulisemad, raamatulisemad laused Saksa keele eeskujul. Seepärast sarnaleb meie kirjakeele stiil oma konstruktsioonides, fraseoloogias ja sõnajärjestuses üleüldiselt Saksa keele omale; selle tõttu ongi meil kõige kergem Saksa keelest tõlkida. Me kõik oleme seda Saksa keele „psücholoogiat“ täis imbunud. Nii seletub ka, miks mõned süntaktilised konstruktsioonid, nimelt mõned lauselühendused, meie keeles sugugi ei ole arenenud ja tarvitusele tulnud, ehk küll see oleks võinud olnud, sest et rahva-keel seks kalduvusi ja rudimente pakkus. Saksa keeles neid ju polnud. Nad jäeti seepärast meilgi tarvitamata, kasustamata, kuna näit. Soome keel nad ka oma literaarses stiilis nii laialt tarvitusele võttis.

Lühendatud laused infinitiivide ja partitsiipide abil on õige mõnus ja kasulik abinõu süntaksi alal: nad annavad stiilile enam painduvust, kergust, koguni elegantsi. Vanadele klassilistele (Greeka ja Ladina) keeltele olid nad suurel määral omased; ka Romaani keeled on nad endile pärinud. Saksa keel selle vastu ei ole nende poolest mitte arenenud; sääl peab täislauseid tarvitama, kus näit. Prantsus ja

1) Katsume tarvitada „lause-, vormiõpp (om. õpi), lause-, vormiõpetuse“ asemel.

Inglis keel lühendatud lausega läbi saab. See seletab omast kohast seda raskepärasust, kohmakust ja venivust, mida Saksa lausele ette heidetakse. Keel katsub seda puudust küll nimisõnaliste abinõudega, substantiiviste konstruktsioonide varal parandada, kuid needki on rasked ega ole iga kord võimalikud.

Üks niisugustest „konstruktsioonidest“, mis Saksa ja ka meie kirjakeeles puudub, on võime lauseid lühendada, kui alused (subjektid) mitte samad ei ole, s. o. niisuguseid lühendusi teha, nagu Ladina keeles on *ablativus absolutus* ehk iseseisev (teisest rippumata) ablatiiv; teistes keeltes on ablatiivi asemel mõni muu kaasus, nii genetiiv Greeka keeles, datiiiv Slavooni ja Läti keeles; nominatiiv Romaani ja Inglis keeles (sest et sääal nimisõnadel muid kaasusvorme ei olegi). Ühis-Soome keeles oli sama nähtus ka olemas, mingisugune *genetivus absolutus*, kus partitsiibi asemel infinitiivi seesütlev seis. Nüüdne Soome keel on selle konstruktsiooni säilitanud¹: selle kirjakeelses stiilis on see õige sagedasti ja üleüldiselt esinev nähtus. Sääal võib ütelda: ‚lapsen nukuessa äiti valvoi‘, see oleks sõna sõnalt Eesti keeles ‚lapse magades ema valvas‘. Kuid Eesti keeles harilikult nii ei kõnelda; seesugune lühendus ei ole meil siis pruugitav, kui kumbki verb (tegsõna) eri aluse (subjekti, подлежащее) kohta käib: ‚laps magas‘ ja ‚ema valvas‘. Meil võib siin ainult täislausega ütelda: ‚kui (kuna) laps magas, valvas ema‘. Sest nagu Vene keeleski, võib meie keeles ainult siis lühendada, kui mõlemal verbil on sama subjekt, näit. ‚ema kiigutas last‘ ja ‚ema laulis‘, — lühendus: ‚last kiigutades ema laulis‘. Samuti: ‚sõjavägi nägi vaenlast‘ ja ‚sõjavägi hakkas taganema‘; lühendus: ‚vaenlast nähes hakkas sõjavägi taganema‘. Kuid kui eri subjektidega laused võtta: ‚vaenlased lähenesid‘ ja ‚sõjavägi hakkas taganema‘, siis on jällegi praeguses Eesti keeles võimatu neid lühenduse abil siduda. Soome keeles aga võib väga hästi ütelda: ‚vaenlase lähenedes hakkas sõjavägi taganema‘ — (vihollisen lähestyessä armeija alkoi peräytyä).

Kuid ometi on meiegi keeles seesugune lühendamisviis varemini tarvitusel olnud, nagu seda võib otsustada iseäranis rahvalaulude järgi, mis vanu vorme ja endiseid

1) alal hoidnud.

konstruktsioone üleüldse on paremini säilitanud. Sääli juhtub nägema lauseid niisuguseid kui:

Viskan üksile õluta,
Sagarile saadan kalja,
Et ei ulu uued ukseid,
Karju kaskised sagarad,
Vingu piidad pihlakased
Minu orja hulkuudessa,
Vaese lapse vaarudessa,
Ematuma häilidessa.

(Dr. M. Weske, Eesti rahvalaulud I, lhk. 23).

Siin on just eri alused, täislauses ,uksed, sagarad, piidad' ja lühendatud lauses ,minu' ühes selle atribuutidega ,orja, lapse, ematuma'. Praeguse kirjakeele järgi oleks seesugune lühendus võimatu. Veel paar sarnast näitust samast rahvalaulude kogust:

Kohisid, kahisid kuused,
Mühisid, mähisid männad,
Soossa sammelid sahisid,
Venna halli astudessa,
Kõrvikese kõndidessa.

(lhk. 60).

Kolletavad kullerkupud,
Hallitavad angervaksad,
Rohi noori nõrgasteleb,
Minu kulla kurtadessa,
Mu aine aladessana,
Lapse noore nuttadessa.

(lhk. 7).

Kuid ka praeguses harilikus keeles on sest jälgi olemas, nimelt verbide nagu ,nägema, kuulma, tundma, teadma, arvama' jne. juures, sest öeldakse: ,ta ütles seda minu kuuldes'; ,tegin seda tema nähes'; ,meie teades (arvates) ei ole asi nii'. Ka neis lauseis on ju eri subjektid.

•

Sellest, et seesugune lauselühendamisviis nüüdsest keelest on kadunud, järeldavad mõned, et Eesti rahva või keele vaim seda nii on tahtnud. Ei, mitte Eesti, vaid Saksa keele vaim on seda nii tahtnud.

Seepärast kergib nüüd küsimus, kas mitte ei oleks soovitatav ja tarvilik seda lauseõpulist nähtust meie keeles teadlikult ja kunstlikult jälle elustada ja uuendada, ja teiseks, kas seesugune elustus nüüd veel oleks võimalik. Vastus esimesele küsimusele ei või muud olla kui jaatav;

ainult pääliskaudsus ja rumalus ei jaksa vahest sellest kasust aru saada, mis see uuendus meie keele stiilile kahtlemata tooks, ta painuvust ja ilu tõstes. Tõepoolest, üks ole vahel mõnusam samuti kui kaunim ja kenam ütelda ,tuleriista toru pöördudes ta poole pääsis talt hirmukarjatus' kui ,kuna tuleriista toru tema poole pöördus, pääsis talt' jne.; samuti: ,seda raamatut on raske eestitada, meie keele olles alles arenemata (= sest et meie keel alles arenemata on)'.

Teine küsimus — kas seesugune uuendus veel võimalik praktikas läbi viia — on tõsisemat laadi. Selle üle võib juba vaielda. Selles ongi kogu probleemi praktiline raskus. Jah, kas see veel on võimalik? See tähendab, kas kirjanikkude enamus nõus on seda vastu võtma ja tarvitama hakkama. Publikum juba harjuks vähehaaval ära. Ka ei tarvitseks ju esialgu selle uudusega mitte väga pääletungiv olla, vaid seda harukordadel tarvitada. Mõned nooremad kirjanikud ongi juba hää eeskujuga eel käinud ja sarnaseid lauselühendusi tarvitanud, nii näit.

Grünthal: ,klassitsismusele kuulutati, rahvuse tunde ärgates, sõda' (Eesti Kultura I. 263);

Suits: ,Alles kulturi ja iseäranis põlluharimise arenedes Ühis-Soome ajal kokku puutumiste mõjul leedulaste ja germanlastega, tulivad nende looduseteenistusega kaasas nõrgemad isiklikud jumalad' (Sädemed a. 1911, lk. 118);

Tuglas: ,Kuna katoliku aegse rahvaluule panteonis endised ja uued jumalad neitsi Maarjaga ning kaitsepühadega ühinesivad, algas protestantismuse tülles esimeste sihikindel maalt väljaajamine' (Noor-Eesti Album IV, lk. 74), ,mis üle mõtleb see punapõskne noor tüdruk — lume liugledes, kellade helisedes?' (Liiva kell lk. 248);

Semper: ,teiste (parem: muude) tingimuste ühesugused olles on vastuvõetavam see võõra keele element, mis Eesti keele sünnipärase iselaadiga kõige enam harmoneerib' (Eesti Kirjand. 1912, lk. 334); ,klassivõitluse lõhendamises seltskonda mitmesse rühma, peavad luuletajad ühe või teise rühma pasunaks hakkama' (Noor-Eesti Album IV, lk. 148);

Aavik: „unerammetuse tülles näib mulle, et...“ (Aho „Üksi“ tõlkes lk. 85);

Kui see konstruktsioon meie keeles koduneb, siis on meie stiil seega ilusa võidu saanud peenuse ja painuvuse mõttes ja me ei tarvitse selle pooldest enam Soome ega Läti keelt kadestada.

*

Teine ettepanek lause lühendamise viis, mis võiks Eesti kirjakeeles tarvitusele võtta, oleks absoluutne nominatiiv mineviku partitsiibiga (kesksõnaga). See vastaks Ladina absoluutsele ablatiivile ja Romaani keelte absoluutsele nominatiivile. Mõned näitused valgustavad seda paremini kui need tehnilised sõnad, mis mitmetele midagi ei kõnele. Näit.: ‚See tehtud, läksin minema‘, s. o. ‚kui see oli tehtud‘, ehk ‚kui selle olin teinud, läksin minema‘; (Võrdle Ladina: ‚hoc facto abii‘, Prantsuse: ‚cela fait, je m'en suis allé‘). Mulle vähemalt tundub, et seesugune lühendatud ütlemisviis Eesti keeleski nii võimatu ei oleks; sellega harjuks pea. sest sarnane lühendus näib ju nii loomulik ja iseendast mõistetav olevat. Veel mõned näitused: ‚Vaenlased võidetud ja nende linnad hävitatud, pööris sõjavägi kodumaale tagasi‘; ‚Kartago hävitatud, võis Room rahulikumalt hingata‘. ‚See otsus tehtud (= kui see otsus oli tehtud), tõstis Targ sissekäigu ukse lahti‘ (Rosny, Maakera surm lk. 75).

Olgu nimetatud, et sarnaseid lühendusi isegi Saksa keeles, olgugi harva, esineb. Ainult Eesti keel ei tohi neid tarvitada, muidugi!

Need olid kõik näitused tehtaviku partitsiibiga. Kuid loomulikult peaks võima samas konstruktsioonis ka tegeviku kesksõna tarvitada: ‚Vanemad surnud, ei olnud lastel enam kodukohta‘; ‚nooruse vaimustus kustunud, oli ta ka iga tööhimu kaotanud‘; ‚päälinn langenud, ei jäänud vaenlasel muud üle kui end võidetuks tunnistada‘.

*

Küsimus on lõpuks, kas sarnaseid konstruktsioone tõepoolest võib kunstlikult keele istutada ja kas ülepää põhjusemõtteliselt on lubatud keele kallal täiendusi ja parandusi ette võtta. Ja miks siis mitte? Miks peab siin ainult iseteadmata hulgal see eesõigus olema? Miks ei tohiks mitte tahtlikult, täie teadmiseega keelt mõne uue abinõuga rikastada, mis, ilma ta põhjuslaadi rikkumata, ta väljendusvõimeid uue peenusega

varustab? Nii ei võta siin ette pandud kaks lauseõpilist uuendust keelelt midagi ta omapärasusest ja iselaadist, vaid ainult lisavad ta abinõudele uue võimaluse; nende läbi saaks Eesti süntaks ja seega ka Eesti stiil natuke nõtkemaks ja suursugusemaks oma peenemas, kirjakeelses avalduses, ja neid omadusi läheb viimasele nii väga tarvis.

Joh. Aavik.

Mis tüvesena essiivi tarvita?

Suur osa Eesti nüüdsid murdeid ei tunne enam essiivi käändena, produktiivsena käändena. Essiiv on alale jäänud enamis murdeis ainult kui kivistunud määrsõna vormid, nagu: t ä n a, t u n a j. n. e.

Kirjakeel, et mõnesugusist saksapärasist ütlusist pääseda, on püüdnud uuemal ajal essiivi jälle elusta, ja seks on see hõhutust saanud ka Soome keelest.

Nii on uuemas keeles, raamatukeeles sündinud rida lauseid ja ütlusi, kus essiivi tarvitus üsna koduseks on käändinud. Sarnased on: See tundub võõrana. Päike vajus veripunasena. Vaenlane kaotas 100 meest haavatutena.

Aga, nagu sagedasti sarnasis juhuses, kus igapäine keel enam ei ole jõudnud uusust moodusta, on mahtu saanud kõigesugused vääratused. Ja nii on ka essiiviga juhtunud.

Sest selle asemel, et essiivi tavalisis tüvis, pääle kontraheeritud tüvede, mis Eesti keeles erilise liigi moodustavad, kõva astmega tarvita, on nüüdses raamatukeeles moeks saanud, paarist aastakümnest algades, essiivi nõrga astmega ühenda. Ja päälegi on hakatud omadussõna nimisõna eel jätma lõputa, see on, kongruerimata.

Nii ei öelda ega kirjutata meie olevases raamatukeeles:

isa saatis ta sõtta noorena **poegana**; vaenlased tormasid suurena **hulkana** —
vaid:

isa saatis ta sõtta noore **pojana**; vaenlased tormasid suure **hulgana**.

Nõnda, olgugi et viimased laused kuidagi rahvakeelest toetust analoogilisiks vormideks ei leia.

Essiivi lõpp on *-na* (võrd. Soom. *-na*: poikana, vartena; Ungari lokatiiv *-n*, näit. *fán* — puu pääl, *vizen* — vee pääl), ja et eelkäiv lõpueelne silp lahtine¹⁾, siis võib essiivis ainult kõva aste nagu ainsuse partitiivis, ka illatiivis ja mitmuse käänetes, pääle nominatiivi ja akku-satiivi; see on, kui küsimus on tavalisist tüvedest.

Ja nõnda kõneldakse ka neis murdeis, nii Alutaguses ja Virumaal, ka Harjumaal, osalt, kus essiiv veel käändena on püsinud, nagu see all järgnevist näitusist selgub. Vaata Wiedemanni grammatika lhk. 297. Need on:

uudena ju kell oli vigane; kubuna aeti õled katuse peale; kõrdena on rukkid ilusad; toovad heinad rohtuna koju.

Et meie nüüdses raamatukeeles teisiti öeldakse ja kirjutakse, tuleb seleta sellega, et essiiv üleüldisest tarvitusest oli välja jõudunud, ja kui seda nüüd hakati uuesti elustama, siis selle käändeale toetust muist sarnaselõpusist käändeist otsiti. Nähtavasti kõige päält karitiivist, mille nüüdne lõpp *-ta* ja komitatiivist, mille lõpp *-ga* — seda enam, et suur osa käändeid nõrgatüvisina esindub, ja need kiskusid siis essiivi kaasa, sama rada.

Aga, nagu öeldud, ei paku rahva keel sarnasele essiivi moodustamisele mingi tuge. Ja seepärast peab, rahvakeelsuse ja õigekeelsuse, ka loomuliku keele põhjusmõttes, senni kirjas valitsenud uususest loobuma. Vanad rahvakeelsed essiivid uuesti tarvitusele!

See tagasimineki ei ole ka raske, sest et kõva aste, essiivi õigupärane aste, tavalisist tüvist, muis käändeis leidub, nii näit. ainsuse partitiivis ja suures osas mitmuse käändeid.

Nii käib õige essiivi moodustumine kergesti. Näit.:

Partitiiv:	Kõva tüvi:	Essiiv:
hulka	hulka	hulkana
nõrka	nõrka	nõrkana
poissi	poissi	poissina
mõisnikku	mõisnikku	mõisnikkuna
kahjulikku	kahjulikku	kahjulikkuna

j. n. e.

1) Lahtiseks peetakse silpi, mis täishäälikuga lõpeb.

Raskusi võiks tõsta ainult sarnased 2-silbised e-tüved, mille tüves leidub de — s(i):ks on muutunud, nagu :

kaas	< * kande
vesi	< * vede.

Neis tüvedes esindub essiiv algupäraselt muutumatu tüvesena, siis :

kaas	< * kande	kaandena
uus	< * uude	uudena
vesi	< * vede	vedena.

I:line mitmus, essiivina, esinduks ses tüvekujus, mis ainsuse nominatiivis leidub, selle vokaali lisaga, mis mitmuse partitiivis ilmub. Siis :

jalg	jalgu	jalguna
kaas	kaasi	kaasina
uus	uusi	uusina
vars	varsi	varsina
vesi	vesi	vesina
voos	voosi	voosina j. n. e.

See on, kui ei taheta essiivi ütelda tavalise hääliku paljuse tüvest :

kaas	kaante	kaantena
uus	uute	uutena
vars	varte	vartena
vesi	vete	vetena
voos	voote	vootena

mis vormidest siisgi eelmised tuleksid paremaks pidada.

Sellega ühes peaks aga tingimata kaasas käima adjektiivide kongruerimine, omadussõnade varustamine tavalise essiivi -na lõpuga, ka nimisõnade eel, nagu seda rahvakeel tunneb.

Nii siis: noorena mehena, mitte noore mehena, uudena aegana, mitte uue ajana, värskena varena, mitte värskes varrena.

Nii moodi, rahvakeelse essiivi restitueerimisega, saaks meie kirjakeel jälle vähemaks ühest kunstlikult moodustatud veast, muutuks loomulikumaks ja seega esteetilisemaks.

Seepärast, vanad rahvakeelsed essiivid uuesti tarvitusele !

V. Rüdala.

Võhiku mõtted I.

1.

Arvustada ja hukkamõista üht uuendust on tuhat korda kergem kui seda pooldada või vähemalt targu võitluse lõppu oodata. Kõik on hukkamõistja poolt: traditsioon, inimlik laiskus ja inimlik mõttetuimus. Tal pole muud tarvis teha, kui tarvitada ammu katsutuid tundmusi, mõtteid ning sõnu.

2.

Kogu meie elu juhivad teadlikud tendentsid. Suurema osa noorusest kulutame selleks, et aju ja keha harjutada. Haridus loob meile uue hinge ja kasvatus uue keha. Teadus näitab meile maailma teisena ja kunst ilu uena. Inimese enesevalitsus ja eneseharjutus on äärmuseni edenenud. Miks peame selles tahtevaesed, abitud fatalistid ning algatuskehvad olema, mis on meile kõige lähem: — nimelt keeles?

3.

Näib nagu oleks küla meilgi enese juba keele loomistest ja alleshoidmisest lahti öelnud, nagu ta seda luule alal juba ammu on teinud. Temasse immitseb teadvus oma autoriteedi kaotusest. Tema keeleenergia on põrutatud. Tema keelefantaasia on kadunud. Ta ei usalda enam ennast. Ta kuulab, kuidas ajaleht ja linn räägib. Niisama nagu pääletungivad uued tõed rahva usalduse loovas mõttetões on halvanud, nii sünnib ka tema mõttevormiga. Uusi sõnu ei looda enam. Endiseid sõnu ei tarvitata enam. Murded kuivavad. Uus põlv kõneleb „kirjakeelt“. Pakkugem talle siis ometi midagi paremat kui ajalehtede lohakas proosa!

4.

Usun, praegune keelereform läheb läbi, hoolimata kõigest, nagu õigekirjutuse uuendus poole saja aasta eest. Tuletage meelde noid aegu: Kuidas siis elutargad ja autoriteetlikud inimesed hädaldasid! Kuidas siis rahvakooliõpetajad kokku tulid ja otsusi tegid, et uus kirjaviis on „kahjulik“ ja „asjata“ ning „üks wastooksa teggeminne ja meie eesti rahvast jallaga tallaminne“! Kas on toon ja sõnad 50 aasta jooksul palju muutunud? Nagu meie vanem

põlv Ahrensi julgust kirjaviisi muutmise asjus praegu küllalt ei suuda ülistada, nii ei suuda ta Aaviku sama julgust küllalt naeruväärsena kujutada.

5.

Tõesti, suur kuristik lahutab noorema põlve vanemast. Isegi siis, kui noormees vanema põlve poliitilisele ja ühiselulisele seisukohale kaasa tunneb, ei või ta olla tundmata seda vahemaad, mis teda vanemast põlvest psükooloogiliselt eraldab. Sest meie edustame kõigepäält uut temperamenti, uut instinkti, uut elu intensiteeti. Ja kuidas võiks meie mõtte vorm enam endine olla, kui meie mõtte rütmus, mõtte nüanss, mõtte valgõor on muutunud!

6.

See, mis arvatakse mäng ja moodihaigus olevat, on tõepoolest kibe vajadus. Kes meist ei oleks kannatanud Eesti keele vaesuse ja harimatuse all! Kes ei oleks temaga heidelnud nagu Jakob Issandaga! Tarvis tõlkida mõnest haritud keelest ükskõik kas teaduslik artikkel või psükooloogiline novell, et näha, kui vaene, harimatu ja labane Eesti keel õieti on. Meie protesteerime viletsate aineliste ja vaimliste olude vastu, mis meid ümbritsevad. Kas ei ole meil siis õigus appikisendada selle otse füüsilise valu käes, mis meis äratav tänapäev ametlikult valitsev Eesti keel?

7.

Ka kõige paremal tahtmisel ei tule meie selle keelega enam läbi. Meie vaim tunneb tema piirides kitsa, külma ja pimedat olevat nagu suitsuonnis. Ta ei vasta meie mõtte kuju, sisu ja rütmust. Igal sammul tunneb meie tundmus end temas otsekui kaltsudes esinevat. Kui vanem põlv temaga rahul on, siis ainult sellepärast, et ta mõte ning tundmus kaugemale pole edenenud kui tema keel. Kuid ta ei peaks oma vaesust mitte normiks pidama. Kehvus ei ole kellegi voorus.

8.

Meie praegune keeleline anarkia on traagiline, kuid ta on vajaline. Ja ei ole lootust, et ta nii pea lõpeks. Sellest, kui Ahrens uue kirjaviisi teoreetiliselt oli põhjendanud, kulus enne kui „Perno Postimees“ selle kirjaviisi vastu võttis, enam kui 30 aastat. Ja ometi on praegune revo-

lutsioon palju mitmekülgsem ning puudutab kõike, mis keelde kuulduv. Olen ma optimist, kui loodan, et see vähem aega võtab kui õigekirjutuse uuendus? Kuid kas ei oleks see liig kurb, oletada, et inimese mõte sellest saadik põrmugi painduvamaks ei ole muutunud?

Tehkem tööd häa asja kasuks.

Friedebert Tuglas.

Kahesilbiliste verbide kolm päaliiki.

Eelmärkus.

Kahesilbiliste verbide all selles täitsa praktilis-päda-googilises kirjutuses (mis võimalik laiemale ringkonnale on määratud) mõtleme neid, mis oleviku esimeses persoonis kahesilbilised, nagu ,sajan, annan, tunnen, kõnnin, liigun, tõmban, võitlen, nälgin, jahtun' jne.; siia kuuluvad aga ka need, mille kaks silpi on vahekonsonandi väljalangemisel üheks silbiks sulanud: pean (enne ,pidan'), teen (enne ,tegen') jne.

Et Eesti keele kõnelejad ja kirjutajad seda liiki kahesilbiliste verbide konjugeerimises sagedasti eksivad, oma koduse murde mõju alla langedes, ja et mõnede konjugeerimisviis kirjakeeles alles vankuv ja segane, siis on äärmiselt tarviline publikumile võimalik selged ja ülevaatlilikud reeglid pakkuda nende konjugeerimisviiside ja liikide kohta ja ühtlasi katsuda vankuvate vormide vahel kindel valik teha ja ära määrata.

Tarviline eelteadmine: astmevahetus.

Tarvilise eelteadmisenä, ilma milleta raske on all olevat esitust ja jaotust täieliselt ja kasuga mõista, olgu vähikuile järgmise ülitähtsa nähtuse pääle Eesti grammatika elus tähelepanekut juhitud: Eesti sõnad, nii hästi nimikui tegusõnad, ei muutu mitte ainult oma lõppude poolest, vaid ka sõnade keskel, sõna tüvedes endis sünnib muutusi. Need muutused seisavad selles, et vahekonsonant kas nõrgeneb, teiseleb, või hoopis välja langeb; nõrgendus:

saatis — saadab (t - d), tõukan — tõugata (k - g), lükkan — lükata (kk - k), lõppes — lõpeb (pp - p) jne.; teisendus: kõndisin — kõnnin (nd - nn), tõmban — tõmmata (mb - mm) jne.; kadu: püüdis — püüab (d kadunud), põlgan — põlata (g kadunud), tahtnud — tahan (t kadunud), tahkuma — tahan (k kadunud), lugesin — loen (g kadunud) jne.

Vorme, kus see vahekonsonant ei ole nõrgenenud, teise sarnaseks muutunud ega välja langenud, nimetatakse tugevaks astmeks ehk paineks; nii on vormid ,saatis' tõukan, lükkan, lõppes, kõndisin, tõmban, püüdis, põlgan, tahtnud, tahkuma, lugesin' tugevas paines.

Nõrgaastmelised vormid on: ,saadab, tõugata, lükata, lõpeb, kõnnin, tõmmata, püüab, põlata, tahan, tahan'.

See tüve nõrgenemine esineb ka paljas välte¹⁾ vahes: tugev paine on 3-ndas vältes, nõrk teises; näit. rooman (III välde) — roomata (II v.), eksida (III) — eksin (II), sammuma (III) — sammutakse (II).

Järelikult ei ole teise ja kolmanda välte vaheldumine samas sõnas muud midagi kui paine ehk astme vahetuse nähtus ja see käib vahekonsonandi teisenduse või kaduga kaasas.

Tähtis on iga kord osata tugeva ja nõrga paine vahel vahet teha, s. o. ära tunda, kas antud vorm on tugevas või nõrgas paines (astmes).

T a b e l.

Kui kõiksugu kahesilbilisi verbe hakata konjugeerima, siis märkame, et muist vorme on kõigil samas paines, muist jälle lähevad oma painete poolest lahku, näit. on sõnast ,kõndima' olevik nõrgas paines: ,kõnnin' (mitte ,kõndin'), aga sõnast ,tõmbama' on sama vorm tugevas paines: ,tõmban' (mitte ,tõmman').

Kui kõik kahesilbilised tegusõnad üksteisega võrreldes oma päävormides läbi konjugeerida, siis leiame, et nad oma painete poolest kolme pääliiki langevad, nagu allolevast tabelist näha.

1) Me oletame siin, et lugejale Eesti keele pikkuse järgud ehk välted täiesti tuttav ja arusaadav asi on.

NB. Tugevapainelised vormid on *kursiiv* - kirjaga trükitud.

	I	II	III
	nõrgas:	tugevas:	tugevas:
olevik	kõnuin	tõmban	jahtun
tingkõne	kõnniksin	tõmbaksin	jahtuksin
ainsuse käskkõne	kõnni	tõmba	jahtu
	tugeva:	nõrgas:	
mitme käskkõne	kõndige	tõmmake	jahtuge
ja soovkõne	—gem, —gu	—kem, —ku	—gem, —gu
infinitiiv II	kõndida, -des	tõmmata, —tes	jahtuda
mineviku	} kõndinud	} tõmmanud	} jahtunud
tehtaviku			
Kesksõna (partitsiip)			
	mõlemad liigid tugevas paines:		
minevik	kõndisin	tõmbasin	jahtusin
infinitiiv I	kõndima	tõmbama	jahtuma
tegeviku oleviku	} kõndiv	} tõmbav	} jahtuv
kesksõna (partits.)			
	mõlemad nõrgas paines:		tugevas ehk nõrgas paines:
tehtavik	kõnnitakse, -ti, -tud, -tav, -tama ei k-ta	tõmmatakse, -ti, -tud, -tav, -tama, ei t-ta	jahukse e-jahtutakse jne.

Selle tabeli alla käivad seega kõik verbid, mille oleviku I isik kahe silbiline on. Oleviku I isik ja päale selle infinitiiv II on need kaks vormi, mille järele me verbi liigi ja konjugatsioonitüübi kindlaks määrame (mispärast need selles tabelis ongi jämeda kirjaga trükitud): kõnnin — kõndida, tõmban — tõmmata, jahtun — jahtuda).

Näited.

Et näit. kindlaks määrata järgmiste verbide konjugeerimisliiki: kasvama, murduma, rändama, tõusma, kinkima, nälgima, sündima, liituma, liikuma, kuldama, vaja vaadata, missuguses paines ja vältes igapähe nende olevik ja infinitiiv II on. Seda tehes saame järgmise resultaadi:

- I liik: kasvan (nõrk paine) — kasvada (tugev paine), tõusen (n. p.) — tõusta (t. p.), kingin, sünnin, liigun (n. p.) — kinkida, sündida, liikuda (t. p.).
- II liik: rändan (tugev p.) — rännata (nõrk p.); kuldin (t. p.) — kullata (n. p.).
- III liik: murdun (tugev p.) — murduda (tugev p.); nälgin, liitun (t. p.) — nälgida, liituda (t. p.).

Muud vormid muidugi nende kahe eeskujul vastavis paineis, nagu tabelist näha.

Natuke keele ajalugu: kuidas on niisugused lahkuminevad tüübid tekkinud?

Miks on ‚kõnnin‘, aga mitte ‚kõndin‘? Miks ‚tõmban, tõmmanud‘ aga mitte ‚tõmman, tõmbanud‘?

Siin on põhjuseks nende kahe tüübi erisugune ajalooline arenemine. Et seda selgeks teha, vaja esiti ühe tähtsa Eesti keele foneetilise arenemise seadusega tutvustada.

Miks ülepää esinevad mõned vormid tugevas astmes, mõned teised jälle nõrgas? Selle põhjuseks on see, et ühtedes vormides teine silp lahtine, teistes jälle kinnine¹⁾ oli omal ajal, nimelt tuhat ja enam aastat tagasi (nii nimet. Ühis-Soome ajal ja umbes kunni sakslaste meie maale tulemiseni). Tol ajal oli silbi kinnisuse tagajärjeks n. n. astmevahetus, s. o. eelmise umbhääliku ja ka täishääliku nõrgenemine (lühenemine, kadu, teisele sarnanemine). Nii on vorm ‚kõnnin‘ nõrgas astmes seepärast, et teine silp (-nin) ka vanasti kinnine oli, vorm ‚kõndima‘ aga tugevas, sest et selles teine silp (-di-) lahtine oli.

See silbi kinnisuse ja lahtisuse mõju kestis keeles ainult teatava ajajärguni; pärast kadus ta ära. Kui pärastpoole, nagu seda juhtus, mõned muutused silpide kinnisuses ja lahtisuses ilmusid (s. o. mõnedes vormides endine kinnine silp lahtiseks ja endine lahtine kinniseks sai), siis ei mõjunud see enam astmevahetuse pääle, vaid kord kujunenud astmed püsisid edasi neis vormides, milles nad omal ajal olid tekkinud.

Sellega seletub ka, miks mõned praeguses keeles kinnise silbiga vormid tugevas (näit. ‚tõmban‘, sest -ban on kinnine) ja, ümberpöörduvalt, praegused lahtise silbiga vormid nõrgas astmes on (näit. ‚tõmmanud‘, sest -ma- on lahtine). Sest tol vanal ajal, mil silbi kinnisuse astmevahetuse pääle mõjus, olid need silbid tõesti vastavalt lahtised ja kinnised (: ‚tõmbadan‘ ja ‚tõmmatnud‘. ¹⁾

1) Lahtiseks loetakse silpi, mis täishäälikuga, kinniseks, mis umbhäälikuga lõpeb; nii on sõnas i-mes-tak-si-te silbid -i-, -si- ja -te lahtised, silbid -mes- ja -tak- kinnised.

2) Pädagoogilise lihtsuse pärast ei tarvita me siin teaduslikku transkriptsiooni.

Asi on selles, et ,tõmban' ja tema liiki sõnad vanasti mõnedes vormides kolmesilbilised ja vokaal(täishäälik)-lõpulised olid (,tõmbada'), mõnedes jälle kahesilbilised ja konsonantlõpulised (,tõmmat-'); ,tõmbadan' andis pärast tõmbaan (-d- kadus), millest -aa- lühenemise tõttu saigi ,tõmban'; ,tõmmatnud' vormi arenemiskäik oli: tõmmatnud, tõmmannud, tõmmanud. Samuti on muudki vormid oma ajaloolises arenemises kujunenud.

Olid kord teatavad tüübid välja arenenud ja kujunenud, siis hakati ka pärastpoole tekkinud ja keele tulnud sõnu üle või teise tüübi järele muutma, seda mööda mille taoline miski teatavate tunnismärkide järele sattus olema.

Murdelised lahkuminevused.

Kas ,põlganud' või ,põlanud'?

Kahjuks aga ei tarvitata iga verbiliigi paineid eri rahvamurdes mitte igakord ülemal antud tabeli järele, mis kirja-keele kohta on maksev. Verbid ,hingan, hoigan, ärkan, salgan, põlgan, vihkan, viskan, hakkann, hüppan, purskan' jne. on ,tõmban'-liigist (sest et nende olevik on 3-ndas vältes ja nende -ta lõpuline infinitiiv 2-ses vältes: ,hinnata, hoiata, ärgata, salata, põlata, vihata, visata' jne.) ja seepärast peavad kirjakeele reegli järele ka -nud partitsiibi ja käskkõne mitmuse vormid nõrgas paines olema: (olen) hinnanud, hoianud, ärganud, salanud, põlanud, vihanud, visanud, hakanud, hüpanud, pursanud jne.; ja samuti käskkõnes: hinnake, hoiake, ärgake, salake, vihake, visake, hakake, hüpake, pursake.

Ometi kõnelevad mitmed oma kodumurrete mõjul:¹⁾ hinganud, hoiganud, ärkanud, salganud, põlganud, vihkanud, viskanud, hüppanud, pursanud jne.; hindage, hoiage, ärkage, salgage, vihkage, viskage, hakkage, hüppage, purskage jne.

See tuleb sellest, et mõnes rahvamurdes on hakatud ,tõmban'-liigi sõnust käskkõne ja -nud lõpulise partitsiibi vorme I ,kõnnin'-liigi järele tugevas paines tarvitama. Liigid on üksteise päale mõju avaldanud ja muist vorme on nõnda ütelda ühest liigist teise rännanud.

1) Vahel ka oma kodumurde kiuste, et kirjakeelt kõnelda, mis juures aga märgist mööda lastakse.

Ja kirjakeeles endas on sõnu, mis kõigi vormide või ainult osa vormide poolest on liigist teise rännanud või, mis veel keerulisem, ühel ajal kahe tüübi järele konjugeeritakse.

Kas ,tõmmasin' või ,tõmbasin'?

On murdeid, kus ,tõmban' verbis sugugi b-d ei tunta: ,tõmman, tõmmasin, tõmmama' jne., vormid, mida kirjandusestki leiab (näit. Wilde, Mahtra sõda 75: tõmmas), mis aga kirjakeeles lihtsalt jämedaiks vigadeks tuleb pidada, kuna normaalvormid on ,tõmban, tõmbasin, tõmbama' (aga ,tõmmata, tõmmanud', tabelis antus süsteemi järgi).

Kas ,kedran' või ,ketran'?

Sama nähtus. Siingi on mõnes murdes nõrk paine kõigis vormides üleüldistatud: ,kedran, kedrasin, kedrama'. Kirjakeeles aga tuleks seegi verb järjekindlasti ,tõmban' liigi järgi muuta, kuhu ta algupäraselt kuulubki: seega ,ketran, ketrasin, ketrama', aga: ,kedrata, kedranud, kedrake'.

Kas ,keelata' või ,keelda'?

Nii on peaaegu kõigi vormide poolest ,kõnnin'-tüübist ,tõmban'-tüüpi üle läinud need 7 verbi, mille puhul eelmises numbris (lk. 27) ankeet avaldati. Need on: ,keelan, neelan, käänan, väänan, keeran, pööran, lendan'. Ühtlasi tähendasime siis, et esimest 6 neist tuleks kirjakeeles ,kõnnin'-tüüpi tagasi tuua, seda enam et neid varemalt ja veel praegugi paiguti ja tükati selle järele konjugeeritakse. Nende lisaks on veel nimetada ,kuivan', mida ka ,tõmban' tüübi järgi konjugeeritakse [kuivan (III)¹], kuivata, kuivanud (II)]; ta ,kõnnin'-tüüpne konjugatsioon tuleks aga normiliseks tunnistada: kuivan (II) — kuivada (III), kuivanud (III). Samuti tuleks vahest ka ,külvan' tagasi viia ,kõnnin'-tüüpi, kuhu ta esialgselt kuulub; seega: ,külvan (II), külvada, külvanud' (III).

Jämedaks keeleveaks tuleb pidada ,kasvan' konjugeerimist ,tõmban' tüübi järele: mitte siis, ,kasvan' (III), vaid ,kasvan' (II), mitte ,kasvanud' (II), vaid kasvanud' (III).

Kas ,kaebada' või ,kaevata'?

Teiselt poolt on kirjakeeles verbe olemas, mis, olles algupäraselt ,tõmban' tüübist, mõnedes oma vormides ühel

1) Rooma numbrid klambrites tähendavad pikkusjärgusid (välteid).

ajal niihästi ,tõmban' kui ,jahtun' liigi järele käivad (s. o. nii hästi nõrgas kui tugevas paines esinevad). Neist on iseäranis tüübilised kaks: kaebama ja kõlbama. Kui nende infinitiiv on nõrgas paines: kaevata, kõlvata (selle järele siis ka kaevanud, kõlvanud, kaevake, kõlvake), siis on nad ,tõmban'-liigist; kui aga kaebada, kõlbada, kaebanud, kõlbanud, kaebage, kõlbage, siis ,jahtun' liigist. Ja selle viimase liigi järele käiv konjugeerimine on ajalehekeeles kõige harilikum. Et aga sellele uususele trotsiks soovitam on ,kaeban' ja ,kõlban' puhtasti ,tõmban' tüübi järele konjugeerida (s. o. ,kaevata, kõlvata, kaevanud, kõlvanud, kaevake, kõlvake), siis on selle järjekindel läbiviimine teataval määral üks keeleuenduse nähtustest.

Kas ,hiilganud' või ,hiilanud'?

Ka see sõna on õigupoolest ,tõmban'-tüübist, kuid et nõrgaastmelised vormid ,hiilata, hiilanud' (mida Jõgever küll annab) võõrastavad ja moonutatud tunduvad¹⁾, siis on hakatud seda sõna ,jahtun'-tüüpsena konjugeerima: hiilgada, hiilganud.

Kas ,alganud' või ,alanud'?

Huvitav sõna on ka ,algada'. Seda tarvitatakse praeguses kirjakeeles niihästi ,tõmban'-tüübi kui ,jahtun'-tüübi järele: algan — alata — alanud — alake, ja: algan — algada — alganud — algage. Arvatavasti on see esialgu olnud ,kõnnin' liigist, pärast aga selle läbi, et oleviku vormid analoogiliselt nõrga asemel tugevasse painesse kivinesid (nõrk paine oleks olnud: ,mina alan') mõnedes murretes ,tõmban'-, teistes ,jahtun' tüüpi arenenud, ja nii ka kirjakeeleski praegu, kus mõlemad vormid on sallitud.

,julunud' ja ,julgenud'.

Rühm sõnu, mis osalt või täieliselt on ,tõmban'-tüübist ,jahtun'-tüüpi siirdunud, on kõik niisugused e-tüvelised, mille olevik tugevas paines (3-ndas vältes), nagu: ,katken, kõrben, langen, julgen, ilgen, kõngen, lõhken, puhken' jne. Nende -nud partitsiip esineb ka veel ,tõmban'-tüübi järele, s. o. nõrgas paines: ,katkenud (II välde), kõrvenud (II välde), langenu (II v.), kõngenu (II v.), lõhenu, puhenu (viimast kaks küll harvemini), iseäranis sagedasti ,julenu, ile-

1) Sest et Ig pika hääliku ees üleüldse on haruldane.

nud'; nende kõrval aga on ka tugevapainelised peaaegu rohkem ületüldised: ,katkenud' (III v.), samuti: kõrbenud, langenu, julgenud, ilgenud, pea ainult lõhkenud, puhkenud. Infinitiiv aga esineb ainuüksi tugevas paines ja käib seega ,jahtun' tüübi järele: ,katkeda, kõrbeda, langeda, julgeda, ilgeda, lõhkeda, puhkeda'. Ainult Tartu-Võru murdes esinevad vormid: ,kõrveta, langeta, juleta, puheta'.

Kas ,võitlenud' või ,võidelnud'?

Ka (olevikus) kahesilbilised -len sõnad käivad oma konjugeerimisviisi poolest ,tõmban' tüübi järele: ,võitlen, võidelda, võidelnud, võidelge', ja jällegi ajaloolisil hääleseaduslikuil põhjusil, sest vanasti olid ka seda liiki sõnadel kaks tüve: võitele- ja võidel-. Seega on siingi ajaloolised hääleseaduslikud vormid ,võidelda, võidelnud, võidelge', kuna ,võitleda, võitlenud, võitlege' pärasised, tugeva-astmeliste vormide mõjul ja eeskujul moodustatud vormid on. Seega ,riielnud, vaielnud, suudelnud, lennelnud, võrrelnud, juurelnud, loogelnud, laiselnud, kaubelnud, keerelelnud, näidelnud, kahelnud, nuhelnud, vaevelnud' jne., mitte ,riidlenud, vaidlenud, suudlenud, lendlenud, võrdlenud, laisklenud, keerlenud, kahtlenud, nuhtlenud' jne., mis vorme praeguse kirjakeele seisukohalt vigasteks ja murdelisteks tuleb pidada.

Samuti järjekindlasti ka sõnadest — ,karglema, kisklema, liuglema' — karelda, liuelda, kiselda, karelnud, kiselnud, liuelnud.

(Järgneb)

Joh. Aavik.

Põhjused, miks mõned keele uuenduse vasta on.

Et Eesti keel alles vaene ja korraldamata on ja täien- dust ning rikastamist nõuab, selle vastu ei taha vist keegi vaielda. Nende puuduste kõrvaldamiseks on ühes allakir- jutanuga mitmed muud tööle asunud. Mitmed parandamis- ja normeerimisetepanekud tohiksid küll juba see võrra seletatud ja põhjendatud olla ja ka praktiliselt kergesti läbiviidavad, et loogiliselt oodata oleks nende tarvitusele- võttu kõigi nende poolt, kes Eesti rahvusliku kultuuri asja tõsiselt võtavad. Siin ei ole küsimust radikaalsemist uuen-

duisist, vaid lihtsaist parandusist mõnedes vormides ja ütle-
misviisides, mille väärus on ilmne ja mille läbiviimine
kellegi harjumistele liiga ei teeks. Näit. 'liitlane' pro 'lii-
dulane', 'otstarve' pro 'otstarbe' ehk 'otstarb', 'kõrves' pro
'kõrbes', 'tuhanded' pro 'tuhandad', 'lehtesid' pro 'lehti',
'töid' pro 'töösid' ja ka i-mitmused, nominatiivliitumised
ning mõned uued sõnad.

Ometi kirjutavad mitmed, nende seas mõned otse täht-
sad mehed, ikka vana moodi edasi, nagu ei oleks neile pare-
mat juhatatudki. Veel enam: nad võtavad kogu püüde kohta,
keelt parandada ja rikastada, otse vaenuliku seisukoha¹⁾.

See passiivsus, see tõrksus paneb tahtmata küsima ja
järele mõtlema, missugune põhjus või põhjused on võinud
asjaomasis isikuis tekitada seesuguse seisukoha keeleuuen-
duse kohta.

Neid põhjusi on mitu.

Keeleuundust ei kiideta häaks ega ei võeta tarvitusele:

1. Arusaamise puudusest, ebaintelligentsusest. — Mõnede isikute mõtlemise äpparaat ei jaksa
kuidagi selget vahet teha 2-se ja 3-nda vâlte vahel, mis
Eesti keeles üks põhjusnähtustest, kuidas võib see siis
kõiksugu uuenduste põhjendustest aru saada? See arusa-
amise puudus takistab mõningaid näit. ka -ismi lõpulist
paremust mõistmast.

Lootkem, et nende liik Eesti rahvale auks siiski kuigi
suur ei ole.

2. Tuimusest ja loidusest, mis on Eesti tõu
kardinaalpahed. — Inimeste psühholoogia, kellele iga muu-
tus, iga uuendus vastumeelt on, sest et see mõtlemist
nõuab. Misoneism: „Mis tarvis uuendusi? Puhha nooruse
rumalus.“ See ühineb sagedasti ka ebaintelligentsusega.

3. Pääliskaudsusest. — Ei olda küll tuim ega
ebaintelligent, ollakse liig pääliskaudne. Ei võeta vaevaks
aru saada, ei viitsita lähemalt nenda asjade üle järele mõ-
telda, mida hukka mõistetakse. See on nähtavasti kõige
harilikum ja sagedam põhjus.

Seesugune pääliskaudsus võib olla kaasasündinud,
alazine, loomupärane, või juhuline, olude läbi tingitud:
inimese tähelepanevus on muis asjus kinni, tal ei ole mahti
küsimumusega lähemalt tegu teha, tal on liig palju ametitali-

1) V. selle numbri väikeste teadete osa: „Ajalooline sõna“.

tusi, sekeldusi, muresid, võlgu, vekslisid maksa, liig sagedasti kaarti mängida, pidudel käia ja kohvimajades ning restoraanis istuda.

Sünnipärase päliskaudsusega inimestele on väga raske midagi selgeks teha, neid uskuma panna, kuna juhuslikult päliskaudseid parajal silmapilgul ja soodsamis oludes võib pöörda.

4. Kartusest. — Kartusest mille ees? Ligimese ees, avaliku arvamise, naeruväärsuse ees. Keeleuuenduse poole hoides, uuendusi vastu võttes kardetakse tähelepanevust enda pääle tõmmata, naeruvääriliseks saada. Häbenetakse seltskonda ja avalikku arvamist. Ei ole julgust esimeste seas olla, oodatakse, et teised enne teed rajaksid, esimese naeruväärsuse enda pääle võtaksid, uuendustega ära harjutaksid. Iseäranis veel kui nähtaks, et seltskonnas keegi autoriteetlik isik juba midagi omaks võtab, siis oldaks ka valmis järele tulema.

Need on harilikult iseseisvuseta, arglikud loomud või kes väga õrnad on seltskonnas valitseva tooni ja avaliku arvamise asjus.

5. Uhkusest. — See on väga huvitav psühholoogiline põhjus. See maksab inimeste juures, kes ikka ise kõige targemad tahavad olla või juhtivat rolli mängida, kelle enesetunnet see riivab, kui teised, päälegi nendest nooremad või muidu vähemad „personaliteetid“ neile tahavad reeglid määrata, kuidas nad Eesti keelt peavad kirjutama. See on nende meelest kuulmata prätensioon. Eri asi oleks, kui see neist endist välja läheks. Neil endil ei ole mahti mitte poolt tundigi keelekõsimuste üle järele mõtelda, ja ometi võtavad nad neist, kui juhus tuleb, targa näoga ja autoriteetliku tooniga kõnelda.

Et neid uhkeid uuendustele võita, peaksid uuendajate isikud neile kuidagi viisi suurel mõõdul imponeerima, olgu oma euroopalise kuulsusega, professori kohtadega või suure sissetuleku, villade ning automobiilidega või vähemalt — suurte habemetega.

6. Rahvusliku tunde leigusest. — Inimene, keda Eesti iseolemise ja rahvusliku kultuuri küsimus ei huvita, kes selle tulevikku ei usu või selles kahtleb, näeb loogiliselt ka keele arendamise püüdeis asjata ja kasuta tööd, mille vaeu on maha visatud.

7. Ainelise kahju kartusest. — See käib pääasjalikult kirjastajate ja ajaleheväljaandjate kohta, kes pelgavad, et „uus keel“ nende ostjad ja tellijad ära peletavad. Sellega katsus juba Koidulagi oma isa Jannseni vana õigekirjutust, mida see „Eesti Postimehes“ tarvitas, Kreutzwaldi ees vabandada. Ta kirjutab (Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus I, lk. 17): „Oleks minu isa alles üksik mees, noor ja jõudav, kel üks puhas, kas lugejad kümne ehk sadade kaupa oma teed läheksid, kes, kui leivapalukest ühel põllul ei taha kasvada, nooruse ja lootuse õnne peale teist harima võiks hakata: ma usun, ei, ma tean tõesti, olgu kül hakatus temal esmalt pisut võeras: ta ei viivitaks ometi aega, tegu mõtteid ühte kirja heita. Nüüd on temal pere toita, naene, lapsed katta, kasvatada, koolitada“ jne.

8. Kadedusest. — Nii imelik ja võimatu kui see näib, ka seegi põhjus tundub esinevat. Vähemalt muidu ei saaks mõnede isikute olekut, väljaasteid ja seisukohta seletada. Kuid et see tunne ainult mõnede üksikute juures mõjuv on, siis ei ole sel põhjusel üleüldiselt mingit tähtsust.

9. Vasturääkimise vaimust. — On inimesi, kes ainult sellepärast ühe asja vastu on, et „omal arvamisel“ olla, puhtast lõbust vastu vaielda. Sagedasti on seda kalduvust ka teatav annus pääliskaudsust ja uhkust toetamas, kuid ta võib mõne isiku juures ka üsna segamata kujul tegev olla. Ainus abinõu niisuguseid tüüpe mingile arvamisele võita oleks neile otse vastupidiseid mõtteid avaldada.

*

Kui juba iga üksik neist üheksast põhjusest võib inimese teha mitte-vastuvõtlikuks keeleuendusele, mis veel siis, kui neid mitu üheaegselt mõjul on. Ja seda juhtub enamasti, sest harva esineb kellegi juures mingi põhjus täisi puhtal kujul; nii käib tuimus arusaamise puudusega (ebaintelligentsusega) ja uhkus, pääliskaudsus ning vasturääkimise vaim sünnivad väga hästi ühte; majandusliku kahju kartus võib iga muu põhjusele lisaks tulla. Siiski kõigi nende mõju väheneb ja kaob, seda mööda kui keeleuendus ikka rohkemini ja rohkemini poolehoidmist ja tarvitamist leiab, mida ta ei jäta ajajooksul tegemast.

Joh. Aavik.

Ainsuse sisseütlev.

Tahaks siin sissejuhatuseks korrata neid väiteid ja aluseid, mis J. Aavik Keelelise Kuukirja 1-sõs numbris ette tõi lühemate paljuse osastavate puhul kahesilbilistest tüvedest. Need põhjused maksavad üleüldiselt ka ainsuse sisseütleva kohta.

Harilik sisseütleva lõpp on *-sse*, mis omastava käändele juure lisatakse¹⁾. Selle liite abil saadud ainsuse sisseütlevaid on arvult kõige rohkem ja sellepärast ongi see lõpp saanud seaduspäraseks sisseütleva vormiks, nii et vaele ei loeta lühemate sisseütlevate kõrval (sõtta, väkke, pakku), mida pea ainukestena tarvitakse, vormid, mis analoogia teel on saadud lõpu *-sse* abil (sõjasse, väesse, paosse).

Siia kuuluvad ühesilbilised sõnad, mille nimetava lõpul on diftong (võisse, ausse, nõusse). Teised liigid nimisõnu moodustavad küll oma sisseütleva *-sse* abil, kuid suuremast osast neist on võimalik ka lühemid sisseütlevid saada. Nimelt korvab neis sõnus osastav sisseütleva käände. Kõige vähemal määral on seesugune korvamine võimalik sõnust, mille nimetav ja osastav on teisel järgul (piigasse, herrasse). Kuid peab tähele panema, et suurem osa neist on laensõnad, seega vähem Eesti keele spontaanistele avaldustele ja seadustele alduvad. Või on nende õige nimetav vähe tarvitatav (jõulu — jõul, kahju — kahi, peiu — peig). Siis on aga lühem sisseütlev see läbi võimalik, et sõna 3-sse järku viiakse (jõulu, néidu), s. o. kui osastav võtame vähem tarvitavist nimetavist.

Niisama on raske lühemid sisseütlevid tarvita sõnust, mille omastav 3. järgul (muutesse, läikesse, küttesse, lausesse, mõttesse). Siiski pole see üsna võimata (katla(sse), kukla(sse), kütke(sse), saapa(sse), taeva(sse), kätki(sse), tasku(sse), Pärnu(sse), põrgu(sse), templi(sse)).

Võiks reeglina üles seada: Kus vähegi võimalik ja kus see mõtet ei sega, sääl sisseütleva käändena ainult osastavat tarvita. Ainult osastav tuleks tarvita sisseütlevana järgmisil korral:

1) See ja mitmed muudki määrused selles kirjutuses on mehaanilise grammatika reegli stiilis öeldud, lihtsuse pärast. Sisseütleva käände lõpu esialgne kujud oli *-sen*, mis iga sõna külge liitus. Teatav isiku kohtades aga kujunes sest *-zen* (loe: *sen*), sellest *-he(n)* ja *-je(n)*, mis viimati otsast hoopis ära kulus. — Toim. täh.

1) Kui osastav omastavast ainult järguliselt erineb: nim. leib, om. leiva, os. leiba, sisseütl. leiba; samuti: kuube, halba, kurba, lauda, aida, praadi, poodi, riidu, valda, põldu, korda, murdu, randa, venda, aega, poega, peigu, jalga, nälga, kurge, orgu, lõnga, kinga, kaupa, laata, eite, akti, pilti, paika, kõike, vihu, panku, laiska, kappu, jaama, kapla, rihma, surma, saani, linna, vurru, mõisa, püssi, poissi, latva, karja, ahju, lupja, atra jne., mitte leivasse kuuesse, halvasse¹⁾ jne.

2) Kui sõna lõpeb k-ga, p-ga, t-ga (kasuka¹⁾), sarlaki, kuusiku, paneku, tuleku, halliku, haaviku, joodiku, lepiku, libliku, ööpiku, kolmandikku, kasvandikku, võsastikku, jumalikku, asemikku, ametnikku, mõisnikku, kanarpikku, hagerikku, põletikku, puiestikku, olevikku, kanepi, sinepi, siirupi, künnapu, ameti, kajuti, senati, tõkati, raamatu, minuti).

Üleüldse näib keele instinkt -sse lõppu põlgavat kõvade tüvede juures.

On aga tähtsaim peata sisseütlevate juures, mis mitte -sse ega osastava abil ei moodustu, vaid mis üleüldiselt Lõuna-Eesti laadi kannavad. Siia kuuluvad:

1) Ühesilbilised nimetavad, mis vokaaliga lõpevad: maa — maha²⁾, pää — pähä või pähe³⁾, suu — suhu, soo — sohu, töö — tühü või tõhe, öö — ühü või õhe, vöö — vühü, võhe; kee — keede, (sest nimetavas on d kadunud), samuti lee — leede.

2) Ühesilbilised, mis konsonandiga lõpevad ja mille osastav lõpeb t-ga:

joon — joone (3 järgus), niin — niine, seen — seene, peen — peene, soon — soone, äär — ääre, hiir — hiire, juur — juure, kaar — kaare, kiir — kiire, koor — koore, noor — noore, saar — saare, säär — sääre, suur — suure, veer — veere, mitte joonesse, soonesse, nooresse jne.;

1) Singi on esialgselt -sen lõpp olnud, mis aga tugevaastmelise tüve külge liitus: 'halbasen, leibasen', nagu seda tõendavad rahvalauludes esinevad vormid 'halbaje, leibaje' jne.; -je langes ära ja nii saigi sisseütlev osastava sarnaseks. Vormid 'leivasse, halvasse' aga on pärastised restitutsioonid nõrgaastmeliste vormide analoogial.

1) Sisseütlev on siin adverbiaalseks tardunud. Nimisõna sisseütlev muidu — maasse.

2) Lõuna-Eesti sisseütleva suffiks on -h. Lõppvokaal on kas e, või tüve vokaal. Seega suuhe, suhe, või suhu; tööhe, tõhe, tühü. Viimasel sõnal on lühike ü omaduslikult samane pika kinnise õ-ga.

hiis — hiide, köis — köide, kuus — kuude, õis —
õide, põis — põide, reis — reide, täis — täide, uus —
uude, viis — viide, mitte hiiesse, köiesse, kuuesse jne. ;
kaas — kaande, küüs — küünde, laas — laande,
lääs — läände, õös — õõnde ;

pars — parde, märs — märde, õrs — õrde, tõrs —
tõrde, kõrs — kõrde.

3) Kahesilbilised, nimetav 1-sel järgul, omastav ühe-
silbiline :

uba — uppa, tuba — tuppa, luba — luppa ;

kida — kitta, jada — jatta, rida — ritta, sõda —
sõtta, pada — patta ; koda — kotta, rada — ratta, sada
— satta ;

iga — ikka ; vaga — vakka, viga — vikka, nuga —
nukka, suga — sukka ; jõgi — jõkke, lagi — lakke, nõgi
— nõkke, nagi — nakke, tugi — tukke ; käsi — kätte,
esi — ette, kesi — kette, lüsi — lütte, mesi — mette,
säsi — sätte, susi — sutte, süsi — sütte, tõsi — tõtte,
vesi — vette ;

vagu — vakku, hagu — hakku, jagu — jakku, pragu
— prakku, tegu — tekku, ligu — likku, kogu — kokku
(raamatukokku) nõgu — nõkku, lugu — lukku (ajalukku),
sugu — sukku, kagu — kakku, pagu — pakku.

4) Kahesilbilised, omastav kahesilbiline 1-sel järgul :

riba — rippa, saba — sappa, naba — nappa, raba
— rappa, taba — tappa, häda — hätta, oda — otta, ida
— itta, mäda — mäta, muda — mutta, soga — soka,
räga — räkka, klubi — kluppi, häbi — häppi, higi — hikki,
pigi — pikki, prügi — prükki, segi — sekki, segu — sekku,
pagu — pakku, pugu — pukku, tõbi — tõppe, kubu —
kuppu, rebu — reppu, vibu — vippu, udu — uttu, mõdu
— mõttu, ladu — lattu, idu — ittu ;

küla — külla (3. järgus), tala — talla, ila — illa,
kõla — kõlla, mõla — mõlla, kile — kille, vale — valle, küli
— külli, lüli — lüllü, tüli — tülli, heli — helli, tuli — tulle,
talu — tallu, palu — pallu, salu — sallu, valu — vallu,
mälu — mällu, elu — ellu, ilu — illu, vilu — villu, kulu
— kullu, olu — ollu, õlu — õllu ;

kera — kerra, vara — varra, kära — kärra, mära —
määrä, ora — orra, lora — lorra, tera — terra,
kõri — kõrri, lori — lorri, pori — porri, meri —
merre, veri — verre, haru — harru, maru — marru, käru
— kärru, toru — torru, mõru — mõrru, võru — võrru,

kuru — kurru, muru — murru, puru — purru; nina — ninna, tina — tinna, küna — künna, lina — linna, sõna — sõnna, vana — vanna, vene — venne, hani — hanne, uni — unne, tanu — tannu, tänu — tännu, jänu — jännu, pinu — pinnu, mõnu — mõnnu;

ema — emma, kuma — kumma, nimi — nimme, jumi — jumme, lumi — lumme, himu — himmu;

isa — issa, kesa — kessa, lisa — lissa, võsa — võssa, osa — ossa, pesa — pessa, nisa — nissa, võsu — võssu, tasu — tassu, pesu — pessu, isu — issu, sisu — sissu, nisu — nissu;

maja — maija, kaja — kaija, oja — oija, raja — raija, kuju — kuiju, aju — aiju, paju — paiju, mõju — mõiju, tuju — tuiju.

Lühemate vormide tarvitusele võtt nõuab väikest seletust. Siin on esitunud terve rida vorme, mis osalt tuttavad on Lõuna murdest, nagu ikka, sukka, likku, rappa, hätta, tõppe, külla, tallu, villu, kerra, porri, merre, maija jne., osalt kirjakeele imbunud, nagu tuppa, ritta jne., osalt esimest korda ette pandud vormidena, mis analoogia teel saadud.

Tuletuslaad on täitsa Võru murdeline, kus sisseütlev kahe- ja lühikesilbilistest ikka tüve umbhääliku kõvenemisel saadakse.

Jääb veel üks liik sõnu seda laadi vaadata, nimelt need, milles umbhäälik v ja h esinevad. Murdes topelduvad needki, siis — ihu, ihhu, ihhu, kivi, kivvi, kivvi. Kuigi kahekordne h ja v foneetiliselt Eesti kirjakeeles senni võõras olnud, siiski peaks siingi lühemad murdelised vormid tarvitusele võtma põhjustel, mis allpool nimetame. Nii siis sisseütlev sõnast ihu — ihhu (3 järk), liha — lihha, vaha — vahha, raha — rahha, iha — ihha, viha — vihha, keha — kehha, eha — ehha, reha — rehha, kõha — kõhha, müha — mühha, vahe — vahhe, jahu — jahhu, rahu — rahhu, nohu — nohhu; iva — ivva, kava — kavva, lava — lavva, kõva — kõvva, lõvi — lõvvi, tuvi — tuvvi, kivi — kivvi, kruvvi — kruvvi, suvi — suvve, lävi — lävve, tüvi — tüvve.

Soovitame neid lühemid vorme juba sellepärast, et nad keele suurest s-ide lademest päästavad, siis, et selle läbi suur hulk uusi hääle kõlu keele pääseb, mis stiililiselt ja üleüldse eufooniliselt keelt mitmekesistab. Aga mis sarnasid sünteetilisi vorme kõige rohkem meeldivaks teeb,

on just see salajas varjul olev keele loov mass, mis neid esile laseb tulla. Kui lihtne, mekaaniline, puine, ütleksin esperantolik ja surnud oleks Eesti keel, kui ta oma sisseütleva ainult väikse liite -sse abil moodustaks! Nüüd on aga lühemate vormide sündimisel kogu elav analoogiate mass tegevusel ja käärimisel, kuskil sügaval, instinktiivsis lätteis. See annab sõnale mahla, puhub hingeõhu sisse ja teeb mõnest sõna vormist iseseisva organismi. Võrreldagu: — tuppa ja toasse, sõtta ja sõjasse, merre ja meresse! Esimesed vormid energilised, täis sisseütleva tungi, teised lamedad, analüütilistest tükkidest koos, mida võib lahuta ja ära lõigata!

Nii siis, tarvitatagu alati lühemat, sünteetilisemat sisseütlevat!

Jääb vaadelda veel mõni liik sõnu, milles sisseütlev kontraheerimise teel saadakse, kokkutõmbe abil, nagu tiisikusesse — tiisikusse. Võiks reeglina üles seada: sisseütleva lõpp -sesse lühendatagu -sse -ks, kui see mõtet ei takista. Selleks õigustab meid kõige päält foneetika, sest rääkimisel lühendub lõpus -sesse esimene e, nii et viimased s-id vokaliseeruvad: küsimusesse > küsimusse. Lõpp -sesse >sse sisseütlevas tuleb ette sõnus, mille nimetava lõpp on -ne, -kene, -lane, -line, -mine, -ene, -kane, -as, -is, -es, -us. Siis võiks tarvita rebasse (pro rebasesse), sulasse, haruldasse, äkilisse, kevadisse, säherdusse, mustjasse, ajutisse, igavesse, lõokesse (ehk lõoksesse), suukesse (suuksesse), päikesse (päiksesse), mesilasse, eestlasse, sakslasse, abilisse, inimesse, esimesse, tegemisse, algamisse, alumisse, varesse, nõgesse, jänesse, ilvesse, petisse, uudisse, nugisse, sügisse, tähisse, ühisse, künnisse, küpsisse, sõrmusse, kuubusse, leidusse, mardusse, hulgusse, lojusse, ummusse, soomusse, vannusse, katusse, vastusse, kõlbusse, aga mitte tulusse, vaid tulusasse, valusse, said valusasse, see on, mitte sää!, kus see sisseütlevat tähendaks mõnest teisest sõnast.

Võrreldagu järgmisi lauseid:

Nad olid hobused kõide pannud, kuppu seotud õled villu asetanud ja sinna unne vaibunud, kuna teised võssa olid läinud hagu tooma, et neid tulle pilduda, mis siia kasesallu üles tehtud. Üks vanna ikka jõudnud mees jutustas, kuidas nad metsaräkkä ära eksinud, siis sohu ja rappa sattunud, ja siis kevadisse porri tahtnud uppuda...

Nad olivad hobused kõiesse pannud, kubusse seotud õled vilusse asetanud ja sinna unesse vaibunud, kuna teised võsasse olivad läinud hagu tooma, et neid tulesse pilduda, mis siia kasesalusse üles tehtud. Üks vanasse easse jõudnud mees jutustas, kuidas nad metsarägasse ära eksinud, siis soosse ja rabasse sattunud ja siis kevadisesse porisse tahtnud uppuda.

Vahe on selgesti tunda. Siingi on üks abinõu, keeles eneses, mis aitab keelt energilisemaks teha ja ilukõlakamaks.

Johannes Semper.

Aine, stiil, keel.

Sagedasti juhtub kuulma kaevatavat, see või teine raamat või kirjutus olevat raske lugeda. Mispärast? Sellepärast, et ta keel raske olevat. Mis tegevat aga selle keele nii raskeks? See „uus keel“ ikka, oma uute, tundmata sõnadega ja isesuguse lauseehitusega. Selle või teise noore kirjaniku kirjutusi olla sellepärast päris võimatu lugeda. Nii näituseks olla d'Annunzio „Süütu“ (Ridala tõlkes) mitmele otse hinnamõistatuseks.

Kuid ühe kirjutuse raske loetavuse üle otsustades tuleb ikka küsida, kas keeleline külg oma uuendustega üksi süüdi on selles raskuses. Vahest oleneb see raskest arusaadavus ka mõtete avaldamise viisist — stiilist, ja, veel enam, mõtteist ja nende käigust endast — sisust? Kui sisu lugejale raske, näituseks aine, mille kohta tal tarvili sed eelteadmised puuduvad ja mis päälegi talle millegi poolest võõras ja täiesti ebahuvitav, siis ei tee siin kõige selgem ja ladusam stiilgi seda palju huvitavamaks ja arusaadavamaks (näit. mõni traktaat kõrgema matemaatika üle, mis muidu kõige selgemini esitatud). Seda pahem niisuguse ainega kirjutusele, kui segane sõnastamine, vähe ülevaatlik, liig keeruline stiil sellele veel lisaks tuleb.

Ja edasi, keel võib olla kõige harilikum ja tuntum, ühtegi tundmata sõna, mingit uut moodi lauseehitust, aga ometi on seda teksti raske lugeda, see nõuab suurt tähelepaneku pingutust, mida igaüks ei jaks ega viitsi teha, see on väsitav ja igav, sellepärast et mõtted on väljendatud

liig keerulisel ja raskepärasel kujul, liig segaselt või liig abstraktilt, või kui seesuguse mõtteväljendusviisiga ei ole harjutud. Vahel on selleks ka kogu aine halb ja segane dispositsioon süüdi. Seda pahem muidugi seesugusele stiilile, kui selle lugemist veel tundmata sõnad ja harjumata lauseehitus rängendavad,

Nii et neid kolme külge tuleb lahus vaadelda, kui tahetakse ühe teksti raskloetavuse põhjuste kohta selgusele saada. Kahjuks aga ei oska meie inimesed niisugusel korral ainet, stiili ja keelt lahus hoida. Kõik põhjus veeretatakse keele päale. „Uus keel“ olla kõiges süüdi. Iseloomustav ja tüüpiline on siin just „Süütuma“ kaasus. „Süütü“ olla sellepärast võimatu lugeda, et ta võimatuma keelega olla kirjutatud. Aga ma ütlen: „Süütü“ võiks olla kõige harilikuma Eesti keelega kirjutatud, vaba igast uuest sõnast ja konstruktsioonist, ja ometi ei leiaks ta kuigi palju rohkem huvitatud lugejaid, sest et ta sisu ja stiil ja kogu ta laad on niisugune, mis vähegi laiema lugeva publikumi maitsele ei vasta ja sellele igav on. D'Annunziot võivad maitseada ainult kirjanduslikud maiustajad, *gourmand*'id, ja needki ta üksikute kohtade ja kirjelduste ilusid.

Mis õpetus järeldub kõigest sellest keeleuundustegevusele? See, et kui tahetakse uuendusi tarvitada ja neid publikumile omaseks harjutada, siis pakutagu neid arusaadavas ja huvitavas sisus ning selges ja elavas, koguni kerges stiilis.

Valige huvitav aine ja avaldage uusi mõtteid ja jutustage tähelepaneku väärt asjust ja sündmusist, mis omased on lugejaid huvitama, vaimustama, üllatama, liigutama, esitage seda kõike selgel, mõnusal või vaimurikkal stiilil, ja teid loetakse, teid otse õgitakse lugeda, ka siis kui tarvitate selles teatava määrani keeleuundusi ning uusi sõnu. See on rumalus, väär, silmakirjalik ettekääne, et üht raamatut ei loeta mõne kümnekonna uue sõna, i-liste mitmuste või veidi ettepoole paigutatud verbide pärast. Selle on välja mõelnud need, kes juba *a priori* vaenulised on igale keeleuundusele ja armastavad koketeerida oma ignorantse, võimetuse ja loidusega. Tuletage meele oma esimesed keskkooli-aastad, kus te oma alles puuduliku Vene keele tundmisega Jules Verne'i ja Mayne Reade'i või muid venekeelses tõlkes õgisite, olgugi et te säält kõigest sõnust

veel aru ei saanud, sest need raamatud olid teie toleleage-
sele maitsele nii huvitavad, nii meeldivad, nii kaasa-
kiskuvad.

Oh ei, keegi ei jäta mõnede tundmata sõnade või
harjumata vormide pärast raamatut lugemata, vaid ainult
selle pärast, et ta leiab selle raamatu sisuliselt ja ka
stiililiselt endale igava ja tuima, liig madala või — liig
kõrge olevat. Ainult igapidi tühised ja halvasti kirjutatud
raamatud jäävad lugemata. Kuid igaüks on valmis kirja-
niku juhitanuna läbi raamatu lehekülgede rada sammuma,
mis talle avab ühtelugu uusi, ilusaid ja üllatavaid välja-
vaateid, ka siis kui see rada mõnede keeleuuduste kivide
ja kändude läbi on vähem tasaseks ja mõnusaks tehtud.

Joh. Aavik.

Kimp uusi sõnu¹⁾.

1. Algupärased tuletused.

ennetama — 1. ette jõudma; teisest ennemini midagi
tegema ehk kuhugi jõudma: „vastane tahtis teda lüüa,
kuid ta ennetas teda“; 2. ette jõudmisega ära hoidma:
„see on ainus abinõu, millega võiks lähenevat hädaohtu
ennetada“.

oheldama — ohjes hoidma, taltsutama (обуздывать):
„ta ei jaksa omi kirgi oheldada“.

päämine (ehk **päämane**) — pää- (главный); sagedasti
oleks mõnusam Vene keele eeskujul seda sõna omadus-
sõna vormis tarvitada: „need küsimused on praegu
päämised“.

1) s. o. uued praeguse kirjakeele seisukohalt. Siin saame esitada
pääasjalikult neid uusi sõnu, mis ei leidu üheski muus sõnastikus, nagu
järgmistes: Joh. Aavik, „Soome sõnad Eesti keeles“ („Eesti Kirjandus“
1912, nr. 1.), D'Annunzio „Süütu“ tõlke sõnastik, Willem Grünthali
„Laulude“ ja W. Ridala „Kauged rannad“ nimelise luuletuskogu sõnastik,
ja ka „Keelalise kuukirja“ eelmistes numbrites ilmunud sõnad. Mujal
esitatud sõnadest on siin veel käsitletud ainult need, mis üksikasjali-
semat ja täpipääsemat seletust tarvitsevad. Kirjanduses aga on väga
mitmed neist juba esinenud.

tegelema [tegelda] ehk **teotsema** — tegemist tegema (заниматься чѣмъ-н., sich beschäftigen): nad ei olnud veel kunagi niisuguste küsimuste harutamisega teotsenud [tegel(e)nud].

vastamik — vastas olija, istuja ((vis-a-vis).

vääritu [-tuma] — väärtuseta; ‚vääritu‘ on saadud sõnast ‚vääriiline‘ (vrd. ‚hingeline — hingetu‘) ja on parem esiteks oma lühemuse pärast ja teiseks, et teda mõnusam on deklioneerida. Ja üleüldse peaks püüdma -seta lõpuliselt lõpulistegu asendada: kadeduseta — kadetu, laituseta — laitetu jne.

2. Tuntud Eesti tüvedest vastavate Soome sõnade eeskujul tuletatud.

majutama (sõnast ‚maja‘) — kortrisse paigutama, ulualust andma (Saksa ‚einquartieren‘): ‚rügement majutati lähemasse linna‘; ‚tal oli raske omi sõpru kuhugi majutada‘.

meelus [-lsa] — meele järele, meelt mööda olev: need lood ei ole mulle sugugi meelsad kuulda; **meelsasti** — häämeelega (vrd. ‚meeleldi‘); **meelsamini** — parema meelega; me näeme ‚meeleldi‘ sõna puhul, kui kohmakad õigupoolest on ‚hää meelega, parema meelega‘ ja et nende asemele vaja paremad nõutada.

minetama (sõnast ‚minema‘) — kaotama, ilma jääma (лишаться, утратить): ‚ses võitluses ta nimetas oma terve ja hää nime‘; ‚see on oma tähtsusest palju minetanud‘; — sõna ‚minetama‘ esineb ka Wiedemanni sõnaraamatus.

pühak [-u] — püha paik, hoone, väike tempel (святилище, Prants. ‚sanctuaire‘).

püsitama, püsit(e)lema — milleski kohas, seisukohas, seisukorras püsima panema, hoidma (Prants. ‚maintenir‘): ‚ta püsitas (püsitles) teda endast alati austavas kauguses‘; ‚raske on seda tasapinda alati ühesuguses kõrguses püsitada (püsitella)‘.

püstitama — püsti, üles seadma, üles ehitama (воздвигать, errichten), võitjale püstitati ausammas‘; ‚see on kõige suurem ehitus, mis inimese käsi kunagi on püstitanud‘.

toimima — tegev olema (handeln, дѣйствовать, Prants. ‚agir‘): ‚ta toimis juba kauemat aega pädagoogilisel alal‘, ‚tal ei ole loomu poolest tarvet toimida‘;

toiming [gen. toimingu] — tegevus (Handlung, действие). ,ta toiming sel alal oli viljakas'; ,ta ei avaldanud omas ametis küllalt energilist toimingut'; ,ses draamas on toiming nõrk'. — ,toiming' näib mõnele tarbetuna, kui kord ,tegevus' olemas. Kuid meie ütleme: kui kord ,toimima', siis peab loomulikult olema ka ,toiming', ja päälegi on ,toiming' ilusam, iseloomulisem ning suursugusem kui ,tegevus'. Las nad esialgu kõrvuti elutseda, kunni teine neist ülivõimu oma kätte kisub; pärast võib ju mingisugune tähenduse differentseerumine kujuneda.

Oleks hää, kui samast tüvest veel sõna toim [gen. ,toime', II. välde] saaks elustada, tähenduses ,töö, tegevus, talitus': ,kõiksugu toimed takistasid mind seda tegemast'; nüüd tarvitatakse sest sõnast ainult sisseütlevat mingisuguse adverbiaalse sõnana ,ta ei saanud sellega hästi toime'. Nimisõnast ,toim' moodustuks loomulikult eitav adjektiv **toimetu** — tegevusetu: ,ta püsis kogu aja toimetuna'. Sellest võiks edasi substantiivi tuletada ,toimetus' — ,toimeta, tegevusetu olek', kui see mitte verbaal-substantiiviga ,toimetus' — ,talitus, ajalehe redaktsioon' ühte ei satuks. Seda ühtesattumist ei oleks ja ,toimetus' võiks ,tegevusetuse' tähenduses fungeerida, kui verb mitte ,toimetama' ei oleks, vaid, nagu Soome keeles ,toimitana', sest siis oleks ka ,toimitus'. Ehk küll Wiedemanni järgi meiegi keeles vormid ,toimitama' ja ,toimitus' on olnud, on siiski vaevalt mõeldav viimaseid nüüd enam nii sissejuurdunud vormide ,toimetama' ja ,toimetuse' asemel käima panna. Et asjalugu nii on, tuleb väga kahetseda, sest ,toimetus' oleks ilusam ja mõnusam sõna kui ,tegevusetus', mille inetus iseäranis omastavas silmatorkavaks saab: ,tegevusetuse'.

tootma [toodan, tootis, tootnud, nagu ,loodan'] — produtseerima, tegema, valmistama (hervorbringen, производить): ,Prantsusmaa toodab palju veini'; ,masinad toodavad mitme võrra rohkem kui inimeste käte osavus'; ,mõned rahvad on vähe tootnud vaimlisi väärtusi'; ,see tootis mulle suurt rõõmu'. Sellest **toode** — [gen. toote] — produkt, saadus: ,selle maa tooted on väga mitmekesised'; ,ta kõige uuem kirjanduslik toode on luuletuskogu'; ,trükitoode' (Drucksache' печатное) parem kui ,trükitöö'. — **toodang** [gen. toodangu] — produktsioon, „valmistamine“ (производство): ,kõige esimesel kohal

paberitoodangu suuruse poolest on Ühisriigid'; ,tänavune ilukirjanduse toodang oli võrdlemisi suur'; ,selle kirjaniku toodang on väike'. — **tootlik e. tootev** — produktiivne: ,mitmed inimesed ei armasta tootlikku (tootvat) tööd'; ,Eesti kirjanikud ei ole mitte väga tootlikud'; sellest **tootlikkus** — produktiviteet: ,see kirjanik avaldab haruldast tootlikkust'.

tõhutu [-tuma] — mõjutu, tagajärjetu; kui kord vastu on võetud rahvakeelne sõna ,tõhus' (gen. tõhusa e. tõhtsa, tähend. ,mõjuv', Prants. ,efficace', Saksa ,wirksam'), siis võiks ka Soome eeskujul sellest sõnast eitava adjektiivi moodustada, mis selle vastandit tähendab: ,ta palved jäid tõhutumaks'.

võrratu [-tuma] — võrdluseta, võrdlemata (mis mõlemad kohmakamad on), Vene несравненный: ,ta oli otse võrratu omas graatsias'.

võrrane, võrdne (ka Wied.) — ühesugune, ühevääri-line; ,tema võrrane' ja ,tema vääri-line' ei ole mitte üks; ,võrrane tähendab ühesugust olekut, „ühe pulga pääl“ olemist omaduste, väärtuste poolest; ,vääri-line' tähendab, et miski teise vääri-line on; näit.: ,sa oled küll oma osavuselt ta võrrane, kuid sa ei ole ta sõpruse vääri-line'.

3. Murdesõnad (Wiedemanni sõnaraamatu järele).

lebama (esineb ka ,Kalevipojas') — lamama, puhkama (лежать, покоиться); ,lebama' on peenem ja suursugusem kui ,lamama': ,ta pilk lebas mu pääl'; ,ta lebas sohval'.

leebe (III. valde) — mahe, pehme (valu, karistus): ,valu jäi leebemaks'; **leevendama** — mahendama, peh-mendama (valu, karistust); ,leevendavad asjaolud'.

lõiv [-u] — kroonu maks (подать); meil puudub spetsiaalne sõna mõiste jaoks ,подать', Saks. Abgabe, Tribut', sest ,maks' (maksusid maksuma') on liig üleüldine ja ebamäärane ning mõjub naiivselt. Seepärast on igapidi põhjust selle jaoks tarvitusele võtta sõna ,lõiv', mille ses tähenduses Wiedemanni sõnaraamat Göseken'i järele annab (Abgabe, Zins, lõivu võtma — Abgaben erheben, Schatz nehmen').

taak [-ga] — koorem, raskus (Wied.: Tracht, Last): ,ta võttis taaga selga'; ,hää taak vitsu' (Wied.).

verbima [vervin] — tööle, ametisse kauplema, pal-kama (töölisi, soldatid), Saksa werben, Vene вербовать;

jällegi tarviline sõna, mis kirjakeeles senni on puudunud, kuna ta Wiedemanni järele rahvakeeles, olgugi Germaani laensõnana, esineb; temale leidub sääl veel paralleelvorm ,värvima', mis viimane aga teise juba tuntud sõnaga oma kuju poolest ühte satuks.

viipama [viibata] (Wied.) — käega märku andma (kutsudes), Saks. winken: ,ta viipas mind (mulle) lähemale tulema'.

lihuma (Wied.) paksuks, lihavaks minema (толстѣть).

meeleldi (Wied.) — hää meelega (охотно, Saksa gern); ,meeleldi' oleks oma lühiduse ja ühtluse tõttu mõnusam ja ilusam kui kohmakas kahest sõnast koosseisev ,hää meelega'; näit.: ,kuulsin meeleldi ta sõna'.

nimik [-u] (Wied.) — nimekaim (Saksa ,Namensvetter').

vangima (Wied.), **vangitsema** (Wied.) — vangi võtma; ,vangistama' on meil hakatud enam piltlikus tähenduses tarvitama. Vahest aga oleksid vastupidised tähendused paremad: ,pärismaalased olid kõik eurooplased vangistanud'; ,muusika vangitses meeli'.

4. Soome laensõnad.

aare [II välde, om. aarde; Soome aarre] — varandus (сокровище, кладъ, Saksa ,Schatz'); sellepärast tarviline sõna, et ,varandusel' on ka teine tähendus — имущество, Eigentum (omandus, vara) — ja ta seepärast ebamäärasem tundub.

aldis [alti] — kättesaadav, lahtine, vastuvõtlik (подверженный, Saksa ,ausgesetzt'): ,ta on aldis välistele mõjudele'; ,sadam oli aldis kõigile tuultele'; ,nad olid kõiksugu teotustele altid'.

häiritsema, häirima — segama, eksitama (mõlemad praegused sõnad on ebatäpikäised): ,ära häiri(tse) mind ses tegevuses'; ,ta juuresolek ei häirinud mind vähematki'; — sellest võiks tuletada **häire** ehk **häiring** [-ngu] — segadus, korratus (Saks. ,Störung'): ,ta organismi tegevuses on nähtavasti kardetavaid häireid (häiringuid) sündinud'.

hämmastama — suurt imestust, kohmetust äratama, kohmetumalt imestama panema (изумлять, erstaunen): ,säärane ootamata osavus hämmastas teda'; ,mind ei hämmastaks sugugi, kui see nii olekski'; sellest **hämmastuma** — suurt kohmetut, imestust tundma (изумляться): ,ta oli sellest väga hämmastunud'.

suhe [gen. suhte, part. suhet] — vahekord (отношение, Verhältnis, Beziehung): ,mu suhe tema kohta oli venna'; ,ainelisis suhtes oli tal säääl küll parem elada'; ,ses suhtes (= selle poolest) on meie seisukord halvem'; ,nii on igas suhtes parem'; ,tema tuleviku suhte (относительно) võid muretu olla'. — Siingi on lühike ühtlasetüveline Soome sõna parem ja suursugusem kui ,vahekord', mis lähemalt vaadatuna õige naiivne tundub. Mis Soome keele meie omaga võrrelduna suursugusemaks teeb, on just see asjaolu, et säääl sagedasti iseseisvad, spetsiaalsed, eritüvelised sõnad on, kuna meil need ikka kahest sõnast on naiivselt kokku lapitud.

Sellest **suhteline** — võrdeline, relatiivne (относительный, verhältnismässig); **suhtuma** — (mingis vahekorras, olekus) kellegi e. millegi kohta olema (относиться, sich verhalten zu etwas): ,kaks suhtub nelja kohta nagu kolm kuue kohta'; ,kuidas te selle küsimuse kohta suhtute?'

nautima [naudin] — lõbu maitsema, lõbutsema (наслаждаться, geniessen): ,ta nautis ilusat kevadeilma'; ,sel inimesel ei ole muud püüet ega ideaali kui nautida'; ,nautisin ta hääle meeldivat muusikat'. Nagu kuulda, on just see uus laensõna mõnelt poolt ägedat protesti äratanud ja seda ainult selle pärast, et ta kõla ei meeldivat, mõistele ei vastavat. Siin on nähtavasti tegemist palja harjumattusega, sest sõna ,nautima' ei ole iseendast inetu; soomlasile ja neile, kes Soome keelt oskavad, ei tundu ,nauttia' sugugi mitte inetukõlalise sõnana. Teatavasti aga on Soome ja Eesti foneetika äärmiselt sarnased. Tõesti inetukõlalisi sõnu ei lase harjuminegi ilusad tunduda, näit. Eesti sõna ,rääkima'. Ja olgu ,nauttima' Hansule või Madisele meeldiv või mitte, meil ei jää muud võimalust üle kui see sõna võtta, sest et meil mujalt saada ei ole, kui ei taheta kunstlikult selle jaoks täitsa uut, enne olematut sõnajuurt luua. Selletähendusline sõna on meile hädasti tarviline, sest ,(lõbu) maitsema' on ebatäpripäalne, labane ja naiivne.

Sellest **nauding** [-ngu] — ,lõbumaitmine, lõbu' (наслаждение, Genuss): ,ta andus suurlinna elu naudinguille'.

virv [gen. virva], **virvatuli** — pette tuli, „rahaaugutuli“ (naeruväärt!), Saksa ,Irrlicht'.

Keeleuenduse vastase aforismid.

Ta nõuanne keeleuendajaile.

Korjake sõnu ja konstateerige vorme, paigutage sõnu ühest grammatika sahtlist teise, refereerige tuntud teadlaste teoseid, analüseerige vanemat keelt, andke sõnaraamatuid uues trükis välja, kirjutage puht-eruditsiooni töid, täis materjaali rohkust, täis võhikulle arusaamatut transskriptsiooni, mida keegi pääle eriteadlaste ei loe, ärge tehke muud kui korjake ja konstateerige, olge alati objektiivne, s. o. avaldage kõige suuremat ükskõiksust praeguse keele arenemise kohta — ja me vaatame teie kui tõsise teadusemehe, vähemalt kui mõistliku mehe pääle, kellest tuleb lugu pidada ja keda võib tõsiselt võtta.

Aga häda teile, kui teil on kardetav ja kahjulik ideaal keelt paremaks teha, rikastada, suursugustada, kui te tõsiselt nõuate, et vead, mida leiateg, peavad parandatama, kui te publikumi silmad meie keele puuduste ja nõrkuste pääle avate, ja selles asjas koguni endale tegelikka poolehoidjaid leiateg, ühe sõnaga kui teil püüe ja tahtmine on meie keele alal loovalt tegev olla! Siis stigmatiseerime teid tasakaalutumaks pääajuks, avanturistikks, „õnnejäägriks“, hotten-toti keele loojaks, paremal juhtumisel tühjaks unistajaks, keda mõistlikud mehed ei tarvitse tõsiselt võtta.

*

Tarvitage murdesõnu, aga ainult neid, mida mina tunnen.

*

Ma olen keeleuenduse vastu, sest et minul selles juhtivat osa ei ole.

Autineoloogus.

Koopia eest vastutab Joh. Aavik.

Keelelised arvustused.

Gabriele d'Annunzio: Süütu. Itaalia keelest tõlkinud W. Rüdala. „Noor-Eesti“ kirjastus 1913.

See on raamat, mis meil on kuulsaks saanud enam oma keele tõttu kui kirjandusliku teosena. Selle põhjal on kogu keeleuenduse nurjaminekut kuulutatud: siin olevat näha, kuhu see uuendus viivat, tumedusele, segadusele, Hiina keelele. Mitmed muidu intelligendid ja

arukad isikud tunnistasid otsekohelelt oma võimetust seda raamatut arusaamisega lugeda. On ka arusaadav, sest keeled on meie publikumile ikka rasked olnud õppida. See tuleb juba keskkoolides nähtavale. Gümnaasiumides on kõigist õpiainetest keeled need, mida õpilased kõige tõrksamini ja kõige vähema kordaminekuga õpivad. Päälegi toetab seltskond igapäevi seda õpilaste kalduvust; peetakse koguni hääks tooniks teatavate keelte õppimise vastu huvituse äraolekut ja põlgust üles näidata. Iseäranis leiab sõnade õppimine õpilaste poolt mürdmata tugevat passiivset vastupanekut, nii et sõnade tagavara, mis mingist keelest omandatakse keskkooli kursuse jooksul, on naeruväärt väike. Mis ime siis, et niisugusest koolist läbikäinutele ja niisuguste ülevenemaaliste vaadete õhkkonnas elutsevile ka raske on oma emakeel ära õppida — sest iga kirjakeel nõuab emakeelenagi oma jagu teoreetilist õppimist, — rääkimata juba sellest, kui küsimus on uuendusi ja neologisme omandada.

„Süütuma“ tagasikohutav olek mitmele isikule tuleb kahtlemata ta keelelisest küljest. Ta leheküljed kubisevad tõepoolest uusist sõnust, senni harjumata lause-ehitust ja kõiksugu morfoloogilisist ja süntaktilisist uuendustest. Kuid neid meie publikumile vastumeelseid nähtusi rängendama astub veel üks teine mitte-keeleline, kuid sellepärast mitte vähem tähtis asjaolu. See on „Süütuma“ sisuline ja stiililine külg. „Süütuma“, nagu kõik muudki d'Annunzio teosed, kuulub raske kirjanduse hulka, niisuguse, mil iga följetonromaaniga põnev ja kerge kokkuseade ja esitusviis puudub. d'Annunzio loeb meelsasti ainult peenenenud kirjandusliku maitsega inimene, kel päälegi eriline huvitus stiili peenuste kohta. Laiemale publikumile aga, kes romaanist otsib selget ja mõnusat jutustust kindla ja huvitava jutukäiguga, on d'Annunzio stiili ilutsemised ja analüüsi virtuositeedid lihtsalt igavad. Vahest mõjub selleks kaasa ka teatav külmus ja nagu tehtud, kunstlik olek, mis d'Annunziole iseloomuline ja mis ei lase lugejat soojeneda.

Ja ses kirjandusliku külje ebakohasuses keelerreformiliseks otstarbeks peitubki põhjus, miks ka ta keeleline külg nii võimatu raske ja arusaamatu leiti. Et lugejad ei oska sisulis-stiililist külge lahuse hoida keelelisest ja et raske sisu ja stiil tõesti ka paneb keele raskemana tunduma kui see tõepoolest on, seda näitame oma kirjutuses „Aine, stiil, keel“, mis selles numbris sisaldub.

Pääle stiililis-sisulise külje raskuse ja uute sõnade rohkuse (mida lugija peab lõppu liidetud sõnastikust otsima) on „Süütuma“ raskes loetavuses (meie publikumile) vahest osalt süüdi ka tõlkija püüe liig pedantlik-täpikäiselt ja sõnasõnalt tõlkida, liialdus, kuhu Ridala üleüldse näib kalduv langema, nii et see paiguti reavaheliseks tõlkeks muutub, nii väga ta tahtnud — olgu teadlikult või ebateadlikult — algteksti sõnade korda ja lause ehitust ning mõningaid Itaalia keele leksikaalseidki idiootisme Eesti keeles „edasi anda“.

Kuid kõigest sellest hoolimata on „Süütuma“ eestikeelse tõlke ilmumine tänuväärne nähtus. Me võime rahvuslikult uhked olla, et niisuguse kuulsa ja raffineeritud kirjaniku teos on algkeelest eestindatud, kuna ei meie põhja ega lõuna naabrid — soomlased ja lätlased — veel ühegi d'Annunzio romaani tõlget ei omatse.

Ja iseäranis on ta keelelinegi külg teenuslik: kõigist väikestest ebatasasustest hoolimata harjutab see lugijaid mitme hää keeleuudusega ja õpetab sellele, kes jaksab ta läbi töötada, suure hulga tarviliisi uusi sõnu.

Tarbetu oleks selle Ridala tõlke keelt siin üksikasjaliselt analüüsima hakata, mille mõnede ebatasasuste pääle juba ajalehearvustustes on

tähelepanekut juhitud ja millest autor isegi teadlik on. Siin tahaksime ainult veel mõne üksiku keelilise nähtuse kohta märkusi teha, mis eelmisis arvustasis on vähem tähele pandud või mis oma põhjusemõttelise tähtsuse pärast huvitav.

Mis „Süütuma“ keelele ta iselaadilisuse annab, on ühelt poolt ta lühemad lõpud, -takse, -tud pro -tatakse, -tatud, -sse pro -sesse (küsimusse, eelmisse) ja i-lised mitmused (käsivarsile pro käsivartele, tugevatüvelised essiivid (kurbanana, õnnelikuna pro kurvana, õnnelikuna); pääsjalikult aga ta uued sõnad ja iseäranis lauseõpilised iseäraldused. Viimased tulevad sellest, et tõlkija mitte ei ole tahtnud praeguse ühekiigelt Saksa keele mõjul ja eeskujul kujunenud süntaksi järele kirjutada, vaid on ses suhtes püüdnud uut rada käia, mis üleüldiselt selles seisab, et prädikaati ja ta määrusi või täiendusi mitte viimsesse lõppu ei paigutata, nagu Saksa keeles, vaid enam ette poole, võimalikult nende sõnade ette, mis neist ripuvad. Seejuures aga on tõlkija mitmeid Romaani keelte lauseehituse iseäraldusi tarvitanud, ja need ongi pääsjalikult, mis „Süütuma“ keelele ta nii spetsiifilise maigu annavad ja teda suurema osa publikumi silmis raskeks teevad.

Reed Romaani (Itaalia, Prantsuse, Hispaania) keelte lauseehituse iseäraldused ilmuvad selles, et attributiivsed (lähemalt määravad) lauseliikmed paigutatakse pärast neid sõnu, mida nad määravad, ilma et neid täisauseiks oleks arendatud (kuna sennine Eesti keel niisugusel korral ikka täisauseid nõuab). Näit.: . . . mis minule ei võinud pakkuda oma hõrnuse vara, minu unistuses tühjendamatumaks kujutut' lk. 7. Harilikult Eesti keele järele öeldaks: 'oma minu unistuses tühjendamatumaks kujutud hõrnuste vara', või veel paremini täisausega: . . . hõrnuse vara, mis minu unistuses tühjendamatumaks oli kujutud'.

Seesugune lauseehitus, mida Ridala Itaalia keele eeskujul nii oht-rasti tarvitab oma tõlkes, oleks Eesti keelele õige silmapaistvaks uuenduseks, mis meie senniseid harjumusi tunduvalt puudutab. Küsimus on nüüd, kas vahest hää ei oleks seesugust uut lauseehitust Eesti keeles sallida, teda sellega harjutada, nii et viimane meilegi täiesti koduneks ega kedagi enam võõrastaks. Mulle näib, et ühelt poolt Eesti keeles küll kuidagi mitte võimalik ei saa olema täisauseiks arendamata attributiivseid lauseliikmeid nii laial ulatusel tarvitada kui Romaani ja ka Slaavi keelis; kuid teiselt poolt võiks ja tuleks seda siiski nii palju katsuda kui võimalik, sest et seeläbi lause sagedasti oma lühiduse, kerguse ja elegantsi poolest võidaks.

Nii peaks täiesti lubatud olema adjektive seesuguse järel käiva atribuudina (опребление) tarvitada, iseäranis veel kui need adjektiivid nominatiivsel kujul esinevad, näit.: 'kujud, veel karvapääsemad mis . . . tulid nüüd minu mälestusse' 224. See ei tohiks meie keeletundele vähematki vastumeelt olla, kuigi see veel veidi haruldasena tundub. Et niisugune järelkäiv atribuut isesugust stiililist mõju avaldab, selle platiisust edendades, siis oleks seesugune võimalus meie stiilile teatavaks võiduks, saavutuseks, mida ei tohiks omandamata ja tarvitamata jätta. — Kuid muiski kaasusis ei oleks see peaaegu sugugi võõrastavam: 'kes muile armastustele ohverdas selle looma, nii valusasti naeratava, nii lihtsa, nii julge' 10; 'segane nagu ammused unenäost, süüdist lõhestavast ja magusast' 240; 'mingi üliloomuline hädus valgus sellest vaesest olevusest, veretumast ja liikumatumast' 256. Niisugune konstruktsioon annab lausele iselaadi luulelise ilu; oleks seepärast soovitatav, et seda enam harjutaks

tarvitama. Nüüd aga ei tule selle võimalus meie kirjanikele peaaegu meelegi. —

Isesuguse ja ilusa näituse sellest järjekorrast pakub ka järgmine lause: „tuli vaikuse vaheaeg, pikk“ 220 Seesugune sõnade kord, et substantiivile alles pärast lähem määrus lisatakse, annaks ka Eesti keeles huvitava stiililise efekti, mingisuguse pidulikkuse mulje. Juba natuke enam võorastavana tundub seesugune adjektiiv, kui sellest veel muid sõnu ripub: „ja uuesti läbistas mul hinge voog kurbust, sarnast mitte millegi muuga“ 200; „ta määras dieedilise paranduse, kohase teda terveks tegema“. Kuid sellegagi tuleks ära harjuda.

Raskem kui adjektiiv on seesuguses konstruktsioonis mineviku kesksõna tarvitada, nähtavasti sellepärast, et see harilikult ei deklinaeru. Siiski nominatiivse sõna määrajana oleks see teatavis tingimuses üsna võimalik ja mõnus: „ja need olid suudlused, pikendus lämmataseni“ 205; „tema käeliigutus oli avar, tugev ja osav, mõõdetud ühetasasest rütmusest“ 281; „mu meelest näitas, et see koledus, tema poolt vabinaga vastu võetud, teda sellest loodusest lahutas“ 211; „aga mina, hirmsa kahtluse haaratuna, olin kahe vahel tema sõnade kohta“ 11; „õpetaja, õpilaste maha jäetud, võttis mind vasta“ 223. Seesugust participium conjunctum konstruktsiooni juhtuvad meil mitmed muudgi kirjanikud tarvitama.

Juba võorastavamana meie keeletundele, mis praeguses Eesti keeles on üles kasvatatud, tundub, kui seesugune participium conjunctum mõnele muule kaasuelse järgneb: „ja ma vaatlesin tulevast elu, isesuguse selge nägemisega nähtut“ 201; „inimelist nägu, kokku kistud julmast ja groteskist moonutusest“ 228. Isäranis raskena tundub participium conjunctum, kui ta mitte vahetumalt sõnale ei järgne; mida ta määrab: „selle orgaanilise mälestuse tundeist, nii elava naise ja nii kestva“. Kas vahest oleks meil võimalik sellegagi harjuda? Päälegi on participium conjunctum konstruktsioonil veel üks hädaoht Eesti keeles, nlmelt siis kui sellele partitsiibile substantiiv järgneb; niisugusel korral võib tunduda, et partitsiip mitte eelmise, vaid järgmise substantiivi kohta käib, seda enam et harilikult määratav substantiiv ikka partitsiibile järgneb, ja see võib kahemõttelisust tekitada ja segavalt, häirivalt mõjuda; „see oli asi, leitud karbist, mis ta oli tuttava juure unustanud“ (minu moodustatud näitus).

Kuid kus mõtte enese järele kahemõttelisust ei või tekkida, sääl ei oleks ühtegi põhjust seesuguse konstruktsiooni ja sõnade korra eest hoida. Segaduse ärahoidmiseks aga võiks tarbekorral partitsiibi pärast sellest rippuvat substantiivi paigutada või teda deklinaerida (järgmised näitused on allakirjutanu moodustanud): „need kõik olid laused, raamatuid laenatud, mida ta viimasel ajal oli lugenud“; „isegi neilt targult mehilt, tooduilt kaugeete merede tagant, kuhu saatkond oli läkitatud, ei olnud abi loota kuninga haiguse vastu.“

Selle vastu on niisuguses konstruktsioonis palju mõnusõm tarvitada oleviku partitsiipi, sest et see deklinaerub: „kumbki kuju, eksisteeriv kõrgemast olemasolust (parem: „kõrgemat olemasolu“), mida kallistuste mälestused annavad kadunud viirastustele, oli magneediliste ja valvaste silmadega“ 238; „sellest nähtusest, kõigile nii silmapaistvast, maksaks küll pikemalt harutada.“

Kolmas lauseõpiline iseäraldus ja teine veelgi iseloomulisem romanism Ridala tõlke keeles on see, et kõiksugu muud vahesõnad ja lauseliikmed, mis aega ja olukorda määravad, kommade vahel, nagu

klambrates, igale poole vahele pannakse, ilma et see lause pääliikmete järjekorda vähemutki muudaks: „ja tema näiks, pärast, mulle peaaegu surevana“ 19; jõud, õige pikkamisi, tuli tagasi“ 20 Või lõppu asetatud: „juhtumine on raske, siis“ 226; kuidas teda jumaldasid, sel silmapilgul“ 21. Nagu näha on see vahel paljas interpunktsiooni küsimus, nagu: „kust, maa pääl, leida teine öde?“ 7; „ootamata küsimusele, Giuliana võpatas“ 197.

Et seegi romanism tuleks meie keeles teataval määral vastu võtta ja kasustada, seda võib kindlaks pidada (mil määral ja mis juhtumisel, seda määrab Eesti keele edaspidine uurimine ja kultiveerimine). Kuid teiselt poolt näib ka, et Ridalas selles oma tõlkes seda esialgu liig oht-rasti ja liig piinlikult Itaalia keele mõju all on tarvitanud, sest „Süütuma“ leheküljed kubisevad sellest.

Märkust teenib ka asesõnade tarvitus Ridalas keeles: ta tarvitab ilma iseäraliku rõhuta pikemaid asesõnade vorme lühemate asemel: „kuida tema oma pää minu ema poole kallutas“. Mitmed „minad“ oleksid üleüldse võinud ära jääda: „kas võin mina teada“ 32 pro „kas võin teada“. Ka „minu“ ja „oma“ on Eesti keeles ülearused järgmises lauses: „vaevalt kui mind nägi, hüüdis minu ema“ 36; „leidsin ta oma ema seltsist“ 36, sest kõigis neis on iseendast juba selgesti teada, kelle emast jutt on; asesõna tarvitamine näib siingi olevat Itaalia keele mõju.

Ridalas tarvitab ka i-lisi mitmusi. Kuid kui neid tarvitada, siis oleks soovitatav olnud seda järjekindlamalt teha, sest „Süütü“ keelelisile uuendusile ei olnud mingisugused pädaoogilised või majanduslikud vaatekohad piiri määramas. Siingi ei ole kahjuks i-liste mitmuse kongruentsi nõuet teatud silmas pidada, näit. „ühtlasematest tõist“ pro, „ühtlasemist tõist“.

Ka ühe tähtsa ebajärjekindluse pääle Ridalas süntaksis ei või ma tähendamata jätta. Ta püüab nähtavasti genetiivi tarvitada tehtaviku agensina: „mina, hirmsa kahtluse haaratuna“ 11; „sama mehe armastuna“ 13; „leek liikus aeg ajalt nagu tuuleõhu painutavana“ 193; „mu huuled näitasid purustamata pitsati rõhutud“ 204. Kuid peaaegu ühe sagedasti tarvitab ta niisugusel korral ka genetiivi: „mõlemad olime valitsetud sest surma mõttest“ 12; „teistest eelistatud raamatu“ 20; ja Albino, minu vastakõnelemisest salvatud“ 227; „olin tabatud kurdist äritusest“ 23. Nähtavasti on enamasti selguse nõue, mis tõlkijat sunnib seestütlevat tarvitama. Kuidas selle konstruktsiooni õigekeelsus tuleks korraldada, sellest mujal eraldi üksikasjalisemalt.

Lõpuks olgu morfoloogia alalt ka mõned nähtused mainitud. Kõige julgem ja silmapaistvam uuendus — praegu valitseva keele seisukohalt — on Ridalas tõlkes pääle lühemate tehtaviku lõppude eitavate verbaaladjektiivide pikemad, ma-lõpulisel vormid (mitte komparatiivi, vaid positiivi tähenduses): väljakandmatumaks 17, tühjendamatumaks 7, teadmatumad isikud 259; nägematuma surma 258. Ainult ainsuse partitiivis vahel ning reeglikordselt paljuse genetiivis ja sellest tuletatavis vormides tarvitab ta lühemaid lõppusid: lõppematut 19, kaasteadmatute 206, väljakannatamatutena 262. — Siiski ei deklinaeri Ridalas neid verbaaladjektiive järjekindlasti, sest tal esineb neid sagedasti ka deklinaerimata kujul: ootamata pilguga 18, väsimata energiast 263. See uuendus on üks neist, mis kõige raskemad ära otsustada ¹⁾, ja sellepärast on alla-

1) Vaata Joh. Aavik, Kas uuendada või mitte. lk. 13.

kirjutanu senni kõhelnud selle kohta kindlat seisukohta votmast, nii et me siin esialgu muud ei või kui nähtust konstateerida.

Nagu mujal, nii ka siin tarvitab Ridala teatavate sõnade mitmuses põhjusemõteliselt -aid ja -eid asemel -id: lähemid 24; esivanemid 264; karvapäalsid 32. Olen selleski küsimuses senni kõheleval seisukohal püsinud. Kui -aid asemel -id, siis vahest ainult -ma ja -va sõnus. Ridala aga tahab koguni ,rumalid, jumalid,' vahest ka ,kindlid'; antipaatia -aid lõpu vastu paneb teda koguni ,aknud' pro ,aknaid' kirjutama.

Mitmusevormid ,huuldelt' 16, hooldesse' 39 jne. pro ,huultelt' ,hooltesse', tunduvad selle vastu üsna vastuvõetavad olevat.

Tähelepanдав ,paksumaks' 273 pro ,paksemaks'.

Iseloomuline Ridala keelele on ka rohke -eba tarvitamine, sääl kus harilikus keeles -mata lõpuline verbaaladjektiiv, näit. ,ebapõgenetav, ebakordaläinud, ebakättesaadav, ebaseotud' 62 jne., ja -uma lõpulistel intransitiivide produktiivsemaks tegemine: ,rahustu' (s. o. rahusta end) 11; ei ühendu 8, välja poetuda 25, huimastun 218, pikenduda 219.

Üksikud nähtused: ,õiguliselt' 6, pro harilik ,õigus(e)liselt', ,emaus' 207 pro ,emadus', arkailine ja murdeline ,sarnatse' 235 pro ,sarnase', ,salkasid' 240, parem ,salkur'; soovitavad on ,kaksi, kolmi' 240 pro pro ,kahekesi, kolmekesi'; ,monotonia' (sest et nii Greeka ja Itaalia keeles, 272 pro ,monotoonia,; ebajärjekindlus: ,tsentriks' 31, aga ,tsentrum' 31; foneetiline ortograafia ,pärvärjjooni' pro ,perversioni'.

J. A.

O. Luts. Kirjutatud on... Novell. Osaihisus „Noor-Eesti kirjastus“ Jurjevis 1914.

Ka O. Luts on keele poolest oma viimases teoses edenenu. Kuid tema juures on see imelik segu mõnesuguseid uuendusi ning modernisme ja kõige harilikumaid ja labasemaid keelevigu. Vigadeks tuleb lugeda ka neid ebajärjekindlusi, millest ta raamat kubiseb; ka uuendusi ei tarvita ta järjekindlasti, vaid ainult juhtumisi, nagu kogemata.

Uuendustest, mida tarvitab, on nimetada: eitavate verbaaladjektiivide deklinaerimine -tu lõpuga pro -ta: ,arusaamatult' 21; olematuteks 163; ootamatut 108; aga vahel ka nominatiivis: ,nägematu käsi 110; — süntaksi alal essiivi tarvitamine: ,õudses toas, poolnälgi-jana... sääl elad rohkem minevikus; ,tahaksin sind näha eelarvamistega kokkupõrkanuna' 93. Siiski teiselt poolt ta kirjutab: ja alles hilja õhtul, väsinult ja päivitänult, koju tagasi ilmub' 98, mis ebajärjekindlus küll vabandatav on, küsimuse alles olles korraldamata.

Kuid tal on teisi vähem vabandatavaid ebajärjekindlusi: kahekordist 45, raudist tervist 170, aga: ,ümberkaudsete' 6, vaikset 55 pro ümberkaudiste, vaikiste; — pikemad lõpud: tarbetuma 112, kole-tuma 15, määratumaid 111, aga: kohmetud 35, määratu ringi 67, kaitsetule 153, vallatud 111; — tagajärjete 148, kaitsetule appi 153, aga: kindlusetale (pro -tule) soopinnale 67, süütd 167 pro süütu(ma)d; — kuhugi 98, aga: kuhugile 25; — eile 71, aga: eila 61; m a k k u lasen 24, aga: rauasse (pro rauda) valatud 98; kummalgi 44, aga: kummagile 72, mis viimane jääme keeleviga; — kurbi 63, aga: kurbe 34, kohte 86 (i lõpuline mitnuse osastav on a-tüvedest reeglikindne: kurbi, kohti, hulki, munki jne.; ainult j ees e: kurje, orje); kes juba kirjutab ,võrkusid' asemel ,võrke' 44, kuidas võib see veel kirjutada ,soosid' 44 pro ,soid' ?; — volte 27, aga: parta 14, pro ,parte' (i-tüvedest soovitame järjekindlasti e-osastavaid: parte, konte, püsse, koole, müüre jne.).

Muud seigad ¹⁾, millest mõned suuremad või vähemad keelevead :

[Morfoloogia] jalgus 30 pro jalus; lainte 55 pro lainete (sest aine — ainete, keegi ei ütle ,ainte⁴); valjut 66, parem: valju (nimetav ,vali⁴); koju teel 177, õigem: kodu teel, sest genetiiv on ,kodu⁴; palenukkide 26 pro palgenukkide (pale — gen. palge); jäme viga ,maiset⁴ 111 pro ,maist⁴ (sest ,naist⁴ mitte ,naiset⁴); vaibasse mässituna 31, pro vaipa m.; hallisse linikusse 111 pro halli linikusse (kus vähegi võimalik, ilma -sse lõputa); surnuluide 148 pro luude e. luie; minu süüdi (osastav) 173 pro süüd (nimet. süü).

Sattub 16, tekkib 19, parem: satub, tekib (sest et kõnnin — tüübi järele); m u r d e l i s e d , e b a k i r j a k e e l s e d v o r m i d : sadab 27, õigem: sajab; ärkades 183, pro ärgates (ärkan — ärgates, nagu tõmban — tõmmates); kõnelsite 61, mõelsin 116 pro kõnelesin, mõtlesin (või ka: kõnelin, mõtlin), võietud 82 pro võitud; pesenud 21 pro pesnud; pääsemise 106 pro pääsmise.

Tuntavalt 25, parem: tunduvalt; sarnadust 29 pro sarnasust 29; käevartega 82 pro käsivartega; pääsmise tee 106, parem: pääsetee; naeruväärilik 83 pro -vääriline; proosalikkude 107 pro -liste: eila 61, parem: eile.

[S ü n t a k s j a f r a s e o l o o g i a] vahtsime kõik aeg (pro kõige aja) välja 124; kell on kolmveerand kaksteistkümmet 178, õigem: -kümmend; talupoiss ei ole ta 33, parem: talupoiss ta ei ole; ega ma suhkrust ei ole 43, parem: ega ma suhkrust ole.

J. A.

Friedebert Tuglas. Liivakell. „Noor-Eesti“ kirjastus. Jurjevis 1913.

Tuglas on võrdlemisi õige tagasihoidlikuna ja vähe osavõtvana püsinud keeleuendusliikumise kohta, mis ka arusaadav isiku juures, kelle kogu huvi ja tähelepanek peaaegu ainuüksi sisu ja stiili pääle on pöördud. Siiski kõige viimasel ajal, nagu seda näitavad ta kõige uuemad teosed, nende seas ka ta romaan „Felix Ormusson“, on temagi hakanud mõõndusi tegema keele uendusele, ära tundes, et stiili ilu ja peenus teataval määral lahutamata ühenduses on keeleliste nähtustega ja et stiil mitme keeleuenduse läbi hulga häid võimalusi juure võidab. „Liivakella“ keel ei kajasta seepärast enam Tuglase praeguse keelearenemise seisukorda; kui selle teose keelt siin analüüeerime ja sellest mõne vähem soovitatava konstruktsiooni ja vormi alla kriipsutame, siis teeme seda pääasjalikult publikumi pärast ja pädagoogilise eesmärgiga.

Siiski, Tuglase „Liivakellagi“ keel ei ole mitte täitsa vaba kõigist uuendusist; sääl on mõned, mis „vana“ keele seisukohalt õige julgeina ja radikaalsina tunduvad. Nii tarvitab ta tahtlikult ja põhjusemõtteliselt reformilist sõnade korda: ,tahan siis juua põhjani selle karika, mille ulatavad kahvatud käed uneta ööst 90; ,et pidada pidu tema eluta korpuse ümber‘ 182. Missuguse sulava ja luulelise sundimattuse see annab lausele! Isäärani armastab ta infinitiivi seesütlevat sellest rippivate lauseliigete ette paigutada, tähtis ja julge uendus ajalehekeele seisukohalt: ,on kui puudutaks keegi keeli, huljutades üles piltisid ning nägemusi‘ 82 Tähele panna, et tal on koguni ,huljutades üles‘, mitte ,üles huljutades‘. Niisuguseid lauseid leidub õige ohtrasti „Liivakellas“.

1) seik, om. seiga (Soom.) — asjaolu, asi, nähtus; tarvitame siin seda sõna, sellepärast et ükski Eesti sõna hästi selle asemele ei sobiks.

Teine ta uuendus on morfoloogia alalt; ta tarvitab õige sagedasti, peaaegu reeglikordselt -tu lõppu pro -ta eitavist, niihästi nominaalkui ka verbaaladjektiividest, neid ilma -ma- lõputa deklioneerides: „luge-matud sõjaväed 77, ääretust kaugusest 94, kirjaoskamatule rahvale“ 276 jne.

Pääle selle võiks mingisuguseks uuenduseks pidada ka „oma“ järjekindlat deklioneerimist: „omades südames“ 25, ehk see küll kõlavuse seisukohalt sugugi ei oleks soovitatav; -na ja -ni ka adjektiivide otsas, mis substantiivi määravad: „valgena voodina“ 327; „uueni tõenduseni“ 11; -nud ja -tud lõpulistele partitsiipide deklioneerimine substantiivide ees Tartu-Võru murde eeskujul: „koltunud käsikirju“ 9, katkikäristatud suit-sukoonlaid“ 324.

Edasi, ta tarvitab Soome keele eeskujul essiivi (olevat käänet), kus sennise Eesti keele järele nimetav, saav või -lt lõpuline määrussõna oleks: „tuleb nägematuna ja kuulmatuna pakane tali“ 47; „tema all valendavad . . röösad linikud ja loorid — kuu neitsilikuna valgena voodina“ 327; „aga Polla laskis ta järele, võimsamana ja julgemana kui ükski hunt“ 218 Tähtsa uuendusena esineb Tulgasel ka absoluutse infinitiivi tarvitamine, mille näitused on siin antud kirjutuses „Lühendatud laused“ lk. 42.

Teatav fennism on; .. taganetakse, mõistmata enam, kuhu“ 289, kuna „ametlik“ Eesti keel nõuaks: .. taganetakse, ilma enam mõistmata, kuhu“.

Õiendavaid märkusi oleks teha järgmiste nähtuste kohta:

Morfoloogia alalt: „helbete“ 249, pro helvete, sest „helve — helbe“, nagu „tarve — tarbe“; vikerkaarid (murdeline) 90 pro -kaared; „nutt kostis läbi viie“ 168 pro viisi; jäiset 90 ja 150 pro jäist (sest „jäine“ nagu „naine: naist — jäist“); kollasesse kõrbesse 292 pro kõrbe (ilmaaegne -sse); hiiede 158 pro hiite (sest „varte“, mitte „varrede“); ilmaaegsed -sid: linna-sid, hulkasid, pühasid 249, loomasid 293, pulmasid 254, traataedasid 257 pro linnu, hulki, pühi, loomi, pulmi, -aedu; pudelisi 175, altarisid 287, parem „pudelid, altarisid“.

Kedras 84 (murdeline) pro ketras; süttib 257 parem sütib; murdelised ja arkailised (vananenud), -nud vormid „tõmban“-tüübilisist verbidest, kuna kirjakeeles nõrgaastmelised; vaatanud 165, valdanud 269, tüütanud 293, hüppanud 147, ärkanud 310 pro vaadanud, vallanud, hüpanud, ärganud; samuti purskades 282 pro pursates; — pääsenud 17 pro pääsnud; pääses 304 pro pääsis; kaebades 293 pro kaevates; pääsemise 281 pro pääsmise 281; veerenud 269, veerevat 270 pro veernud, veervat (aga olevik „veerevad“) kaevatakse kraavisid 259 pro kaevetakse (sest kaevama — kaevetakse, — kaebama, kaevatakse); tõusedes 282 pro tõustes.

Kunstilikka 13, parem kunstilisi, sest et vokaaltüvi (v. Joh. Aavik, -lik -line küsimus lk. 15), fosforliste 145 pro fosforikkude, sest et konsonanttüvi; samuti kirglik 269, konarlist 313 pro kirglikka, konarlikka; ebajärjekindlus: unenäoliku 47 ja unenäolisemaks 54, vahest siin -line parem; — tomaatipunased 86, steariiniküünlad 144, aurupilved 148, metalliratas 251, õigemad „tomaatipunased, steariiniküünlad, aurupilved, metalliratas“; samuti vahest ka unistusemaa 253 pro unistusmaa; kaljupraolane 289 pro -pragulane, sest -lane liitub nõrknemata tüve külge; ammu's see oli 285, parem ammuks

Ortograafia: kamäläonina 163 pro kamäleonia, saphirid 282 pro safirid, oniksid pro onüksid; leksikon: mis tarvis venekeelsed almasid 282 ja isumrudid pro teemandid ja smaragdid?

Süntaks: Ülearune asesõnade tarvitamine: „kuhu peame (meie) minema“ 83; „ikka uuesti pean (ma) nägema sind, keda (ma) armastasin“

94; see olid sina, kes (sa) tulid 91; ,ta oli (omad) küüned sellesse löönud' 161.; — tundis enesel külm (pro külma) olevat' 48; — ,tule, kauniste silmadega naine' 281, ilusam: ,kaunisilmaline naine'; — ,tema tuleb ja ei (pro ega) lähe minust (mitte) mööda' 90.

J. A.

V. Ridala. **Kauged rannad.** Noor-Eesti kirjastus. 1915.

Äratas Ridala esimene luuletuskogu („Villem Grünthali laulud“ a. 1908) suurt hämmastust oma keelelise küljega, siis on ta uuem teos „Kauged rannad“ veelgi kaugemale edenenud oma uuenduste ja uute sõnade poolest. See on hiilgav tunnistus sellest, kuidas uusi sõnu, murdevorme, i-mitmusi ja i-minevikka ja muid saavutusi ja võitusi, mis keeleuuendus on toonud, iseäranis luulekeeles võib hääde tagajärgedega kasutada ja nende abil värsi tehnilisi ja stiililisi võimalusi mitmekesisemaks ja painduvamaks teha. Ja Ridala on seda julgemini ja ohtramini teinud kui keegi muu enne teda. Kui see keeleline külg luuletuste mõistmist ja maitsmist raskendab, siis on see ainult esialgsest harjumatuses ja teiseks — ei pea keelt ja stiili ära segama.

Mõned nähtused:

i-minevikud: ja kuid a läh enime, tõusid kühmad 65; ja p urjutime läbi laine raju 68; ehk saksad põgenid, jäid väikseks vahed.

da-tumad infinitiivid: tahan iludele a n d u (riim: randu) 51; kuid hilja oli m ä n g i (= m ä n g i d a) enam kargust 89.

Huvitav on ka, kuidas ta riimi ja rütmilise pära eest kõiksugu murdevorme oskab tarvitada: läbi kuldse u ju (= udu) 40 (riim: kaju) vaid hämarasti kaugusi on nähe (= näha) 43 (riim: vähe).

Tähelepanev on selles kogus -uma lõpuliste intransitiivide ja -htama, -htuma lõpuliste momentaanide¹⁾ oher tarvitus: veed vabastuvad 23; jää habrastus 24; taevad helenduvad; — seisahtume 38 (= seisahtame), helahtavad 41 (korruga helisema panevad), helahtuma 41 (korrasaga helisema).

Haruldased vormid: kive (pro kivi) 16, lilli (lillesid) 35; kahju tund (om. tunnu, riim: und 58) pro tunne; isandud 78 pro isandaid.

Ka omadussõna ümberpaigutamist nimisõna järele on tarvitatud, abinõu, mida meele luules võib sagedamini ja julgemini hakata tarvitama: mis meeles igatsusest pikka väsis 81; vahelepaigutus: rahu-tuid ei olnud laine harju 65.

J. A.

Rudolf Reimann. **Lambi valgel.** Joh. Zirk'i kirjastus. 1915.

Keleliselt huvitav luuletuskogu on ka R. Reimanni „Lambi valgel“, kus rohkesti i-mitmusi, nominatiivseid liitumisi ja kõiksugu muid lühemaid vorme ning ka uusi sõnu on rütmile ja riimile kasuks utiliseeritud. i-mitmustes aga tarvitab autor vahel üsna asjata murdeliselt ai ja ei asemel i: võõris (pro võõrais) rajus 31; teil lumivalgil

1) äkilisust tähendavad tegusõnad, mille tunnus Soome keeles ja Võru-Setu murdes -ht-: haughtama; Eesti kirjakeeles -t- karjatama. Võru-keelseid momentaanivorme võiks aga ka kirjakeeles hakata tarvitama, vähemalt luules.

(pro valgeil) 55. Ses suhtes läheb Reimann Ridalast kaugemale, kes muidu küll diftonge ei salli, aga vähemalt seda liiki sõnust neid tarvitab.

Ainult riimi pärast olgu üksikhäälikuline lõpp lubatud: hoonis (riim: foonis) 73; valgis riidis (riim: siidis) 27.

Reimann tarvitab koguni lühemaid võrumurdelisi mitmuse geneetiive: päeve (= päevade) salve 5; aega (= aegade) randa; vallatute karjale (= kellade) koore 32; huuli (= huulte) mesi 48. Ja miks mitte, on ju see meil kirjakeeleski mõnest sõnast lubatud: silme ees, jalge all.

Ka Reimanni luuletustes leidub sõnade korra huvitavaid ümberpaigutusi: et uues hing õitseks ilus 15; ja varji nurgelisi uulitsaile laob 41; jääroosides kapriislikutes akna taga 38; uus kevad kunni teid ei lase valla 80. — Niisugused ümberpaigutused ei tee mitte ainult teata- vaid sõnade ehk lause kombinatsioone antud värsis võimalikuks, vaid nad annavad ka oma isesuguse stiililise mõju ja meeoleolu.

Lumehelbe kukub 52, pro lumehelbe (sest helve — helbe, nagu tarve — tarbe); kõrvet 97 pro kõrbe; käsa 86, parem käsi; päeve 90, õigem päive, sest on ju ka „päivi“; varji pro varje, sest u-tüvede mitmuse osastav võib ainult e olla; — süttib 35, parem sütib; saagib 43 pro saeb; muigates 50 pro muiates; tuskledes 94 pro tuseldes ehk tuskeldes; huvitav vorm; minnud 35 pro läinud (riim: linnud); jäatud 95 pro jäetud.

süngid 26, 59 pro süngad (ehk ka sünged); kandli 31 pro kandle; graatsilikult 67, parem graatsiliselt; polääri 72, parem polaarse; ühtuma 73, võiks ka olla ühtima; müütiajas 88, pro müüdi-ajas.

J. A.

Jack London. **Mere Hunt.** Inglise keelest J. Parktal. J. Ploom- puu kirjastus, Tallinnas.

See tõlge, mis mineval aastal „Päevalehe“ jutulisana ilmus, on keelilisest küljest selle poolest huvitav, et sääi sõnade korra reform äärmuseni on katsutud läbi viia, näit.: et ma tundsin Atlandi mere laevade teenijaid juba varemalt, siis oli mul selge, et ta ootas jootraha 15; hakates minema alla bakiluugist 102; nähes ühe ara Koknei nuga, elu himu hävitab kõik teie ilusad arvamised 71; lugedes, mis juhtus, temal polnud võimalust tutvuneda Rubáiyáti poemiga 84.

Kuid kahjuks tõlkija ei ole ometi järjekindel, sest ta juhtub vahel ka kirjutama vana sõnade korda, näit.: katted, mis hinge varjasid ja ainult üksikutel ja haruldastel juhtumistel seda täiesti avalduda lasksid 21.

See reformeeritud sõnade kord aga koab raamatu lõpupoole täiesti; arvatavasti on toimetus, kellele see liiale läks, sõnade korra jälle ümber parandanud. Igatahes on see tõlge huvitav katse ja peab otse imetelema ajalehe toimetuse sallivust, kes seda niigi kaua laskis sündida.

Huvitavad ja julged on ka katsed nud- lõpulist partitsiipi Vene mineviku дѣпричастіе (gerundiivi) tähenduses tarvitada: Silmaringi ümber vaadelnud, pöörasin oma tähelepaneku lähema ümbruse poole 16; oodanud vähe aega, ütlesin 23; Wolf Larsen ja mina, uurinud arsti- teadlisi raamatuid, panime Mugridge küljekondid paigale 128.

Leidub ka, nagu „Süütuma“ tõlkes, lühendatud attributiivseid lauseid: nägin selles uut lõendust tema suremata hingele, kõrgemale kehalisest hirmust, paljastavale, kui vanaste prohvetid, inimeste toorust. 94.

Muidu aga sisaldab raamat õigeigi halbu ja labaseid keelevigu, näit. kombetest 47 pro kommetest; järgmisel päeval sai uus tüürimees kajutist välja aetud 36 pro ,aeti . . välja'.

J. A.

„Vaba Sõna“, Üliõpilaste lehe“, Fr. Tuglase „Felix Ormussoni“ ja M. Kampmanni „Eesti kirjanduseloole pääjoonte II.“ keelelised arvustused ilmuvad ruumi puudusel järgmises numbris.

Vastused ankeedile.

Esimeses numbris avaldatud neljale küsimusele, mille tekst siin uuesti ära trükitud, on allolevad vastused tulnud.

Küsimused.

1. Kas usute, et Eesti keel tulevikus igapidi väljatöötatud ja rikkaks, vanemate kultuurkeelte vääriliseks keeleks areneb, millega võib, vähemalt ilukirjanduses, kõige peenemaid mõtte- ja tunde-elu nähtusi väljendada?

2. Kuidas ja mis abinõudega (üleüldse ja eraldi) tuleks keele arenemiskäiku selle täiuse poole edendada?

3. Kas on selleks vaja mingisugust radikaalsemat, revolutsionäärsemat, keeles tunduvaid muutusi ja parandusi tegevat uuendusliikumist?

4. Kas arvate, et praegune keeleuuendusliikumine otstarbekohane on ja sihile viib?

Vastused.

(Vastajate nimede järele tähestikulises korras).

Usun, et Eesti keel aja jooksul vist niisuguseks keeleks areneb, millega võib kõiki mõtteid avaldada.

Keele arenemist tuleb edendada murdesõnadega ja sellekohaste sobivate laenudega Soome keelest.

Radikaalsemad abinõud tähendavad tubade ehitamist tuulde.

Tingimata tuleb keelt rikastada, aga ainult tasa ja targu ettevõtetud sammud saadavad sihile.

M. J. Eisen.

*

1. Eesti keel areneb kahtlemata väljatöötatud ja rikkaks kultuurkeeleks, kõigi raskuste pääle vaatamata. Selle arenemise tagatiseks on see bioloogiline jõud, mida meie rahvas siiski olemas, kõigi ebasoodsate olude pääle vaatamata. Kui meil praegu on juba tunduvasti arenenuma keele tarvet, mis keelab meid oletamast selle tõusu ja kasvamist tulevikus, kus meie rahvas peituvad intellektuaalsed jõud kahtlemata praegusest kõrgemale arenemisastmele jõuavad?

2. Kõiki abinõusid peaks tarvitama keeleuuendusliikumises: vana-pärast, reeglikorrast rahvakeelt (ka keeleajalooliselt oletatuid vorme), mur-rakuid, Soome keelt, rahvusvahelisi keeleaineid, vahest ka mõni otstarbe-

kohane konstruktsioon ehk sõna võõraist keelist ja — pääasi — isikulist keele loomis- ja moodustamis-annet.

3. Jah. Meil on üliküüret keelelist arenemist tarvis, sest meie oleme poole aastasajaga euroopaliku kultuuri voolu kistud, mis meid kohustab kiiremini vaimliselt arenema, kui meie üleldise haridustasapinna alla ei pea jääma ja mingisugusena asiaatide hulvana vaimliselt vegeteerima. Keeleline arenemine on aga vaimlise arenemise tähtsam kaastingimus.

4. Oleks liiga suur julgus keeleuendusliikumisest teatava määrani puudutatuna kategoorilist otsust anda selle otstarbekohasuse üle. Arvan siiski, et tulevik selleski suhtes keeleuendajatele õiguse jätab, vähemalt suurel määral.

Et praegune keeleuendusliikumine sihile viib keele täienduse mõttes, on kaljukindel. Muidugi pääsevad keeleuendused esialgu kitsamas vabameeliste haritlaste piiris maksvusele — ja alles hiljemini imbuyad nad säält teatava määrani suurte hulkade keeleteadvusse, kes kunagi arenenumat keelt ei kõnele. See on loomulik asjade käik

V. Ernits.

*

1) Usun. Iga keel on arenemisevõimeline.

2) Pääsjalikult nõuab sõnastik rikastamist. Eesti ununenud sõnadele tuleb võimalikult uut eluõigust anda; neist uusi aimeid tuletada; tarviliikud neologismused aitavad kaasa.

3) Radikalsemat liikumist kui praegune seda on? Ei.

4) Praegune keeleuenduse liikumine püüab küll jõudsalt sihi poole, aga ma võin enesele väga hästi tulevikus mõnda teist voolu ette kujutada, kes niisama sihi poole püüab, maha kisub, mis nüüd üles chitatakse, ja uuesti püsti ajab, mis nüüd maha kistakse.

K. A. Hindrey.

*

1. Ei ole kahtlust, et Eesti keel vanemate kultuurkeelte vääriliseks võib areneda, keeleks, millega mitte ainult ilukirjanduses, vaid ka teaduslikes proosas kõige peenemaid mõtte- ja tunde-elu nähtusi väljendada võib. Eesti keel on veel mitmeti kindlaks kujunemata, kirjanduses sanktsioneeritud vormideks kivinemata; see annab võimaluse keele uuendamises ja rikastamises isegi kaugemale minna ja vabamalt aja nõuete kõrgusele tõusta, kui mõnes väljakujunenud kultuurkeeles.

2. Kuidas ja mis abinõudega keele arenemisekäiku selle täiuse poole edendada? See küsimus nõuaks minu arvates laialdast vastust. Üleüldiselt võiks aga siin soovitada, et iga kirjamees keelemeeste uendused vormide väljatöötuses kui ka keele rikastamises viibimatalt tarvitusele võtaks, muidugi seda kõike kõrvale jättes, mida ta heaks ei saa kiita. See annaks uuenduse tööle hoogu ja viiks sealt tegelikult kiireste täiuse poole.

3. Suuri põhjalikka muutusi keeles ette võtta ei ole vist tarvilik, sellepärast ei maksaks ka uuendusliikumise-tööd selles sihis juhtida.

4. Keegi tegelik kirjamees ei võta vist kōike vastu, mis uuendusliikumises soovitatud, aga sellest hoolimata tuleb keele arendamistööd üleüldiselt otstarbekohaseks tunnistada, ainult suuremat rõhku peaks meie rahvakeele vaimu uurimise ja rütmi kuulamise peale pandama.

Ed. Hubel.

*

1. Küsimine on liig kitsalt üles seatud. Nii viisi tema pääle vastata, ei ole mõtet.

Keel ja tema arenemine on igapidi seotud terve rahva elamisega ja arenemisega. Nii kaugele kui meie rahvas teiste rahvaste vahel jõuab edasi elada ja areneda, nii kaugele areneb ka meie keel edasi. Ta peeneb ja läheb kulturalisemaks niipalju kui meie üldine haridus tõuseb ja tarvidust leidub „peeneid mõtteid ja tundeelu nähtusi väljendada“. See on iseenesest mõista, et ta teadusekeelena vististi mitte suurte rahvaste keele täiuseni ei saa ulatama, sest et meil, vähemalt lähemas tulevikus, juba oma arvu poolest võimalik ei ole iseseisvalt teadusi Eesti keeles käsitada. Ka teatavates ilukirjanduse ainetes, mille miljöö teaduse ja tehnika ilmas on, ei suudaks ta vast teiste kulturakeelte kõrgusele tõusta, sest et meil seda miljööd ei ole ja tõlkekeelena keel ikkagi tarviliselt ei edene. Aga selles piirkonnas, kus meil ilukirjandus areneb, areneb kahtlemata ka meie keel ja saab meile paremaks ja peenemaks oma mõtte- ja tunde-elu väljendajaks, kui seks meile üksigi teine kulturakeel suudab saada. Ja seda ta on praegugi juba neile, kes Eesti keeles mõtleavad. Absolutilisel võrdlusel, kus iukirjanduslike keele peensust teiste keeltega püütakse võrrelda, ei ole meil ka suuremat tähtsust.

2. Üleüldiseks abinõuks keelt täiusale lähemale viia, on rahva üldise kulturalise tasapinna tõstmine. Sääli juures on iseenesest ka mõista, et selle tõstmise juures keeleteadlased oma eriteaduses, niisama ka ilukirjanikud järjest suurema hooga kaasa aitavad. Et meil siamaale suuremat jõudu oma rahva ainelise kultura tõstmise pääle on kulutatud, siis sünniks küll ka suuremat tähelepanemist just vaimlise poole pääle pöördma, nii siis ka kirjanduse ja keeleteaduse pääle.

3. Iseäralisi „radikaalseid“ ja „revolutsionäärseid“ abinõusid keele rutulisemaks edenemiseks pean ma hulga ettevõtteks ülearuseks ja koguni keelele kahjulikuks. Sellega ei ole mitte öeldud, nagu ei võiks üksikud suureandelised ilukirjanikud ja keeleteadlased teatavatel ajajärgudel keele edenemise käiku ajutiselt kiirendada. Kuid seda teevad nad vististi, ilma et sihiliku keeleuundamise apostliteks olla.

4. Kas praegune keeleuunduse liikumine sihile viib? Sihile enesele ei vii vist küll mingi arendusline liikumine mitte, sinna poole aga küll. Praegusest keeleuunduslikest liikumisest, nii palju kui see tõesti keeleteadline on, kui ta meie keele grammatikalisi vormisid ja tema ülesehitust selgitab ja täiendab, loodan ma head. Püüdu, meie keelt järsku ja üle öö „peenikeseks ja suurtsuguseks“ luua, kus meil üleüldishariduslikult veel vähe „peensust ja suurtsugusust“ on, pean ma eksperimendiks, mille juures küsitav on, kas selle püüde likviderimise juures meie keel lõpulikult võitnud või kaotanud on. Ma kardan viimast. Praegused uue keele proovid ei anna edenemiseks lootust. Keel on uute sõnade ja vormide, uue sõnajärjestuse ja kunstlikult ülespuhutud vaimurikkuse pärast just inetumaks, raskeks ja arusaamataks muutunud. Et vastused kokkuvõtlikud peavad olema, ei saa ma seda siin kohal pikemalt tõendada. Ma toon ühe ainsa lause uuest kulturalisest keelest prooviks ja palun siis otsustada, kui palju see keel J. Aaviku ülesseatud uundamise printsiipidele (iludus, otstarbekohasus) vastab. Lause leidub „Keelise kuukirja“ 1—2 numbris (W. Ridala), lk. 19 ja käib järgmiselt: „Kui küsimussest mõjust kõnealuseks võiks saada, siis vast lähemas tulevikus süstemaatilise kirjakeele rikastamise ja veresoetamise kaudu.“

Palun seda lauset mitte ainult oma ette lugeda, vaid tervet järku, kus ta leidub. Palun iseäralist tähelepanemist tema loogikalise ja mõtte-tiheduslise külje pääle pöörata ja kaaluda, kas sunnib viimane külg autorit niisugusele kunstlikule lauseehitusele ja mõttekäigule? Ja see lause ei ole kaugeltgi kõige pahem uus keel.

A. Jürgenstein.

*

1. Ja usun, et Eesti keel võib rikkamaks ja täielikumaks areneda ja kultuurakeeleks saada.

2. Keelt selle täiuse poole edendama piame seega, et oma praegust keelt, mis meil on, hästi kõneleme, igauks oma subjektiiv tundmise järel hästi. Sest kes hästi kõneleb, see ei saa muidu kui piab ka keelt edendama, keelesse uudisi tooma, tarvilikuid uudisi, mis kohe esimesel korral omased tunduvad olema. Sellepärast nõudke ainult head mõnusat kõnet, kõik muu tuleb isenesest.

8. Et ma keele arenemist usun, siis ei tohi revolutsioonilist liikumist soovida. Aga kasulik võiks revolutsioon mõnes küsimuses küll olla. Kes seda aga teha jaksaks ja piiris pidada?

4. Ärvan, et praegune keeleuendamine otsekohe sihile ei vii, aga kaudselt küll. Keel ei saa suuremat osa pakutud uuendusi mitte vastu võtma ja keeleuendajate keel ei saa iial elavaks keeleks saada. Aga seal on palju head sees, mis teised välja nopivad ja peale selle on uuenduste nõudmine iga keeletarvitajale õhutuseks, et ta hästi püüab kõneleada. Sest tuleb suur kasu. Kui praegust, võtame, ajalehtede keelt sellega võrrelda, mis meie ajalehed kümne aasta eest kirjutasid, siis ei või sest edenemisest mitte küllalt rõemustada. Siin on teadlik keeleuendamine palju hoogu annud ja selle eest võib temale palju eksimisi ära unustada.

20. aprillil 1915.

K. Leetberg.

*

Toimetuse ettepanekule „Keelelise Kuukirja“ ankeedi pääle kosta vastu tulles, oleks mul järgmist kokkuvõetult ütelda:

1. Et Eesti keel tulevikus kord teiste kultuurkeelte kõrgusele tõuseb, selles usus olen alati kindel olnud. Muidugi võib see alles kaugemas tulevikus teostatud saada, kuid eks ripu see meist enestest ära: kui suur meie huvi oma keele ja kirjanduse vastu on, see on alati — ka meie keele ja kirjanduse lühike ajalugu pakub mõnegi sellekohase näituse — teatud määral nende edenemise tempo ära määranud. Paari aasta kümne pärast aga oleme kahtlemata nii kaugel, et Eesti keeles kõige peenemaid mõtte- ja tunde-elu nähtusi väljendada, ka sel juhtumisel jõuame nii kaugelt, kui keele kultuuri edenemise tempo endiseks jääb.

2. Keel on omas arenemises elav organism, mis on tingitud paljudest mõjudest. Nagu ekslik on see vaade, mis üksikule isikule ajaloolises arenemiskäigus määrava koha kätte juhatab, nii on ekslik arvamine, nagu võiks mõni üksik isik keelelises arenemises pöörded sünnitada, keelt luua või ka ainult ümber luua. Keeleuendus ei ole mitte ise seda võrd tarvilik, kui praktilistest otstarvetest tingitud keele normeerimine. Kui mõisted tekivad, siis sünnib, luuakse selle väljenduseks ka tarviline sõna, kuid mõiste tekkimine käib alati sõna sündimise eel. Näivne oleks uskuda, nagu saaks meie oma keele arenemiskäiku omast muust kultuurilisest edust lahus kiirendada. Kõigepäält edendab keelelist arenemist

vaimlise ja majanduslise kultuuri tõusmine ja tihenemine. Siis keele teadline normeerimine.

3. Radikaalsemad, revolutsionäärsemad abinõud keele uuendusliikumises on ju esialgu tarvilikud, et nende uudusega läbi lüüa, kuid hiljem muutuvad nad üleliigseteks, rahulikku arenemist takistavateks, iseäranis aga neil puhkudel, kus keeleuuenduse mõnele selle kandjale idee fixe'iks muutub.

4. Praeguse keeleuuenduse liikumises on palju väärtuslikku, mis meid kahtlemata sihile lähemale viib. Kuid ei saa ka salata, et paljud väärnähtused tulemata pole jäänud. Kõigepeält rohkem teaduslisele alusele soovitaksime keeleuuenduslist liikumist rajada.

Bernhard Linde.

1. Kahtlemata areneb Eesti keel tulevikus teiste kulturakeelte vääriliseks, kui meie rahvas oma rahvuslise individualiteedi poolest sedavõrd välja kujuneb, et ta omapäraselt kulturat suudab luua.

2. Et keele arenemine esimeses rinnas tema tarvitamisega ühendatud ja vajadus vastava keelelise väljendusvahendi järel seda suuremaks tõuseb, mida laialisemaks meie huvide ring, mida rikkamaks ja mitmekesisemaks meie siseelu, mida tihedamaks ja sügavamaks meie intelligentsi vastastikune mõtete, tunduste ja tahtmiste vahetus kujuneb, siis on raske keelelist arenemist rahvuslise kulturateadvuse ja iseolemise julguse edendamiseks lahutada. Iseäraliselt nimetaksin seda edendava tegurina emakeelist kooli, ilma milleta Eesti keel kõõgikeele madalusest ja praegusest alakursist (harilik ütetus: „kuhu temaga saab“, „see ei too midagi sisse“) ei tõuse tingimata tarviliku avaldusabinõu kohale.

3. Radikalsemat, ägedamat keeleuuendust ei ole meil sellega sugugi tarvis, küll aga meie vaimuelu süvenemisele ja laienemisele vastavat, organiliselt sellest väljakasvatavat keele puhastamist, täiendamist ja edasiarendamist. Kus meie aga käredate ja otse sallimatad peaksimb olema, see on nõudmises, et igauks, kes haritud eestlase nime tahae kanda, Eesti keelt õppigu ja osaku! Senisele alandavale hoolimatusele oma keele vastu peab lõpp tehtama!

4. Praegu, ägedamal kujul esineva keeleuuenduse voolu kohta on minul see arvamine, et see keeleproblemi valesti üles on seadnud. Temale on keel liiga otstarve seenesest ja mitte küllalt abinõu; ta loob sääli vorme, kus veel sisu ei ole, ja teeb sagedasti tarbetumaid jõuupingutusi ning sünnitab tuluta energiakulutust (näit. sääli, kus üleüldiselt tarvitata vaid õigeid sõnu ehk vormisid teiste vastu tahetakse vahetada, mis vähem tarvitatavad või kunstiliselt sünnitatud). Tal puudub järjekindlus ja põhjusemõtete selgus: 1) Ta läheb üheltpoolt keeleajaloolisel alusel kaugele tagasi vähemate, isegi ühissuome vormide juurde ja seab sellega kindla printsiipi üles, kuid teiselt poolt eitab ta iga keelelist minevikku, subjektivele maitsele ja hääksarvamisele kõige suurema vabaduse kuulutades. 2) Ta tahab Eesti keelt võrretest ollustest puhastada, kuid lubab liiga kergesti võrsilt laenata, ilma et kohustaks tõsiselt enne koduseid varaaitu revideerima. Ta võitleb korralageduse vastu Eesti keeles, kuid aitab oma subjektive moodsuudega seda rohkendada. Tema suurem positivne teenus on see, et ta keelekõnemise põlevaks kõnemuseks on teinud ja tööd tema täienduse ning puhastuse kallal kiirendab.

Peeter Põld.

Iga keel on harenemisvõimeline niipikalt kui selle keele kandja rahvas seda on. Rahva vaimust, selle jõust, võimsusest, rikkusest ja ilust saavad alguse olud keeles, sest keel on see, mis inimese sisemisi nägemusi tõlgitseb kõlaliste abinõude kaudu. Sellepärast on keele küsimus ja esteetika, loova vaimu tegevuse küsimus oma olemuse poolest sarnane. Kehv vaim oletab kehva keelt, nagu ka vaimu küllus ja ilu keeles ei saa nägematuks jääda. Vastaoksia võib keele olust järelduslauseid teha keele kõnelejate vaimulaadi kohta.

Ei ole kahtlust, et Eesti keel paratamata täiskultuurilise keele vääriliseks hareneb, nii pea kui Eesti rahvas selle nimeliseks saab. Keele harenemine, tihenemine ja mitmekesisustumine, peenenemine ja ühtlasi omapärasemaks, ilusamaks, esteetilisemaks muutumine sünnib rahva vaimu, selle enam differentseerinud osa, intelligenti vaimuse edenemisega eelnimetud sihis. Mis moodi see üksikasjus teostub, selle määravad meie rahva tõulised, majanduslikud, kultuurilised, poliitilised ja muud tingimused, sest et kogu rahva vaimus, selle ajalugu nende oludega kui mingisuguste raamidega piiratakse.

Et olevastegi välistes tingimustes, nii kitsad kui need Eesti keelele kultuuriliselt ja ühiskondlikult on, ometi harenemine ja edenemine keele täielisuse poole on võimalik, see on ilmne. Igatahes võib see harenemine, edenemine ja kasv olla palju suurem kui see senni on olnud.

Kõigesugused, väga üleüldist laadi võitlused keele edenemise tarvilikkuse vastu, olgu need siis pärit liig suurest harjumusest senni valitsenud, kahtlemata väga vigase ja aitamatuma, osalt ka väga saksalaadilise raamatu keelega, või puhtasti isikulistest hindamistest väga ebamäärase sümpaatia või antipaatia alusel, on väärad ja tulevad hukka mõista.

Siin keele küsimusesgi, ei aita tundmuste ilmutused, siin peavad asjalikud olud maksma saama. On keeleliikumine elujõuline ja ühtlasi selle keele kandja rahvas, siis võidak keele harenemine maad ja läheb läbi, vastasel korral raugab üritus, katse või taas kogu rahvus, kui see oma keele eluõigust ei suuda kaitsta.

Teine küsimus on, kuidas see keele harenemine peab aset leidma?

See sünnib kahes sihis. Esite veatuma, õigema, parema keele jalustamise¹⁾ kaudu avalikus kõnes, raamatus ja ajakirjanduses. Selle osa vastu ei peaks kõige vanameelsemalgi keeletarvitajal midagi olema ütelda. Eelmise tegevusega peaks kaasas käima valitavate vormide kindlaks määramine ja ebasoovitavate vormide keelest tõrjumine. See puhastus võiks pääasjalikult keeles leiduvate võorakeelsuste, kõige päält saksakeelsuste kulul sündida. Küsimus oleks niihästi üksikuist sõnadest, kui lause jatkudest, lause iseäraldustest ja sõnade järjestusest.

Kahtlemata nõuab see töö palju vaimu, maitset, loovat meelekujutust, ilu ja omapärasuse mõttes. Suurt abi võiks teha liikumisele mitte üksi keelemeeste ja kirjanikkude mõistlik suhtumine²⁾ asja kohta, vaid samuti suurema publikumi, intelligenti mõistmine ja arvustusvõime.

Teiseks teine osa, enam loovat laadi tegevus keele harenemises, mis selles ilmub, et ebakohaste sõnade, lausete, lause omaduste, keelt rängastavate võorakeelsuste asemele uusi omi algupärasid, omapärasemid, paremid, otstarbekohasemid, seega ühtlasi ilusamid sõnu ja ütlusi, lauseiseäraldusi tarvitusele võetak. Veel enam kui esimene osa nõuab see tegevus loovat meelekujutust, peent maitset, leiukust, meelekujutuse haruldast nõtkust ja viljakust.

1) suursugustamise.

Aga kõik see üksi ei aita, kui vaimu valivat tegevust ei ole juhtamas laialisemad teaded kogu Eesti keele alal, teaded üleüldise keele ajaloo ja harenemise ja esiti Eesti keele ajaloo alal, nagu samuti Soome keele harenemise ajaloos. Tagasi tulevad tõrjuda kõik hädaldused Eesti keele soomestamisest, mis ei ole mujalt pärit kui lihtsast teadmatusest.

See ülesehitav töö peab aset leidma nii hästi üksikute sõnade kui süntaktiliste iseäralduste laienemise kaudu, olgu murretest või Soome keelest. Iseäranis kergesti võib sõnastiku laienemine sündida (murde sõnade, Soome ja vöörakeeliste sõnade laenamisega); üksikute sõnade laenudega ei tohiks seda siiski piirata. Vanem kirjakeel ja murded võiksid lisasid anda väliste avalduste tähendamiseks, Soome keele sõnavara ja vöörad sõnad peenendatud kultuurielu ja hingeeluliste nähtuste väljendamiseks.

Ka derivatsioon kaudu võiks uusi keelelisi lisasid saada, kuigi vöörakeeliste mõistete tõlkimise eest peaks katsutama hoida. Sest viimane külg on just Eesti keelele suur ebakoht olnud.

Seda keelelise vara lisamist laenude abil ei tohiks piirata ainuüksi sõnastiku laenudega, kuigi sõnastik suurt osa jääks etendama. Ka lause alal, fraseoloogias ja üleüldse süntaksis tuleks keele piirisid laiendada, peene maitse ja valikuga, mis laenu piirid korraldaks. Aga, äpardustegi eest ei tuleks kohkuda, sest ainult empiirilisel teel võidakse ütelda, mis on keeles häa ja mis on halb.

Palju raskem on küsimus, kas tohib laenusid teha foneetika ja etümoloogia alal, olgugi murdest ehk sugulasest Soome keelest. Absoluutselt ei ole see võimatu, mõnes asjas, nii i-lises mitmuses, i-lises minevikus, on see juba nüüdses olukorras koguni soovitatav. Aga siin peaks piiravad, kitsendavad rajad kindlaks määrama, nagu see ka tarvilik on e tarvitamise kohta mitmuse osastavas.

Eitavale seisukohale tegelikult, kui ka mitte põhjusemõtteliselt, tuleks esialgu asuda täiesti uute hääleliste kombinatsioonide loomise enne olevatele mõistetele. Siin tuleb mujalt saadavat laenu ometi paremaks pidada.

Käesolevat keele harenemise järku ei võida, ei iseäranis radikaalseks ega revolutsioonseks pidada, selle võrra on ses vanu püüdeid ja tendentse palju.

Meie keel ei ole tänini ühtgi sarnast pöördelist ajajärku läbi teinud kui enamjagu suuremid kultuurkeeli, nagu näit. Prantsuse, Ungari ehk Rootsi keel, milles valdav enamus sõnastikku ja lauseehitust otseteed Saksa keelest on laenatud, kõnelemata juba Inglis keelest. Iga hädaldamine meie keele pärast on, seega, asjatu, vähemast enneaegne, päälegi et käesolevas keeleliikumises tendentsid otse vastapidi, vööra mõju vähendamise poole, on pöörduid.

Keeleliikumine peaks siis mitmeti valdavam, suurem ja ühtlasi põhjalikum, ka kavapärasem olema, ulates kõiki keeleküsimumuse üksikosadesse, kõik võimalused läbi kaaludes. Juhulisus on meie Eesti puudustest kõige suurem ja saatuslikum olnud. Tulgu selle poolest muutus ka keele alal. Tööd keele alal on palju enam tarvis teha, kui seda on jõutud teha. Keeleküsimumuste, ka põhjusemõtteliste küsimuste seletamiseks on veel ikka liig vähe tehtud. Kogu foneetika ja lause korralduse ala seisab senni peaaegu puudutamata ja mitu teist esimese tähtsusega asja.

1) olemine (vahekorras).

Kui ka käesolev keeleliikumine ei ole täiesti veel saanud välja kujuneda, tuleb nüüdse keele liikumise püüded pääasjus õigeks tunnistada. Iseäranis maksab see selle tegevuspoole kohta, mis püüab keele vigu juurida ja tähelepanemist tehtuda keele ebakohtade ja moonutuste ehk aitamatuste pääle. Seda teenust ei peaks püüdma keeleliikumisel võtta, isegi kõige vanamoelisemad keele tarvitajad.

Enam küsimusi võib tekkida senni tehtud ettepanekute ja soovitude puhul, olgugi et ka sel alal midagi pöördelist ei ole esitud. Seda ei ole iseenesest ei superlatiiv ega o elustamine kirjakeeles. Ka puhtasti teaduslikult seisukohalt ei saa keeleliikumisele suuri etteheiteid teha, vähemast ei ole vastased seda suutnud tänini teha, nii hää meelega kui nad seda nõidsõna, teadus, armastavadgi tarvitada. Juba sellepärast, et nad puhtasti teoreetilistes küsimustes sugugi kodu ei näi olevat. Ka on ettepanekute dokumenteerimatust mõnel poolt ette heidetud, aga seegi väide ei ole sagedasti paika pidanud.

Ja tõepoolest, mis võiksgi kõnelda otstarbekohasuse, õigekeelsuse, ja esteetika põhjusemõtte vasta. Kas see järjekord õige, on teine küsimus.

Iseäranis on, siiski, kinni haaratud esteetika põhjusemõttest. See on väga paljastav. Nagu ei võiks keelel ja esteetikal ühinemispunktid olla! See on tulnud osalt sellest, et esteetilise põhjusemõtte arvustajad esteetilist printsipi mujalgi, ka kirjanduses, ei ole tunnistanud, saadik siis keeles! Siin on vanameelsuse kardinaalne viga.

Kuid ka Aaviku edustud esteetiline põhjusemõte ei ole täiesti õiges mõttes, et ta esteetilise printsipi asetab rippuvaks sarnasist asjust kui kvantideedi järgnemine, pika silbi edemus, i-vokaali paremus e-st ja m. s., ja mis veelgi enam kaalub, et ta niimoodi mõistetud esteetilise printsipi õigekeelsuse, rahvaomasuse, rahvapärasuse, omapärasuse põhjusemõttest lahus olevaks kujutab, selle teisele vastamisi ja koguni viimasest kõrgemale seab. See seisukoht ei lase ennast kaitsta. Ei saa teisiti, kui peab rahvaomasuse ja õigekeelsuse põhjusemõtte kõige ette seadma ja sellega ongi esteetiline põhjusemõte lähedalt peaaegu lahutamata seotud, ilma rahva omaseta ei ole esteetilist keeles, ei võigi omapärasest ja elupärasest ja ilusast juttu olla. Siin valitseb kindel relatiivsus. Seepärast ei kaalu näit. ai-diftong midagi sõnas vähemaid, kui vähemid i-ga ometi rahvapärasem on, ka on see ses mõttes esteetilisem kui väiksemaid, mida Aavik kvantideedi tõttu soovib, õigekeelsuse ja omapärasuse kiuste; samas mõttes on esite parem hoolimata oma e-st lõpus, kui esiti jne.

Oleks tarvis, et sarnased põhjusemõttelised küsimused asjast huvitud isikute poolt harutamisele võetaks, ja seda puhtasti asjaliselt püütaks teha. Enam objektiivist kainust ja ühtlasi suuremat süvenemist küsimustesse sooviks neilt, kes tahavad keele küsimusi arvustada. Ja et arvustada, seoks on tarvis enam elteadmisi, kui neid senni on näginud! Lihtne toetamine võhiku õiguste pääle keele asjus ei tee kedagi targemaks, sest et siis asju ainult oma meeldimist mööda otsustatakse.

Et igal liikumisel, ka keeleliikumisel omad puudused, ebakohad, seda ei lähe keegi salgama, aga et see liikumine, praegusesgi kujus, väga tarvilik ja paljugi võib korda saata Eesti keele kasuks, kes usaldaks sedagi eitada, või olgu siis need kes sõgedaks on tehtud mingi kõrvale saatmata eelarvamise tõttu.

Kes ei taha „uut keelt“ tarvitada — ja seda argu tarvitagugi muud, kud need, kes teisiti ei saa — need tarvitagu vähemast õiget Eesti keelt.

Seda peaksid kõik võima niisama nagu ülearuste germanismide eest hoida. Ka seegi aitaks Eesti keelt edasi ja hõlbustaks meie keele arenemist rasketes oludes!

V. Ridala.

*

1. Eesti keel areneb tulevikus sel määral, mil kogu me rahvas kulturalisemaks muutub ja mil mõõdul rahvas iseteadvalt omapärasuse (muu seas ka keelelise) poole saab püüdma.

2. Et keel võiks areneda, peab keele-tarvitajate üleüldine vaimline tasapind tõusma; praegustel oludel ja tingimistel on vast mõjuvamaks abinõuks päälekäiv harjutamine keele arendamisetarviduse mõttega.

3. On tarvis niihästi revolutsionäärseid apostlid kui kained, kaalu- jaid poolehoidjaid ning kahtlevaid vastaseidki.

4. Praegune keeleuueenduse liikumine on igatahes tõukejõuks, mis keele-arendamise mõtte laiematele ringkondadele huvitavaks on teinud.

M. Sillaots.

*

Eesti keele ehituses peituvad andmed on selleks küllalt võimsad, et see keel kord kõigekülgsest väljatöötatud kultuuriavaldajaks võiks areneda, mille abil ka õige peeneid mõtte- ja tundeelu nähtusi saaks edasi anda. Et ta kord nii kaugele jõuaks, tuleb teda tema senisest korraldamatusest keeles oleva kava kohaselt sihikindlalt edasi ehitada. Meie keele edasiarendamine sündigu sel teel, 1) et rahvakeele elavatest ja juba unustusehõlmagi vaibunud sugemetest sõnu ning kõnekäänusid juure soetataks, 2) et sel korral, kui oma käest materjali ei leidu, kultuurikeeltest laenusid tehtaks, kuid üksnes niisugusid, mis Eesti keele parema osa ehituse- ja maitseõuetega kokkukõlas seisavad ning rahva vaimulaadile võõrad ei tundu ja 3) et sünonüümide tähendusepiirid kindlaks määrataks, fikseerimisel võimalikult Eesti keelest enesest alust võttes.

Niisama kui omal ajal looduseteaduses (nimelt geoloogias) Cuvier' ja Agassiz' revolutsioonid eeldav katastroofiteooria arvustuse ees ei suutnud püsida, ei või ka keele asjus mingisugune järsk põhjalik reformeerimiseakt, ühekordne revolutsioon, õige ega läbiviidav olla. Keel on ju teatavaste ainult mõtete avaldamise abinõu; tema kasvamine käib avaldusepiiride s i s u kasvamise ning tihenemisega käsi käes; niikaua kui meil näituseks mõttetarku ei tõuse, kes teisekeelseid filosoofa meile hakkaksid tõlkima ja ise luues keelt — muidugi keelelise asjatundja kontrolli all — sellele alale nihutama, ei ole tarvis ka neid sõnu juba ette asjata hallitama luua: oleks kahju ilmaaegu nähtud sünnitamisevaevast; päälegi ei või see loomisetöö keelemehel iga kord otstarbekohane saada, kui ta asja s i s u jaoks, mida ta sügugi ei tunne, sõnu hakkab soetama. Keel edeneb ilma suurte hüpeteta, ilma revolutsioonita, kuid peatamata, ühtelugu tarviduse nõudel täienesed.

Praegune keeleuueenduse-liikumine ei ole meil kuigi otstarbekohane. Ta on tutjutine, kindla aluseta ja ilma läbiuuritud kavata. Meie keele praegused revolutsioonimeelsed uuendajad arvavad sellega juba palju tähtsat korda saatnud olevat, kui nad Soome keelest sõnu juure toovad ehk meie keelt mõnes tükis Soome keele reeglite alla painutavad ja paiguti analoogiaõudtega liialdusesse lähevad. Oigeks aluseks peaks Eesti keele murretematerjali uurimine ja meie keele ehitusekülgede kavakindlam tundmaõppimine olema. Säält välja minnes tuleks meie keelt edasi arendama, o m a p ä r a s e l t edasi arendama hakata.

Viljakaks ja tarviliseks keeleuendamise-töoks soovitaksin ma kõige päält aga kõigile neile, kes Eesti keele edasiarendamise küsimusega tege- mist soovivad teha, kahe möödapääsmata nõude silmaspidamist: 1) Aren- damisetöole astutagu eelarvamistest ning kõrvalmõjudest vaba andumisega ja armastusega Eesti keele vastu 2) Vastastikuse vaenu ja põlastuse avaldamise asemele asugu üksteise keelearendusliste mõtete otskohone läbikaalumine ja õige hindamine; siis kaovad senised ekstreemidesse kal- dumised ja töö nihkub soovitavale positiivsele alusele.

Joh. W. Weski.

*

1. Usun kindlasti, et Eesti keel mitte ainult ilukirjanduse, vaid ka teaduse keelena areneb kord vanemate kultuurkeeelte vääriliseks.

2. Keele pikem või kiirem arenemine on leeb rahvuslise isetead- vuse ja rahvuslise kultuuri pikemast või kiiremast tõusust. Saadagu tõusma meie kõngu jäänud rahvusline iseteadvus ja enesest lugupidamine, ja keele arenemise'e on pandud tarviline alus ja kordamineku tagatis. Keele uuenemisele tuleks mobiliseeri kõik keeleteadlased ja asjahuvilised. Kõige päält tuleksid murrakud käsile võtta. Lõuna murrakute mõju tuleks uuesti kirjakeeles maksma panna, kuna senni kirjakeel ainult Põhja mur- rakute mõju all on seisnud. Nende kohta tuleksid säada sõnastikud, dekloneerimise ja konjugeerimise tabelid, niisama ka lauseehituse skeemid. Selle ja muu tarvilise materjaali abil tuleks ette võtta morfoloogias ja süntaksis põhjalik revisjoon. Iseäraldi liitesilbid ja sõnade tuletus. Tuleksid kindlaks teha sidesõnad. Keeleteadlastele appi peaksid astuma kirjanikud. Kui teatavad vormid ja uued sõnad ilmuvad paremate kirja- nikkude tõis, siis tulevad nad varsti ellu. Kirjanikkude toetuseta jäävad keeleteadlased kuivale. Seks on tarvis keeleuendamisse puutuv mater- jaal kõigile kättesaadavaks teha, mis keeleuendajate raskeks kohustuseks jääb. „Keeleline kuukiri“ on siin hädasti tarvilik.

3. Peaks võetama ette kõige julgem ja kõige äärmisem keele- uenduse liikumine, et saavuta tõesti väärtuslisi resultaatte. Võiks soe- tuda isegi sarnane kirjakeel alguses, mida on raske õppimata mõista. Uue põlve vahetades tuleb uuendud keel. See just on kõige loomulikum.

4. Praegusel keeleuendusliikumisel on olemas kõik väärtuslised tunnused, et süvenedes ja laienedes keele uuenemist õnnelikult otsusta.

Hendrik Visnapuu.

*

Päale nende 12, kelle vastused on autorite keele- ja kirjavisi muutma siin ära trükitud, on veel järgmised isikud vastuseid saatnud: J. Albrecht (Tallinnas), Ed. Andermann (Tallinnas), W. Kurrik (Tartus), Julie Lessmann, Arnold Oksa (Tartus), D. Otsing (Toolamaal), J. Waldes (Tallinnas) ja üks allkirjata vastus lahtisel postkaardil.

Ruumi puudusel jäävad nende vastused järgmiseks numbriks. Loo- tame, et vahepeäl ka veel teiste, iseäranis avalikult tuntud ja silma- paistvate isikute poolt vastuseid tuleb. Toimetust jätab endale õiguse ruumi puudusel mõningaid vastuseid lühidalt kokku võtta. Järgmises numbris ilmub siis ka kõigi vastuste üldine hindamine ja kogumõju doimetuse poolt.

Vastuseid teisele ankeedile (Kas „keelata“ või „keelda“) on saat- nud A. Jürgenstein (Tartus), D. Otsing (Toolamaal), H. Visnapuu (Tartus) ja „Tavastlane“.

Et senni vastuseid vähe saabunud, siis kordame siin üleskutset sellele ankeedile vastata. Aruanne ilmub alles, kui rohkem vastuseidon tulnud.

Poleemika.

Kuidas meil keeleuendusele vastu tullakse.

Vastuseks A. Jürgensteini „Keele- ja meeleeparanduslistele vestetele“.

„Vanad“ hakkavad üsna sõjakaks minema keeleuenduse vastu. Nüüd on ka A. Jürgenstein „Eesti Kirjanduse“ veebruari numbris selles küsimuses sõna võtnud. Ta katsub eemalseisjana kogu liikumist naeruvääriliseks teha, seega et ta seda mingisuguseks „furor estonicuseks“ — Eesti pöörasuseks — nimetab. Nähtavasti peab ta elavust ja ägedust, mis uus liikumine on tekitanud, ebaloomulikuks ja mingisuguseks ennekuulmata nähtuseks. Siin aga ei näi hra Jürgenstein sellekohast ajalugu tundvat või tahab seda meelega ignoreerida. Iga rahvuse ajaloos on oma keeleuendamise, täiendamise või puhastamise ajajärk olnud, kus keelt intensiivselt ja kiiremas tempos arendati, mis arendajate ja nende vastaste või ka kahe arendajate partei vahel ägedaid võitlusi sünnitas. Nii on see olnud Soomes (nii nimetatud ‚kieliriita‘ — keeleriid — Beckeri ja Renvalli vahel 19. aastasaja esimesel poolel), Ungaris, Rumeenias, nüüdis-Greekamaal, samuti ka kõigi Lääne-Euroopa kultuurrahvaste juures, ühel varemini, teisel hiljemini. Ja seda on sääl aetud veel suurema „furoriga“ kui meil, kuna juba meie tuim Soome-Eesti temperament ei lase tekkida ägedamaid kirgi. Ungaris näit. ähvardas keeleuendusküsimus poliitilistes parteides lõhesid sünnitada ja Greekas on koguni veriste kokkupõrgeteni mindud. Nii on seega ägedus keeelistes liikumistes paratamata nähtus.

*

Herra Jürgenstein ütleb, et tahetavat meie keele vaesusest „ühe ropsuga“ üle aidata. Vaidluse tuhina ettemõtlemata liialdus: sugugi mitte ühe ropsuga, vaid keeleuendus tarvitseb igatahes 15—20 aastat.

*

Täiesti ekslik on see hra Jürgensteini vaade ja nõue — mida mitmed vanemad mehed, muu seas ka hra Jõgever, Tõnisson ja Leetberg näikse jagavat —, et ainult hää kirjanik ja stilist tohib elava keele arendamises tegev olla (Jürgensteini sõnad: „Eriteadustes tarvis minevad oskussõnad maha arvatud, ei ole sõnade ja keelevormide en gros loomine kutseliste keeলেmeeste poolt minu teada ilmiski mõnda keelt mõjuvalt edasi aidanud, või olgu siis, et keeleteadlane ühel hoobil hea ilukirjanik, stilist oli“). Siin langeb J. sama vea sisse, mida Tõnisson ja Jõgevergi on teinud, nimelt ta ei tee ühe teksti stiililise ja keeelistelise külje vahel vahet. Need aga on kaks eri asja, olgugi üksteisega seotud. Võib kirjutada hääd stiili jämedate keelevigadega ja halba stiili grammatiliselt veata keelega. Kirjaniku ülesanne ja ala on keele stiililist külge arendada, kuna keeeline külg — grammatika korraldamine ja sõnade loomine ning muretsemine — sellekohaste spetsialistide ülesandeks ja tegevusväljaks jäägu. Nagu kirjanikult ei nõuta, et ta hää keeletespetsialist oleks, nii oleks ka liig nõudmine, et keelemees oleks ühtlasi ka hää kirjanik ja stilist.

*

Põhjusmõteline, aga meie meelest ekslik vaade on ka see, mis J. järgmises lauses avaldab: „Tema (Aavik) ei pea püüdma oodatava „suurteosele“ keelt ette luua, vaid ise vähemaidki teoseid luua katsuma,

millel niipalju mõtteid ja tundmusi, sisu oleks, et neid praeguse keelega avaldada ei saa.“ Sama vaadet on varemini ka hra Leetberg avaldanud. Meie arvates on aga see täieste ekslik ja nagu ettekäändeks välja mõeldud, mille taha meie keeleline tagurlus peitu poeb.

Vaatame asja lähemalt. Jürgensteini järele ei tohi siis keegi spetsialist sõnu ja üleüldse keelelisi abinõusid kirjaniku jaoks ette luua, (mahaarvatud eriteaduste oskussõnu), vaid igäüks, kes kirjutab, peab seda ise oma jaoks tegema, siis kui tal juhtumisi selleks satub tarve olema. Aga see oleks ju lihtsa tööjaotuse põhjusemõtte eitamine. See oleks sama absurd nõue, kui et vabrikud ei peaks mitte omast initsiatiivist valmistama kõiksugu täiendatud ja koguni hoopis uusi tööriistu, mis tööd hõlbutavad, vaid ikka ära ootama, millal sel või teisel käsitöölisel, kunstnikul, arstil, trükkkojal selle järele nõue tuleb ja seks soovi avaldab. Igalriista tarvitajal aga ei oleks vahest kunagi iseenesest meelegi tulnud, et töö hõlbutamiseks just niisugune täiendatud või uus riist kohane oleks. Samuti on lugu keelegi alal. Seega et hulk uusi sõnu kirjanikkudele tarvitatavaks ette pannakse, tekitatakse kirjanikkudes ka tarvet ja vajadust neid tarvitada, nagu sagedasti uus turule saadetud kaup uusi tarbeid loob. Ja teiseks ei ole mingisugust olulist vahet eriteaduste oskussõnade ja harilikkude igapäevaste sõnade vahel; sõna 'kukkuma' on samasugune tehniline terminus sellekohase nähtuse jaoks kui mõne keemia või matemaatika funktsiooni nimetus; kui 'kukkuma' mõiste jaoks meil sõna ei oleks, siis tuleks see sõna kui tarviline terminus, oskussõna kuidagi ja kusagilt muretseda. Selt seisukohalt on ka kõiksugu hingelisi nähtusi, meeleolusid, värvide ja hääle erivarjundid tähendavad sõnad mingisugused oskussõnad, mida nende alal tegev olev kirjanik, nimelt ilukirjanik oma terminoloogiana tarvitab ja tarvitseb. Selle puhul olgu ka järgmise ekslikku, või vähemalt suurelt osalt ekslikku ja ühekülgse vaate pääle täiendatud, mida iseäranis Jõgever ja Leetberg, aga osalt ka Weski (vaata selles numbris ta vastus ankeedile) ning nende järele kõik muud keeleuuenuse vastased suure põhjusemõttelise tõendusena esile toovud: nimelt, uusi sõnu ärgu loodagu enne, kui sellekohased mõisted kujunevad; on kord viimased olemas, siis tekivad sellekohased sõnad juba iseenesest. Asi on nimelt see, et suur hulk neid kultuurilisi mõisteid on meie kirjanikuil juba olemas; nad on need võeraste keelte kaudu omandanud; ainult omas keeles puuduvad neile nende väljendamiseks kohased sõnad. Niisugused mõisted on näit. 'ekstaas, indignatsioon, graatsia, prätendeerima' jne. Kui hra Jürgenstein ei oskaks neile Eesti keeles täpikäälseid vasteid leida, kas lubab ta siis enda kohta järeldada, et talle need mõisted iseenesest tundmatud on.

Hra Jürgenstein nõuab uute sõnade tegelikku tarvitamist, kuid ta näib unustavat, et me selleks otstarbeks terve kirjastiku oleme asutanud, kus ka kogu rida ilukirjanduslikka tõlkeid ilmub, kus uuendusi on tarvitatud. J. muidugi heidab vastu, miks me tõlgete asemel omi algupäraseid teoseid ei avalda. Me aga oleme juba tähendanud, et nõuanne, keelemees olgu ka ilukirjanik, liig on. Ilukirjanikkude eneste ülesandeks jääb neist tõlgetest uusi keelelisi abinõusid tundma õppida ja omandada, et neid siis oma algupärasest teostes ja omapärasest stiilis kasustada.

*

Hra Jürgenstein ütleb, et pakutud uute ettepanekute seas „niirõhkesti ärakaalumata ja ettemõtlemata“ olla. Selle kohta võime tähendada, et me — allkirjutanu vähemalt — ühtegi uuendust ilma põhjaliku

ja igakülge läbikaalumiseta ja ettemõtlemiseta ette ei pane. Publikum ei aimagi, pärast kui rohkeid sisemisi võitlusi ja kaalumisi mõne keelelise küsimuse kohta lõpuliselt otsusele jõutakse. Pigemini võib ütelda, et vähikite seas palju niisuguseid leidub, kes nii „ära kaalumata ja ettemõtlemata“ neid uuendusi hukka mõistavad. Seepärast tahaksin just vähikuile tungivalt soovitada, et nad hakkaksid uuenduste üle enam järele mõtlema, kui nad seda senni on vaevaks võtnud teha.

Naiivselts kõlab järgmine Jürgensteini lause: „Me usaldame siin oma rikkumata (minu harvendus) keele instinkti rohkem kui keeleteadlaste, grammatikuste oma.“ Eesti haritlane julgeb oma rikkumata ja tervest keeleinstinktist kõnelda! Tõesti õndsad on need, kes ei tea, aga siiski usuvad. Keeleteadlased, unustage siit pääle kõik oma teadmised, et seda õiget ja rikkumata instinkti kätte saada!

*

Üleüldse näib meie seltskonnas keeleuuenduse alal töötavate kohta segane ja väär vaade valitsevat, mis ka hra Jürgensteini kirjutuses esineb: ühelt poolt peetakse neid liig eriteadlasiks, kel õigust ega autoriteeti ei olla elava keele kujunemist juhtida ja selle arenemiseks määravalt kaasa mõjuda; teiselt poolt jälle ei peeta nende tegevust küllalt teaduslikuks. Asi on see, et meil siin on tegu ühe hoopis erilise, spetsiaalse tegevusharuga, mis, sest et harva, erandlikul oludel esinev, veel ole mingit ametlikult tunnustatud seisukohta kultuurilise inimkonna ametiseisuste hulgas leidnud: elava keele parandamine ja arendamine. See läheb puht-teadlase omast, mille jaoks õpetoolid, abirahad ja paiukid on, ühe olulise külje poolest lahku: keele uurija teadlane ei sega end elava keele elusse, keele parandajal, arendajal, uuendajal on see just ülesandeks. Olen ühes teises kohas („Eesti Kirjandus“ a. 1913, lk. 422) keeleteadlase ja keeleuuendaja (parandaja) vahetõrva botaaniku ja kunstjärneri omga võrrelnud. Viimase — keelelise kunstjärneri — seisukoht aga ei ole praegusel ajal Eestis sugugi mitte kadestatav. Talle ei tunnusta seltskond eluõigust. Ta on teataval määral oma tegevuse marter. Sest keele parandajale avaldavad need, kelle jaoks ta paremat keelt aitab valmistada, rohkem pahameelt nende uuenduste pärast, millega nad ei saa nõus olla (nagu oleksid nad sunnitud neid vastu võtma), kui tänuhinnast nende paranduste eest, mis nad hääks kiidavad. Siin oleks seepärast vaja, et need, kellele kordalainud parandused ja uuendused tähtsamad on kui kahtlased, asja hääks energilisemalt välja astuksid ja tarvilise vastukaalu looksid neile kahtlustavile, eitavile arvustusele, missuguseks teataval määral ka hra Jürgensteini kirjutust tuleb pidada.

Joh. Aavik.

Mõnesugused märkused.

Furor Jõgevericus.

Kui keeleuuendus tõesti mingisuguse „furori“ on tekitanud, nagu seda Jürgenstein konstateerib, siis võib seda küll enne kõike hra Jõgeveri juures näha. Keeleuuendus näib teda päris pöörasess vihasse satutanud, mis sellest näha, et ta „Eesti Kirjanduses“ „Keelelise kuukirja“

ilmumise puhul keeleuudenduse vastu suu kõige jämedamaid ja tüsedamaid sõnu täis võtab; nii nimetab ta seda tulevase parema ja ilusama Eesti keele ideaali „hotentottide keele sodiks“. Asjalikust arvutusest muidugi mitte sõnagi. Päris hirm ja mure tuleb meil Jõgeveri pärast, kui mõtelda, et ta kõike seda on kirjutanud enne meie „Katsete ja näidete“¹⁾ ilmumist, kus me kõige kaugemale minevate uuendustepanekutega ette astume; ma kardan, et ta neid lugedes minestusse langeb. Sooditame talle, et ta enne selle lugemist rahustawaid rohtusid sisse võtaks.

Faktiline tõendus.

Herra Jürgenstein väidab „Eesti Kirjanduses“, et „vanad“ ja vastuvaidlejad ka tegelikult „õige palju“ vastu võtnud. Kuid me ei näe seda kahjuks mitte. Meie tähelepanekud tõendavad just vastupidist: nad tõrjuvad kõik uuendused igal võimalikul juhtumisel tagasi. Faktiline näitus: üks vanem Eesti kirjamees on ühest tema korraldusel ilmuva koguteose jaoks määratud käsikirjast välja kustutanud kõik niisugused sõnad kui: „oletama, esinema, esitama, üllatama, tavaliselt, koguni, isik“ ja „võimalus“. Ometi on see koguteos juba oma laadi poolest ärksamale ja enam haritud lugijakonnale määratud. Nähtavasti aga tahetakse keelt võimalikult suures lihtsuses, otse labases lihtsuses tagasi hoida. Huvitav on veel tähendada, et nii „rahvalikuks“ parandatud kirjatöö autor mitte keegi noor algaja, vaid tuntud vanem kirjanik on.

Ajalooline sõna.

Tänavusel Eesti Kirjanduse Seltsi aastakoosolekul 3. jaan. pärast hra J. W. Weski aruannet keelekirjanduse üle võttis cand. J. Tõnisson sõna ja ütles: „Keeleuudendus on minu meelest surnult sündinud laps!“ Ei ole huvitusetu seda meie avaliku elu tähtsama juhi otsust kinni naelutada tulevase keeleuudenduse ajaloo kirjutaja jaoks.

„Rohelise laua taga“.

Samal J. Tõnisson heitis samal koosolekul Joh. Aavikule ette, et Aavik keelt tahta „rohelise laua taga“ parandada ja arendada. Sellele vastab Aavik: „Jah, nimelt seda keelt, mida Tõnisson iga päev roheline laua taga kirjutab.“

Üleliigne agarus.

Üleliigne agarus keele kaunistamises — ka seda võime juba konstateerida. Nii läheb naiskirjanik M(arta) R(eichenbach) ilukõla eufoonia) nõudes koguni nii kaugele, et ta isegi kahe s hääliku järgnemist ei salli; näit. vorm „edasise“ kisub talt vastumeelsuse hüüde: „Misugune sisin!“ (Päevaleht, a. 1914, nr. 137, l. 4.). Kardame siiski, kas kirjanikul korda läheb täiesti hoida sõnade eest nagu „tasased, väsisin, küsisin, igatsesin“ valitsuse, seisime“ jne.

Olemata ja luuletatud vormid.

Need on niisugused kui „seltse, pilte, püsse, koole, müüre, — auke, jutte“ jne.; neid ei olla kuski olemas. Kes seda ütleb? Eesti keele

1) Katsed ja näited. Kogukene keeleproovidena tõlgitud novelle ühes pikema grammatilise sissejuhatusega. Kokku seadnud Joh. Aavik. 96 lk. Hind 60 kop.

lektor J. Jõgever. Ta ütleb seda „Eesti Kirjanduses“ (a. 1915, lk. 24) ja „Postimehes“ (a. 1915 nr. 13). Ta ei näi sugugi seda tõeasja tundvat, et peaaegu kogu Lõuna-Eesti (Viljandi, Tartu, Võru) murdeis ainuüksi neid e - osastavaid i- ja u - tüvedest tarvitataksegi ja et need „olemata“ vormid seega on täiesti rahvakeelsed. Ja niisuguste teadmistega rahvakeelest tahetakse meil veel vastaselt poolelt rahvakeelt kui sõjariista keele uuenduse vastu tarvitada ja meelde tuletada!

Kas ‚mõisa‘ (II), ‚mõisa‘ (III), või ‚mõis‘?

Kõik kolm vormi esinevad niihästi rahva- kui kirjakeeles (II ja III tähendavad välteid). I ja II vältelise sõnakuju vahel ei ole küll nominatiivis ortograafilisel ühtegi vahet, küll aga mitmes muutevormis; ‚mõisa (II)‘ deklioneerub nii kui ‚herra‘ ja ‚mõisa (III)‘ nii kui ‚aasta‘; seega on sõnast ‚mõisa (II)‘ mitmuse genetiiv (‚mõisade‘ ja partitiiv ‚mõisaid‘, (nagu ‚herrade, herrasid‘) ja vormist ‚mõisa (III)‘ — ‚mõisate, mõisaid‘ (nagu ‚aastate, aastaid‘). Mõlemad sõnakujud aga ei ole ajalooliselt hääleseaduslikud nominatiivid, vaid teiste kaasuste vormide, nimelt ‚mõisa (II)‘ genetiivi üleüldistamine nominatiiviks, nagu neid Eesti keel muidki pakub, vrd. ‚lahja, läila, kahju, neu, rammu, valju‘ jne., mis genetiivid on ja mida ka nominatiividena on hakatud tarvitama, kuna päris nominatiivid oleksid ‚lahi, läil, kahi, neid, ramm, vali‘, sest et lõppvokaal nominatiivis muidu reeglikordselt on ära langenud; viimaseid vorme paiguti veel tunneb ja tarvitab teiste kõrval nii rahva- kui kirjakeel. Nominatiiv ‚mõisa (III)‘ on nähtavasti sisseütleva või mudelise seesütleva ‚mõisas‘ (III) mõjul; vrd. ka murdeline ‚kirju‘ (III), pro ‚kirju‘ (II).

Kui kaks või kolm nominatiivivormi kõrvu olemas, siis peaks põhjusemõtteks olema sellele eesõigus anda, mis ajalooliselt reeglipärasem ja mis annab mõnusama ning otstarbekohasema käänanagu (deklinatsooni), nii palju kui see ilma meie kirjakeeleharjumuste suurema haavamiseta võib sündida.

Selle järele oleks siis soovitamam määrata normaalnominatiiviks ‚mõis‘, mis aga peab täpikäält nii deklioneeruma kui ‚ais‘ (om. ‚aisa‘); järjekult (selle) mõisa (II valde), (seda) mõisa (III v.), (need) mõisad (II v.), mõisade (III v.), (neid) mõisu (nagu ‚neid aisu‘). Selle deklinatsooni annavad ka Wiedemanni ja uuemad grammatikad.

‚ühisus‘ ja ‚ühing‘.

Nende kahe sõna üle oli kevad-poolaastal „Postimehes“ vaidlus. Allakirjutanu näitas, et ‚ühisuse‘ praegune tähendus kokkukõlas ei ole omadussõnaga ‚ühine‘, mille järele ‚ühisus‘ võib ainult tähendada ‚ühine olek, общность, gemeinschaftlichkeit‘, mis tähendus talle tulebki siit päale tagasi anda, kuna ta sennise väära, eksikombel saadud tähenduse jaoks vaja uus sõna luua, ja selleks pannakse ette ‚ühing‘ (om. ‚ühingu‘), mis on tuletatud verbist ‚ühitima‘ (esineb Wied.), tähend. ‚ühinema‘, nagu ‚leping‘ sõnast ‚leppima‘.

Ettenähtavate vastuvaidluste vastu, mida juba ajalehepoleemikas esile toodi, olgu siin järgmised väited esitatud:

1. Halbu, väärtähendusega sõnu peab teatavil juhtumisel võima keelest välja juurida, et uusi paremaid asemele panna.

2. Keelest saab iga sõna välja ja uue asemele, kui rahvas või õigemini, selle mõõduandev enamik seda tingimata tahab.

3. Asjata tahetakse, et selletähendusline sõna tingimata peab olema tuletatud sõnast „ühine“, sest et „ühinguis“ (= ühisustes) ühine äriajamine valitseb. Ei ole põhjust, miks just äriajamise „ühisus“ (общность) õigustab ja sunnib adjektiivist „ühine“ selle mõiste jaoks sõna tuletama, mitte aga aadete ja püüete ühisus, mis ju seltsidelgi on. Asjata ja naiivne on siin mõistete juriidilisi vahesid neid tähendavate sõnade derivatsiooni (tuletuse) ja etümoloogiaga põhjendada. Et siin sõna algjuur tähtis ei ole, näitavad ka teised keeled; nii ei tule Vene товарищество‘ sugugi mitte sõnast „общий“ (‘ühine’); viimane aga annab „общество“, millele aga Eesti „selts“ vasteks seatakse. Ka ei ole muiski keelis nende sõnade tarvitamine juriidiliselt piiratud, nagu seda näit hra Hünerson väidab; „общество, Verein, société“ esinevadki niihästi ühingu- te tähenduses, kus äri ühisus valitseb, kui nende, mil seda mitte ei ole, see on seltside tähenduses.

4. Ja üleüldse on „ühingu“ puhul täitsa otstarbeta ja põhjuseta ülepea hakata harutama, mis see sõna juriidiliselt tähendab, sest mitte asja ei taheta muuta, vaid nime. Ka ei taheta seda nime miltki muult asjalt, näit. „seltsilt“ ära võtta (mis läbi võiks segadus ja äravahtamine tulla), vaid selle tarvis tehakse hoopis uus, enne olemata sõna, millele endise sõna tähendus antakse.

Lõppeks olgu veel tähendatud, et me praeguse „ühisuse“ asemele võetava sõnana oleme nimetanud „ühistus“ (verbist „ühistama“); seda on juba tarvitanud Dr. K(ettunen) „Eesti Kirjanduses“ a. 1915, nr. 1, lk. 2); kas omast algatusest või meie kirjutuse mõjul, on teadmata.

Kas „ühing“, „ühistus“ või midagi muud, on eri küsimus, iga tahes aga tuleb selle mõiste jaoks uus sõna luua, sest „ühisuse“ praegune tähendus on keeleviga.

J. A.

Kas ‚riikes‘ või ‚riiges‘.

Et i-mitmused hakkavad maad võtma, on igati rõõmustav nähtus; see näitab, et keele kõlavuse ja ilu põhjused on arusaamist ja vastu võttu leidnud. Ainult nende i-mitmuste moodustamises mõnest sõnaliigist ei osata iga kord õigeid või soovitavaid vorme tabada. Nii on mõned hakanud tarvitama ka i-tüvedest i-mitmusi, mis iseendast on täiesti võimalik ja mitmest sõnast õige mõnusuna tundub: „neis romaanes, ühiskondlikuil organismel, kõigeist müürest“ jne. Ainult i-lised mitmusevormid peavad olema samas paines kui vastavad ainsuse vormid: „suures riigis“ — mitmus: „suuris riiges“ (mitte ‚riikes‘, nagu Vaba Sõna a. 1915, nr. 1, lk. 11); ainsus: „alalhoidlikust elemendist“. — mitmus: „alalhoidlikult elemendest“ (mitte ‚elementest“). On kord vorm ‚romaanil‘ teises vältes, siis on seda ka ‚romaanel‘, samuti ‚müüril — müürel, vormist — vormest‘ jne.

See reegel ei käi mitte üksi i-tüvede, vaid kõigi tüvede i-lise mitmuse moodustamise kohta ja selle järele peab olema ‚neil ajal‘, mitte ‚aegul‘, sest et ainsus ‚ajal‘; samuti ‚ringkonnas — ringkonnis, nurgas — nurgis, lehes — lehis (mitte ‚lehtis‘), tähest — tähist (mitte ‚tähtist‘), ‚põselt — põsilt, kohale — kohile‘ jne., vormid, mis on pidanud rahvakeeles olema ja mõnes murdes osalt veelgi esinevad. Tugevapainelised ‚aegul, ringkondes, nurkes, kohtes, lehtis, põskil‘ jne. on tekkinud teiste, õigete tugevapaineliste eeskuju mõjul, kus juures vahest ka kaasa on mõjunud püüd arusaadavuse ja selguse nõudel tüve mitte nõrgendada (et teatavist sõnust mitmused üleüldse harvemini esinesid, siis pidi nende moodustamine -i abil nõrgas paines vastumeelse moonutusena tunduma,

mäit. ,lesel — lesil', mis pärast analoogia mõju alla satutigi). Teadlikumas kirjakeeles aga ei tarvitse seesuguseid analoogiamoodustusi tarvitada, sest et, kui tahetakse, väga hästi võih ära harjuda vormidega ,ajul, nurgil, kohil, põsil, lesil' jne. Kus i-mitmus (sest -e- on tunnuse i külge liitumise vältimiseks välja arenenud) segavaid ühtesattumisi tekitab, ei maksa ülepea seda tarvitada, vaid selle asemel ainult d-mitmust.

Mitmuse kaasätlev.

i-mitmuse harrastajad langevad veel sellesse liialdusesse, et nad ka kaasätleva (komitatiivi) tahavad nii moodustada, nagu muud kaasusevormid: ,sõnuga (s. o. sõnedega, v. „Vaba Sõna“ a. 1915, nr. 1, lk. 13), inimesiga, õnnelikuiga' jne. Asjalugu aga on nii, et nominatiivi lõpp -ga ainult genetiivi vormi külge võib liituda, sest et see kaasus muud ei ole kui genetiiv + -ga (enne ,kaas'). Järjekult on lühem nominatiiv ainult neist sõnust võimalik, mil ka lühem genetiiv olemas: ,jalge — jalgega, poege — poegega' jne. Et mitmuse genetiiv nüsusugust sõnust alati on tugevapaineline, siis on seda ka sellest saadud lühem komitatiiv.

Puuduvad sõnad.

„Noor-Eesti“ Albumis IV, lk. 173—175 leidub terve rida saksa- ja venekeelseid sõnu, millele eestikeelsed tarvilised vasted puuduvad. Nende lisaks olgu siin veel mõned nimetatud: Anmassung (Pr. présomption), Auftrag (Prants. commission, sest ,ülesanne' ei ole täiesti sama), beabsichtigen (намѣрваться, sest ,kavatsema' ei vasta täiesti sellele mõistele), Brandung (пробой), Prants. délicieux (Soome ,suloinen', Saksa ,wonnig'), Genugtuung (удовлетворение, satisfaktsioon), Pöbel (чернь), Ränke (козни, intriigid), unbewohnt (необитаемый, järjekult ka ,bewohnen', обитать), Vorschung (провидѣніе).

Vahest läheb kellelgi korda mõnele neist sõnust kohased vasted leida, mis palutakse „Keeelise Kuukirja“ toimetusele saata.

Toimetuse poolt.

Esialgne kavatsus oli „Keeelise Kuukirja“ numbrid 16-ne leheküljelistena välja anda (sest et odava hinna ja ettenähtava väikse tellijate arvu tõttu võimatu oli numbrid suuremaks määrata). Et aga 16-ne leheküljele liig vähe mahub, iseäranis vähegi pikemaid kirjutusi, siis oleme esimest neli numbrit kaksiknumbritena välja annud, lootes, et lugijadgi selle kohasema leiavad. Käesoleva kaksiknumbri oleme erakordselt koguni märksa suuremaks teinud kui 32 lk., olgugi et see väljaandmise kuluisid üle kavatsetud eelarve tõstab. Meie soov oleks üleüldse numbrilise lehekülgede arvu 16-st vähemalt 24-ni tõsta, mis läbi võimalikuks saaks ka üksiknumbritesse rohkem materjali mahutada; üksiknumbritena ilmumine aga oleks soovitatav nobedama rütmi ja mõju pärast, mis nüsusugusel kuu-

kirjal peaks olema. Et aga „K. K.“ ilmumine esialgu võib sündida ainult puudujäägiga, siis oleks selle suurendamine praegusel erakordsel ajal raske nendele vähestele, kes ettevõtet toetavad.

Et ettevõtte õnnestaks ja edeneks, on vaja, et tellimised ja üksikute numbrite müümine vähemalt trükikulud ära tasuks, sest et toimetuse ja kaastöö tasu saamisest esialgu loovutakse. Sellepärast oleks soovitav, et kõik need, keda keele arendamine huvitab ja eraldi kes „Keeelise Kuukirja“ olemasolu tarviliseks peavad, asja hääks agarasti kihutustööd teeksid. Katsugu iga tellija oma ümbrus- või tutvuskonnas vähemalt üks tellija juure võita. Tõuseb tellijate arv nii viisi tarvilisel määral, siis saab võimalikuks ka numbrite mahutavust otstarbekohasemaks suurendada. Loodame, et kõik asjast huvitatud püüavad selleks omalt poolt kaasa mõjuda.

Õiendused ja trükivead.

Nr. 1—2 on järgmised trükivead õiendamata jäänud:

			trükitud :	peab olema :
lk. 6,	6 rida	alt	vokaali-lõpulised	vokaal-lõpulised
„ 11,	9	üleval	lõpuvokaal	lõppvokal
„ 11,	17	alt	pilviribu	pilveribu
„ 27,	1	„	analoogiseks	analoogiliseks
„ 35,	1	üleval	ajaviite töö	ajaviitetöö
„ 35,	2	alt	keelepuudusi	keele puudusi
„ 35,	1	„	asjatundmatuse	asjatundmattuse
„ 36,	7	üleval	ülekohuste	ülekohtuste

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri

Eesti Kirjandus

ilmub ka 1915 endisel alusel üks kord kuus
2—3 poogna suuruses heal paberil.

Vastutava ja tegeliku toimetaja kohuseid täidab J. JÕGEWER.

Kuukiri toob 1915 nagu siiaaani pikemaid töid Eesti keele-, kirjanduse-, kunsti- ja ajaloo-põllult, lähemaid teateid kirjanduseliste ja keeeliste uudiste üle, põhjalikka arvustusi, vanemate kirjameeste kirjavahetusi ja bibliografilisi teateid.

Et laialist tööpõldu hästi üle vaadata ja korralikult harida, on hulk keelemehi, kirjanikka, kunstnikka ja arvustajaid kuukirjale lahket kaastööd teinud ja lubanud, nõnda: J. Aavik, H. Einer, M. J. Eisen, A. Gailit, A. Haava, K. A. Hindrey, J. Jõgewer, A. Jürgenstein, Aino Kallas, O. Kallas, M. Kampmann, N. Kann, F. Karlson, L. Kettunen, A. Kitzberg, H. Koppel, F. Kuhlbars, J. Kõpp, K. Leetberg, B. Linde, J. Lõo, J. Luiga, M. Okas, H. Põld, H. Prants, K. Raud, H. Raudsepp, M. Reichenbach, W. Reiman, J. Sarv, E. Schönberg, J. Semper, G. Suits, J. Tammemägi, A. Thomson, M. Treumann, F. Tuglas, H. Walk, J. W. Weski, G. Wilberg, ja teised.

Kuukirja võib E. K. S. usaldusmeeste, raamatukaupluste ja postitalituste kaudu tellida. Kuukirja kassale aga oleks otsekohene tellimine posti-transferdiga kõige soovitavam: Jurjev, hra A. Kitzberg. Tellimisehind on aastas postiga 3 rubla, postita 2 rubla 50 kop.

Reform - nimelisel kirjastusel on hakanud ilmuma seeria
:: :: raamatuid päälkirjaga :: ::

Keelelise Uuenduse Kirjastik,

mille eesmärk on uuendatud ja parandatud Eesti keelt eden-
dada ja laiali laotada. Kirjastikus ilmuvad raamatud on
kahesugused: 1. teoreetilist laadi teosed, broshüürid keele
ja kirjanduse küsimuste üle; 2. puhtasti ilukirjandusliku
sisuga raamatud, kus uuendusi on tarvitatud. Uued tund-
mata sõnad seletatakse kas lõppu liidetud sõnastikus või
otsekohe joonealustes märkustes.

„Keelelise Uuenduse Kirjastiku“ seeriast on ilmunud:

- Nr. 1. Joh. Aavik: Eesti rahvusliku suurteose keel.
Hind 50 kop. — „Kalevipoja“ vigade paljastamine ja
rahvalaulu salmi- ja keelereeglite esitamine.
- Nr. 2. Hirmu ja õuduse jutud I. Tõlkinud ja eesõnaga
varustanud Joh. Aavik. Hind 35 kop. — Kogu ilusaid
ja põnevaid salapärasuse ja tondijuttusid kõige pare-
milt kirjanikult.
- Nr. 3. Hirmu ja õuduse jutud II. Hind 30 kop.
- Nr. 4. Inimesi jälgimas I. Tõlkinud ja eesõnaga varus-
tanud Joh. Aavik. Hind 30 kop. Seeria põnevaid ja
peenemaid kriminaaljuttusid.
- Nr. 5. Katsed ja näited I. Kokkuseadnud Joh. Aavik.
Hind 60 kop. — Huvitavis ja lõbusais jutukesis lastakse
mõned julgemad keeleuuendused esineda, mida pike-
mas eeskõnes seletatakse ja põhjendatakse.
- Nr. 6. Hirmu ja õuduse jutud III. Sisu: 1. J. Ortmann,
Kuradivalss. 2. Poe, Ligeia. Hind 25 kop.
- Nr. 7. Paul Heyse: Niino ja Maaso. Hind 25 kop.
- Nr. 8. D'Annunzio: Mäss. Hind 15 kop.